

ΡΑΔΑΜΑΝΘΥΣ

ΤΕΥΧΟΣ 9 - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2023

και επί γης ειρήνη...

ΡΑΔΑΜΑΝΘΥΣ

ΤΕΥΧΟΣ 9

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2023

Περιοδική έκδοση των Εκδόσεων Ραδάμανθους.

Υπεύθυνος: Χρήστος Τσαντής

Αποστολή κειμένων στο:

ekd.radamanthys@gmail.com

Τηλ. επικοινωνίας: 6983091058

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

3... Η γιορτή του βιβλίου στα Χανιά

5... Ζωή Δικταίου - Φωτιές αφέντρες του κακού

8... Ελένη Καποκάκη - Για την ποιητική συλλογή «Αλυχτώ» της Κατερίνας Φραγκάκη

11... Μαρία Καμηλάκη Μανογιαννάκη - Ως πότε;

12... Ελένη Καποκάκη - Γιώργος Καλαϊτζάκης «Τον εαυτό μου άκουσα»

17... Ελένη Πατηνωτάκη - «Το ξωτικό» της Άριας Αθανασάκη

20... Παναγιώτα Μπλέτα - Βιβλιοκριτική για το μυθιστόρημα της Μαρίας Καμηλάκη «Σφουγγάρια της λήθης»

21... Ελένη Καποκάκη - Για το δοκίμιο του Γιάννη Πολυράκη «Ο αέναος κύκλος της ύπαρξης»

25... Κείμενα από το Εργαστήρι Δημιουργικής Γραφής και Αυτογνωσίας των Εκδόσεων Ραδάμανθους:

Σταυρουλάκης Κωνσταντίνος - Συνομιλία με τον Θερνούδα

Κωνσταντίνα Χαριτάκη - «Ένα παιδί που έτρεχε να προλάβει»

Ελένη Καποκάκη - Συνομιλία μ' έναν στίχο

Κωνσταντίνος Σταυρουλάκης - Σπάσε από δω, ρε αλήτη...

29... Κωνσταντίνα Χαριτάκη - «Κρήτες Δημοσιογράφοι» της Ευμορφίας Μπουντουράκη Βαγιάκη

31... Χρήστος Κωσαντουδάκης - Βιβλιοπαρουσίαση «Στήλες καπνού στην καρδιά του Λεβάντε» του Μανόλη Σπανάκη

35... Χρήστος Τσαντής - Ιστορία μιας αντιναζιστικής ταινίας

37... Ι. Λουκάς - Λέρος: Ιστορία μιας ψυχοαποικίας

51... Γιώργος Λούντζης - Για τον Αλέξη

53... Φάκελος Παλαιστίνη

53... Χρήστος Τσαντής - Η Παλαιστίνη και ο Πρίμο Λέβι

60... Χρήστος Τσαντής - Ο πόλεμος και οι Έλληνες της Παλαιστίνης

63... Ο Γιώργος Δελαστίκ για την Παλαιστίνη και η θεωρία της «Σύγκρουσης των πολιτισμών»

69... Νέες κυκλοφορίες από τις Εκδόσεις Ραδάμανθους

Η ΓΙΟΡΤΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΣΤΑ ΧΑΝΙΑ

15, 20, 22, 23, 27, 28, 29, 30 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2023

Στον Πολυχώρο των Εκδόσεων Ραδάμανθους
(Ξέπαπα 7, Χανιά)

Στον χώρο λειτουργεί έκθεση βιβλίου με προσφορές για τις ημέρες των εκδηλώσεων

Παρασκευή 15 Δεκεμβρίου, στις 7 μ.μ.:

Μαρία Καμηλάκη-Μανογιαννάκη, Αργυρώ Λουλαδάκη, Κατερίνα Φραγκάκη

Τετάρτη 20 Δεκεμβρίου, στις 6.30 μ.μ.:

Μικρό αφιέρωμα στον Αντώνη Σχετάκη, Βαγγέλης Λουλαδάκης, Σήφης Μιχελογιάνης, Ανδρομάχη Χουρδάκη, Μαρία Φουρουντζόγλου, Θεοχάρης Φραγκιουδάκης.

Παρασκευή, 22 Δεκεμβρίου, στις 6.30 μ.μ.:

Μικρό αφιέρωμα στην Βιργινία Γυπάκη Αγριμάκη, Αντώνης Νεδελκόπουλος, Ηρώ Πισκοπάκη, Θάλεια Φλεμετάκη, Ζαφειρία Μαμάτση & στις 8 μ.μ.: Άρια Αθανασάκη, Νικητούλα Καπελλάκη, Καίτη Τσουρλάκη, Κωνσταντίνα Χαριτάκη.

Σάββατο 23 Δεκεμβρίου, στις 6.30 μ.μ.:

Χαρίκλεια Ντερμανάκη, Γιώργος Παπακωνσταντής, Κατερίνα Ροκάκη, Μανόλης Σπανάκης & στις 8 μ.μ.: Δημήτρης Ανδρικήδης, Γιούλη Αντωνάτου, Μαρία Δημοτάκη, Τώνια Κατζορού.

Τετάρτη 27 Δεκεμβρίου, στις 6.30 μ.μ.:

Λεωνίδας Κακάρογλου, Γιώργος Λούντζης, Χρήστος Κωσταντουδάκης & στις 7.30 μ.μ.: Φαίη Αναγνώστου, Ελένη Καποκάκη, Μαρία Μαριόλη, Ερασμία Μπουλιτσάκη, Γιάννης Πατεράκης

Πέμπτη 28 Δεκεμβρίου, στις 7 μ.μ.:

Ειρήνη Γεροντάρα, Χριστίνα Βεριβάκη, Ταμάρα Γκάετς, Δήμητρα Μαραγκουδάκη, Κυριάκος Στρατουδάκης.

Παρασκευή 29 Δεκεμβρίου, στις 6.30 μ.μ.:

Χαρά Πεφάνη, Βασίλης Μπουντούρης, Αννίτα Βαρουξάκη, Παναγιώτης Ζαφείρης, Κατερίνα Στεφανουδάκη, Χρήστος Τσαντής.

Σάββατο 30 Δεκεμβρίου, στις 6.30 μ.μ.:

Μαρία Σκούλου, Αθανάσιος Γάκης, Κατερίνα Σταματελάτου, & στις 7.30 μ.μ.: Γιώργος Βαγιωνής, Γιώργος Καλαϊτζάκης, Χρήστος Τερεζάκης, Μιχάλης Τζανάκης.

Η γιορτή του βιβλίου στα Χανιά – 15 έως και 30/12/2023

Από τις 15 έως και τις 30 Δεκεμβρίου 2023,

στον Πολυχώρο των Εκδόσεων Ραδάμανθους (Ξέπαπα 7)

50 λογοτέχνες και ποιητές ανταμώνουν στα Χανιά

& Έκθεση βιβλίου με μεγάλες προσφορές

Μία πραγματική γιορτή του βιβλίου θα λάβει χώρα το επόμενο διάστημα στον πολυχώρο των Εκδόσεων Ραδάμανθους, στα Χανιά. Πενήντα λογοτέχνες και ποιητές θα συναντηθούν μιλώντας για το έργο τους και θα διαβάσουν αποσπάσματα από τα βιβλία τους, ενώ παράλληλα θα συνομιλήσουν με τους φίλους του βιβλίου. Σε κάθε εκδήλωση θα υπάρχει έκθεση βιβλίου των Εκδόσεων Ραδάμανθους, με μεγάλες προσφορές για τους αναγνώστες. Το πρόγραμμα αναλυτικά έχει ως εξής:

Παρασκευή 15 Δεκεμβρίου, στις 7 μ.μ.:

Μαρία Καμηλάκη-Μανογιαννάκη, Αργυρώ Λουλαδάκη, Κατερίνα Φραγκάκη

Τετάρτη 20 Δεκεμβρίου, στις 6.30 μ.μ.:

Μικρό αφιέρωμα στον Αντώνη Σχετάκη, Σήφης Μιχελογιάνης, Ανδρομάχη Χουρδάκη, Μαρία Φουρουντζόγλου, Θεοχάρης Φραγκιουδάκης.

Παρασκευή, 22 Δεκεμβρίου, στις 6.30 μ.μ.:

Μικρό αφιέρωμα στην Βιργινία Γυπάκη Αग्रιμάκη, Βαγγέλης Λουλαδάκης, Αντώνης Νεδελκόπουλος, Ηρώ Πισκοπάκη, Θάλεια Φλεμετάκη, Ζαφειρία Μαμάτση

& στις 8 μ.μ.: Άρια Αθανασάκη, Νικητούλα Καπελλάκη, Καίτη Τσουρλάκη, Κωνσταντίνα Χαριτάκη.

Σάββατο 23 Δεκεμβρίου, στις 6.30 μ.μ.:

Χαρίκλεια Ντερμανάκη, Γιώργος Παπακωνσταντής, Κατερίνα Ροκάκη, Μανόλης Σπανάκης

& στις 8 μ.μ.: Δημήτρης Ανδρικήδης, Γιούλη Αντωνάτου, Μαρία Δημοτάκη, Τώνια Κατζουρού.

Τετάρτη 27 Δεκεμβρίου, στις 6.30 μ.μ.:

Λεωνίδας Κακάρογλου, Γιώργος Λούντζης, Χρήστος Κωσταντουδάκης

& στις 7.30 μ.μ.: Φαίη Αναγνώστου, Ελένη Καποκάκη, Μαρία Μαριόλη, Ερασμία Μπουλιτσάκη, Γιάννης Πατεράκης

Πέμπτη 28 Δεκεμβρίου, στις 7 μ.μ.:

Ειρήνη Γεροντάρα, Χριστίνα Βεριβάκη, Ταμάρα Γκάετς, Δήμητρα Μαραγκουδάκη, Κυριάκος Στρατουδάκης.

Παρασκευή 29 Δεκεμβρίου, στις 6.30 μ.μ.:

Χαρά Πεφάνη, Βασίλης Μπουντούρης, Αννίτα Βαρουξάκη, Παναγιώτης Ζαφείρης, Κατερίνα Στεφανουδάκη, Χρήστος Τσαντής.

Σάββατο 30 Δεκεμβρίου, στις 6.30 μ.μ.: Μαρία Σκούλου, Αθανάσιος Γάκης, Κατερίνα Σταματελάτου,

& στις 7.30 μ.μ.: Γιώργος Βαγιωνής, Γιώργος Καλαϊτζάκης, Χρήστος Τερεζάκης, Μιχάλης Τζανάκης.

Πύρινη λαίλαπα, Ρουσσέτος Παναγιωτάκης

ΖΩΗ ΔΙΚΤΑΟΥ

Φωτιές αφέντρεις του κακού

Είχε περπατήσει σ' άτριφτες στράτες
του θυμαριού και του σπάρτου,
στα δάση,
μυρίζοντας ανθισμένη ρίγανη και βάτο,
έγνοια βαριά η ελευθερία,
τη ζύγιαζε
σαν κυλιόταν στο παχύ στρώμα της φτέρης
με τα μάτια γεμάτα χελιδόνια,
κι όταν κρυμμένος στις αφράτες καλαμιές
τρελός του πόθου,
δεν το φαντάστηκε, κορφολογώντας τη χαρά
πριν του βτισίσει η λύπη τα λαγόνια.

Ήξερε πώς είναι,
να ψηλώνεις κι εσύ με τα βουνά στο φεγγαρόφωτο,
να ρίχνεις ρίζες, θεμέλια,
να αφήνεις στο πρωινό ξάφνιασμα του αγριμιού,
και στο κελάδημα των πουλιών,
να παραμονεύεις στο καταμεσήμερο
το φίδι στη σχισμή του βράχου,
την πασχαλίτσα στο μίσχο του λιναριού,
τα ελάφια στο ξέφωτο.
Ήξερε την πετροπέρδικα απ' το τραγούδι,
το κικκινέζι απ' το φτερούγισμα,
ξεχώριζε
τις βερβερίτσες στις λεπτοκαρυές απ' το ροκάνισμα.
Ήξερε πώς είναι,
να περπατάς στην κάψα και να μην καίγεσαι

κόντρα στο ρέμα της ποταμιάς
γυρεύοντας σαλαμάνδρες,
ήξερε πώς είναι να φιλεύεις μια σουσουράδα,
να μαυλίζεις την κίσσα,
να τ' αγαπάς όλα,
όλα, για ν' ανασαίνεις ελεύθερα.

Τώρα, μαύρος πηχτός καπνός κατάπινε
εκείνες τις εικόνες,
μετά, απρόσκλητος,
από τα ρουθούνια κατευθείαν στην ψυχή,
ούτε χρυσές ροδοδάφνες το λιόγερμα,
μήτε πρωινούς μενεξέδες η αυγή,
μόνο ένα ανήκουστο τράνταγμα
να πάλλεται λάβρο στη χώρα
κι ύστερα,
δρεπάνι καρφωμένο βουβά στα σπλάχνα του.

Με σκυμμένο το πρόσωπο
σ' ένα κομμάτι καμένο χάρτη καλεί τη μνήμη,
από το Ορμένιο στη Γαύδο,
κι από το Καστελόριζο στους Οθωνούς,
μια Ελλάδα στάχτη απ' άκρη σ' άκρη,
«μητέρα στάχτη», ψέλλισαν τα χείλη με λυγμό,
ο μεστωμένος νους
έπιασε το θανατερό τραγούδι της λαίλαπας,
όλα του βρόντου
ούτε ελπίδα, ούτε προσευχή.
Τα νύχια ματώνουν τη σάρκα,
φρικτές οι αναμνήσεις από ξεχασμένες πυρκαγιές,
ανατρίχιασε σύγκορμος,
πάνε χρόνια, τ' αποκαΐδια εκεί,
οι σκιές εκεί, φαντάσματα,
να στοιχειώνουν λιόδεντρα, αμπέλια, κουκουναριές,

Ζαχάρω, Ερέτρια, Μάτι, Σαλαμίνα, Χίος,
Σάμος, Ικαρία, Πεντέλη, Λασίθι, Ουρανούπολη,
Κασσάνδρα,
γέμισε ο νους αναμμένα κάρβουνα,
λυσασμένες αδηφάγες κόκκινες γλώσσες,
στις ίδιες μακάβριες πυρές,
συνέχιζαν να λιώνουν οι ορίζοντες,
στη Ρόδο, στην Κέρκυρα, στη Μαγνησία,
στον Έβρο, στην Πάρνηθα, στη Σαμοθράκη,
«μητέρα στάχτη»,
ο ψίθυρος κινδύνεψε στα χείλη δεύτερη φορά,
ήθελε να πει,
εσύ που άπλωσες το σάβανο
και μας τύλιξες, μα δεν τα κατάφερνε.
Χωρίς σπίτι, χωρίς βιός, χωρίς, χωρίς...
χωρίς πατρίδα
μετρούσε πεθαμένες μέλισσες,
απανθρακωμένα ζώα,
φλεγόμενα περιστέρια που ξεψυχούσαν στο φράκτη,
μαζί μ' αυτά και τα συντρίμια των αεροπλάνων,
μετρούσε απώλειες,
ο Χάρος περνούσε,
μοίραζε διαβατήρια ελευθέρως,
μούγκρισαν τα άκακα αρνιά
παραδομένα στο άχτι της στάχτης,
τράνευαν τα φουστάτα της πυρκαγιάς,
ξεθηκάρωναν οι φλόγες
απ' τα καρβουνισμένα παράθυρα, τις πόρτες, τις στέγες,
αφήνοντας σκοτεινές τρύπες να χάσκουν άπληστα,
μα ναι, από τέτοιες τρύπες ξεχύνεται η κόλαση
αυτή που τρέφεται με τα όνειρα
με το παρόν και το μέλλον μας,
με τη δόξα και την ομορφιά του τόπου.
Στην τελευταία σκέψη λύγισε,

μόνο η άβυσσος ανέβαινε μέσα του,
τα σπλάχνα του πήραν να μυρίζουν καμένη γη,
όλα τού ζητιάνευαν νερό,
σπίτια, περβόλια, ζωντανά, η ρεματιά, ο λόγγος,
ο θεός, δεν είχε,
μήτε δυο στάλες δάκρυα πια.

Γονατιστός αγκάλιασε τη ρίζα μιας καμένης βελανιδιάς,
αήττητες οι μικρές φλόγες
ξεπήδησαν απ' τα σωθικά της γλείφοντας τα μαλλιά του,
στη στιγμή πετάχτηκε απάνω,
ίσιωσε όσο ανάστημα του είχε απομείνει
ο άνεμος εξακολουθούσε να κατεβαίνει,
να τινάζεται με μάνητα, μακριά, αδιάντροπα,
ανεμπόδιστος από φυλλωσιές,
χαϊδολογούσε το κρίμα,
αβγατίζοντας την αμαρτία στη σαλεμένη πλάση.

Ξεχείλισε αντάρες η καρδιά,
«μητέρα στάχτη» φώναξε,
εδώ στις χούφτες μου σε μάζεψα,
μνήμη ακριβή, και νόστος μου, και φως,
να σπείρω, να θερίσω,
κι από τη στάχτη μου,
αύριο εγώ,
να σ' αναστήσω και να ξαναγεννηθώ,
Ελλάδα,
λίκνο παλιό και μάρμαρο στον ήλιο...

*Ευχαριστώ τον ζωγράφο Ρουσσέτο Παναγιωτάκη για την
διάθεση του έργου του.*

*Αύριο, εν ονόματι της αγάπης
Κέρκυρα, 29 Αυγούστου 2023
Ζωή Δικταίου*

Η ΕΛΕΝΗ ΚΑΠΟΚΑΚΗ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ
«ΑΛΥΧΤΩ»
ΤΗΣ ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ ΦΡΑΓΚΑΚΗ

*Κι εγώ στα χέρια μου μόνο μ' ένα καλάμι
ήταν έρημη η νύχτα το φεγγάρι στη χάση
και μύριζε το χώμα από την τελευταία βροχή.*

Ψιθύρισα: «Η μνήμη όπου και να την αγγίξεις πονεί...»

αναφέρει στο ποίημα του με τίτλο Μνήμη Α', ο νομπελίστας Γιώργος Σεφέρης και με αυτούς τους στίχους έρχεται να ταυτιστεί και η Κατερίνα με την ποιητική της συλλογή «Αλυχτώ».

Μνήμη είναι η διαδικασία του ανθρώπου να θυμάται τις εμπειρίες, τις εντυπώσεις, τις γνώσεις που αποκομίζει. Διακρίνεται σε βραχύχρονη και μακρόχρονη. Ως ανάμνηση ορίζεται ένα βιωμένο γεγονός από το παρελθόν που μπορεί κάποιος να ανακαλέσει στη μνήμη του. Υπάρχουν ευχάριστες ή δυσάρεστες αναμνήσεις. Υπάρχουν και αυτές οι αναμνήσεις που γίνονται αφορμή να γράφονται βιβλία όπως το παρόν. Η δημιουργός δίνει τη δική της εκδοχή ορισμού για τη μνήμη και αναφέρει χαρακτηριστικά... «Τη λέω μνήμη μα μοιάζει ειρική. Με το πέρασμα του χρόνου αρθρικό με σκεβρώνει. Πούδρα η σκόνη, βρωμιά στα κλαμένα μάγουλα των τοίχων»...

Θα μπορούσε κάποιος να πει ότι η μνήμη είναι μια ανέηνη, υπαρκτή κατάσταση ανά τους αιώνες, μια πανανθρώπινη, καθολική διαδικασία, που πολλές φορές αποκτά κοινωνική, ιστορική ή ακόμα και πολιτισμική χροιά. Τα νοητικά και κοινωνικά πρότυπα βασίζονται στη μνήμη, στην εικόνα δηλαδή που έχει ο ίδιος ο διαμορφωμένος ανά τους αιώνες κοινωνικός νους, για τον ίδιο τον εαυτό. Από την άλλη, η ανάμνηση είναι μια διαδικασία επιλογής, μια ακούσια ή εκούσια διαδικασία που ακολουθεί ο άνθρωπος με βάση το συναίσθημα ή το βίωμα του σε περιπτώσεις που θέλει να αποφύγει το παρόν ή θέλει να κάνει μια βουτιά στην ασφάλεια των βιωμένων του παρελθόντος, κάτι που πολύ συχνά κρατά τον άνθρωπο αγκιστρωμένο και αδύναμο να προχωρήσει.

Στο «Αλυχτώ» το ποιητικό υποκείμενο προσπαθεί εναντίως να ξεφύγει και από τη μνήμη και από την ανάμνηση του παρελθόντος, του βιωμένου χρόνου και πόνου και όλων εκείνων που το αναγκάζουν τελικά να παραμένει προσκολλημένο, αφανές, με αποτέλεσμα να αλυχτά, δηλαδή να ουρλιάζει σαν σκυλί για όλα τα χαμένα, για όλα τα απολεσθέντα.

Το ρήμα «αλυχτώ» ανήκει κατά αποκλειστικότητα στα σκυλιά, μιας και κυριολεκτικά σημαίνει γαυγίζω, όμως εδώ η δημιουργός το δανείζεται και το χρησιμοποιεί μεταφορικά, ποιητικά, για να δηλώσει το ουρλιαχτό, τη φωνή, την αντίσταση του ποιητικού υποκειμένου. Ο λόγος για να αλυχτήσει κάποιος είναι η ανάγκη για ωδή στον πόνο και το παράπονο της ίδιας της ψυχής, όχι μόνο επειδή απορρίφθηκε, απατήθηκε ή έπεσε θύμα κοροϊδίας και πλεκτάνης, αλλά επειδή δεν πραγματώθηκε η σφαίρα φαντασίας και πλασματικής ευτυχίας που το μυαλό δημιουργεί με την πρώτη γνωριμία και θεοποίηση ενός αντικειμένου.

...«Θα σ' αγαπώ σαν το μυρμήγκι και σαν ιππόκαμπος

μέχρι να βρεθεί η σφαίρα που θα χωρέσει τη φαντασία μου. Και επιτέλους θα μπορέσει το τελευταίο το καταληγότερο της ψυχής μου σαρκίο να υπάρξει στον δυο μας το τώρα, το αύριο, το πάντα...» αναφέρει η δημιουργός στο ποίημα με τίτλο «Αυτοκριτική και κάτι ακόμα» και μας επιβεβαιώνει όλα τα παραπάνω.

Έτσι και εδώ λοιπόν, η συγγραφέας αλυχτά βουβά και μεν, πολύ δυναμικά γραπτά δε, μέσα από στίχους που προκαλούν την εσωτερική κραυγή, όλων όσων μπορούν να ταυτιστούν με τα βιωμένα. Η απώλεια, το πένθος, ο έρωτας, οι αναμνήσεις, το τρίξιμο της μοναξιάς, η σκιά του θανάτου, τα μνήματα, η παρακμή αλλά και η άνοδος στον αντίποδα, η αυτοφροντίδα, η συνειδητοποίηση, ο επαναπροσδιορισμός, η τρυφερή πικρία και τελικά η αποδοχή, είναι ορισμένα από τα στοιχεία που δημιουργούν ανατριχιαστικές εικόνες μέσα στο «Αλυχτώ».

Μετά από χρονοβόρες πάλες το ποιητικό υποκείμενο καταφέρνει τελικά να συνειδητοποιήσει τι υπάρχει μέσα του, τι το αφορά και τι όχι και αυτό πολύ εύστοχα αποκαλύπτεται στο ποίημα «Στον τάφο του Κλωντέλ» από το οποίο ξεχώρισα τον εξής στίχο: ...«Εκεί που σύμβολα και αισθήματα μοιάζουν ανακόλουθα, μόνο ένα δέντρο ριζωμένο από μέσα μου μπορεί να τρίξει τα δόντια στον χρόνο. Με αυτή την έννοια φύτεψε μου σε παρακαλώ και μια χαρά, τώρα, στη λύπη μου»...

Οι εικόνες που δημιουργούνται μέσα από τα ποιήματα του «Αλυχτώ» ταιριάζουν σε έναν θεατρικό μονόλογο, σε μια αρχαία τραγωδία, σε ένα οδοιπορικό για την απώλεια, το πένθος, το χάσιμο και πολύ εύστοχα η Κατερίνα έχει καταφέρει να τοποθετήσει τις σωστές λέξεις στη σωστή σειρά, ώστε να παράξει γενναιόδωρα και κλιμακωτά, απορία, διερώτηση, ανακάλυψη της εσωτερικής φωνής που καταλήγει τελικά σε κραυγή αγωνίας η οποία εκπροσωπεί καθολικά όλους εκείνους που βίωσαν κάτι αντίστοιχο.

Και ποιος δεν έχει αναρωτηθεί, πώς θα μπορέσει να ανασυρθεί απ' το σκοτάδι στο φως σε μια δύσκολη στιγμή; Πώς θα ανακάμψει, θα σταθεί ξανά στα πόδια του ή θα ανασυγκροτήσει τις δυνάμεις του για να συνεχίσει την ύπαρξή του; Η δημιουργός στο ποίημα με τίτλο «Το πάτωμα», μέσα σε μόνο δυο στίχους εκφράζει αυτήν ακριβώς την συνθήκη ..«Έχω χάσει κάπως τον προσανατολισμό μου μεταξύ ταβανιού και πατώματος»... ενώ στο ποίημα «Μου μοιάζεις και εσύ» δίνει μόνη της τη λύση στα παραπάνω ερωτήματα. ...«Μαζεύω τις λαμαρίνες μου, ξεβιδωμένες ανάγκες και χρόνια κοιτάγματα και πάω πάλι για επισκευή στον παράδεισο»...

Η φύση, τα χωράφια, η θάλασσα, τα κτήρια, οι ξεκάθαρες χωροχρονικές αναφορές, τα κάθε λογής ζώα όπως γάτες, σκύλοι, αράχνες, λαγοί, τερμίτες και πολλά άλλα, προσδίδουν στα ποιήματα το παρόντος πονήματος, όχι μόνο αμεσότητα και δημιουργία ολοζώντανων εικόνων, αλλά καταφέρνουν να μεταφέρουν με απόλυτη διαθεσιμότητα και παρουσία τον αναγνώστη, στο εκάστοτε πλαίσιο από στοιχεία τόσο απλά και καθημερινά που όμως προαπαιτούν παρατήρηση, ενδελεχή αφοσίωση και φροντίδα για να κατακτηθούν και να καταγραφούν στο χαρτί. Παντού υπάρχει αρχή μέση και τέλος ανεξάρτητα από το αν το υποκείμενο, έπειτα από την απώλειά του δηλώνει μισό ή ατελές.

...«Είπαμε για τις πιο καλές αμανιτιές, χοχλιομαζύωμα στα πρωτοβρόχια. Όπως αυλάκωνες ακούραστος τα πατατοχώραφα με μακρυμάνικα πουκάμισα και ένα αδρόσιστο λογιισμό. Τα μάτια του λαγού γυαλίζανε στο συναπάντημα σας»... από το ποίημα «Όταν πέθανε ο πατέρας μου».

Το χαμένο παιδί, η χαμένη παιδικότητα και ο παραγκωνισμός των παιδικών συναισθημάτων, υποβόσκουν στις μετέπειτα επιλογές ή μάλλον καλύτερα προκαλούν άθελα τους μέσω των αναμνήσεων και της μνήμης τις επόμενες επιλογές που κληροδοτούνται από γενιά σε γενιά αειφόρες, ακλόνητες και αδιαπραγμάτευτες. Στο ποίημα «Μανάδες», αποδεικνύεται αυτή η ματαιότητα της μη αναγνώρισης της αυθυπαξίας και η προσπέραση σε κάθε επόμενο, έτσι απλά, ασυναίσθητα, απαρατήρητα, διακριτικά, χωρίς να ενοχλήσουν.

...«Όλες οι μανάδες στέκουνταν στη σειρά αμίλητες. Ένα παιδί τις προσπέρασε, μία προς μία, και πήγε και στάθηκε βουβό κι αυτό πίσω από τη δική του μάνα»...

Ιδιαίτερη μνεία προσδίδεται στον έρωτα που δεν μπορεί να λείπει από μια συλλογή ποιημάτων όπως αυτών του «Αλυχτώ» καθώς έρωτας σημαίνει απώλεια, πόνος, καταστροφή, άδειασμα, εκμηδενισμός εαυτού, υπέρβαση ορίων, γενναιοδωρία, φουσκωμένα πατώματα και φουσκωμένα μυαλά, ομοιότητες και διαφορές, θεοποίηση και θυματοποίηση, ανοχή και απαντοχή, εξύψωση και πτώση.

Το ποιητικό υποκείμενο δείχνει να παρακμάζει και να ακμάζει ταυτόχρονα μέσα από την αγάπη και τον έρωτα και ωριμάζει σταδιακά. Προχωρά με βήματα αργά αλλά σταθερά, με πλήρη συνείδηση και επιλογή. Μας διηγείται έναν εμπειριστατωμένο έρωτα με προδοσία, με αλήθεια, με ψέμα, με ηδονή, με πόνο, με απόλυτη ένωση και απόλυτη διάσπαση.

Έναν έρωτα χαμένο, με κερδισμένα μαθήματα, με αυτοθυσία και απόλυτη γενναιοδωρία, με σκυμμένο κεφάλι, με ψηλή συνείδηση και ετοιμότητα. Έναν έρωτα με αναμονή, πείσμα, ολότητα, ολοκληρωτισμό, κατάρρευση, αντιθέσεις και εσωτερικές πάλες. Έναν έρωτα που καθρεφτίζει μέσα του, τους έρωτες που βιώθηκαν, βιώνονται και θα βιώνονται ενδεχομένως πάντα από την ανθρωπότητα, αλλά σχεδόν ποτέ ταυτόχρονα, ποτέ συγχρονισμένα και αμφίροπα γιατί ο έρωτας συνήθως ή σχεδόν πάντα είναι μονόπλευρος.

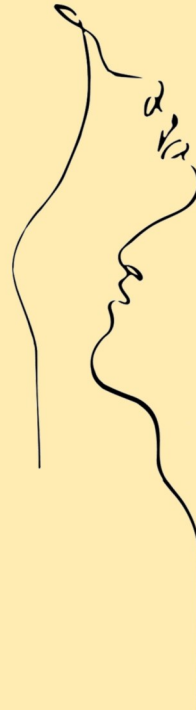
«Όσο για μένα ο χρόνος μου συνεχίζει να διαστέλλεται και παρότι υπάρχει πάντα ο νοητός παραλήπτης, δεν μπορώ να μην αναρωτιέμαι τι θα ήσουν, αν δεν ήσουν ποίημα»... εκφράζεται με αγωνία στο ποίημα «Νοητός Παραλήπτης».

Ο έρωτας έχει την ικανότητα να παρατήσει σύζυλο το αντικείμενο του πόθου του, να το ξεγυμνώσει από κάθε αλήθεια, από κάθε συναίσθημα, και παρόλο που αυτό μένει αποσβολωμένο, γυμνό, απαρηγόρητο, ματαιωμένο, αναρωτιέται αν με ελπίδα, με προσδοκία, με φαντασίωση και αντίστροφη λογική, καταφέρει αυτή την ύστατη ώρα να κάνει κάτι ή έστω τα πάντα για να ξανακερδίσει έδαφος. Και ας ξεκινήσει αντίστροφα απ' το τέλος. Δεν έχει και πολλή σημασία τελικά...

Σας ευχαριστώ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΦΡΑΓΚΑΚΗ

ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Χειρώναξ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΡΑΔΑΜΑΝΘΥΣ

Ως πότε...;

Ως πότε με μαύρα πανιά
βομβαρδισμένα θα ταξιδεύουν
τα όνειρα τα παιδικά;
Πατρίδες να ψάχνουν
με τρόμο μην είναι
γυμνές απ' αγάπη
και φόβο μη σε σκοπέλους
άσπλαχνους θα τσακιστούν.
Ως πότε... αιμόφυρτα παιδιά
με οδυρμό θα σφαδάζουν γιατί;...
ψάχνοντας των γονιών τους τη φωνή
μες στα συντρίμμια των δικών τους σπιτιών,
που αιμοδιψείς λήσταρχοι
αχόρταγοι στον πλούτο
ξεχνούν πως το χώμα, δίχως την ψυχή
μέσα του να κατοικεί,
άγονο κι ανευλόγητο θα μείνει.
Ως πότε άνθρωπε την αξία της αγάπης θα αγνοείς,
το ξένο βιός θα πάψεις να ζητείς;
Στο χέρι σου δεν είναι η ανθρώπινη ζωή.
Ως πότε ως άνθρωπος θα μάθεις να ζεις;
Μέσα σε μια κόκκινη καρδιά
ζωγραφιά να κάνουν τα παιδιά
κάτασπρα σπίτια με ρόδα κι άνθη
με λαμπρούς ήλιους που θα γελάνε
λευκά περιστέρια να φτερουγίζουν
μ' άσπρα πανιά τα όνειρά τους!

Εμπνευσμένο από τη φρίκη του πολέμου ανάμεσα σε Παλαιστίνη- Ισραήλ

Ποιητική συλλογή

«Εν-δο -μύχως»

Μαρία Καμηλάκη- Μανογιαννάκη

ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΜΟΥ ΑΚΟΥΣΑ

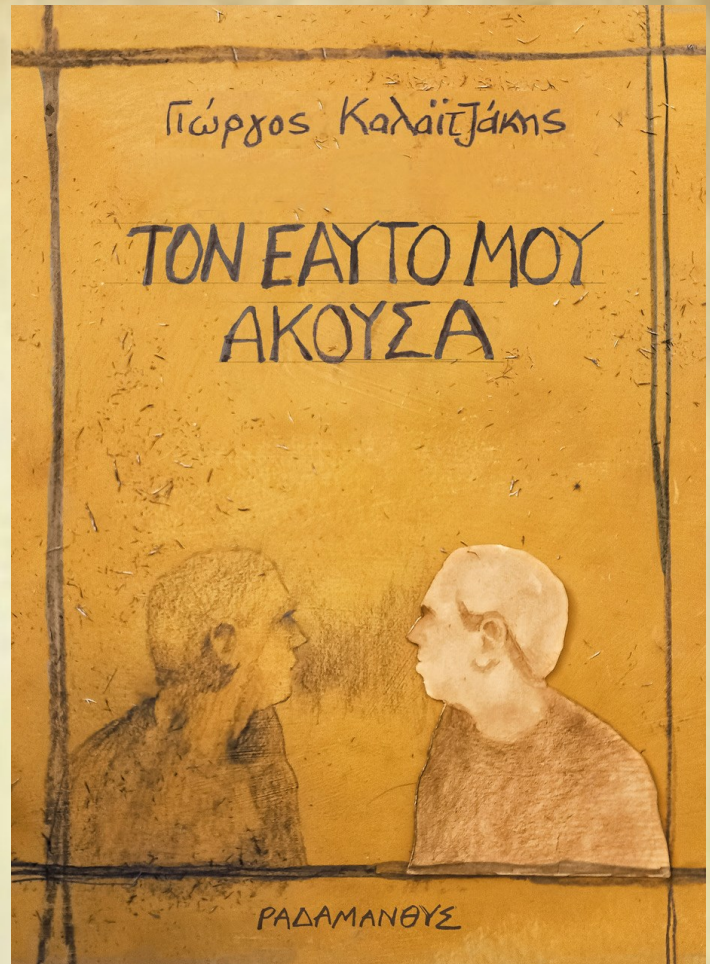
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΛΑΪΤΖΑΚΗΣ

«Η ύπαρξη είναι η αιώνια, παντοτινά παρούσα μία ζωή πέρα από τις μυριάδες μορφές ζωής που αναπόφευκτα γεννιούνται και πεθαίνουν. Ωστόσο η Ύπαρξη δεν είναι μόνο πέρα από κάθε μορφή, αλλά και βαθιά μέσα σε κάθε μορφή, ως η εσώτατη αόρατη και άφθαρτη ουσία της. Αυτό σημαίνει ότι τώρα μπορείς να την προσεγγίσεις γιατί είναι μέσα σου, είναι ο ίδιος ο βαθύτατος εαυτός σου, η αληθινή σου φύση. Όμως μην επιδιώξεις να τη συλλάβεις με το νου σου. Μην προσπαθήσεις να την κατανοήσεις. Μπορείς να τη γνωρίσεις μόνο όταν ο νους σου είναι ακίνητος. Όταν είσαι παρών στο Τώρα ολοκληρωτικά και έντονα, μπορείς να νιώσεις την Ύπαρξη, αλλά δεν μπορείς ποτέ να την κατανοήσεις νοητικά. Το να αποκτάς ξανά επίγνωση της Ύπαρξης και να παραμένεις σε αυτή την κατάσταση του “αισθάνομαι-συνειδητοποιώ” αυτό είναι η φώτιση». (σελ 47, Η δύναμη του Τώρα)

Με αυτά τα λόγια του Eckhart Tolle, από το βιβλίο του με τίτλο «Η δύναμη του Τώρα» έρχεται να συμφωνήσει απόλυτα και ο Γιώργος Καλαϊτζάκης στα αποστάγματα ζωής που παρουσιάζουμε σήμερα. Στο βιβλίο του Γιώργου με τίτλο «Τον εαυτό μου άκουσα» ο ίδιος ο συγγραφέας ονοματίζει τα όσα καταθέτει, ως αποστάγματα και όχι ως ποιήματα, ρήσεις, αποφθέγματα ή σκέψεις.

Και πρόκειται ξεκάθαρα για αποστάγματα, καθώς όλα όσα παρατίθενται είναι αποτέλεσμα ζύμωσης της ίδιας της ζωής που προκύπτει μέσα από την απόλυτη αποδοχή του είναι. Ο δημιουργός παράγει τα αποστάγματα του βασιζόμενος στην έκφραση της ψυχής του, που δεν είναι προϊόν σκέψης, μιας και αυτό είναι διαδικασία που απαιτεί τα όρια του νου και τα νοητικά πρότυπα. «Έκφραση της ψυχής είναι η έμπνευση και του μυαλού η Σκέψη» μας προϊδεάζει ήδη από τις πρώτες σελίδες ο δημιουργός.

Ο Γιώργος όπως και στην καθημερινότητα ή στην εργασία του -ως αρχιτέκτονας- δεν δημιουργεί γραμμές ή σχήματα με τη σκέψη παρά μονάχα με τη στιγμιαία ενεργοποιημένη έμπνευση του. Και ποια η διαφορά σκέψης και έμπνευσης; Η σκέψη είναι απόρροια του μυαλού και της νοητικής διεργασίας, άρα αποτέλεσμα από καλούπια και νοητικά μοτίβα, ενώ η έμπνευση δεν είναι τίποτα άλλο παρά όρια ξεπερασμένα, αισθήσεις βιωμένες, παρουσία, ψυχή και επαφή με τον εξωτερικό και

ανώτερο εαυτό.

Και είναι εμφανές ότι ο δημιουργός έχει καταφέρει μόνο μέσα σε λιγιστές, αλλά απόλυτα μεστές σελίδες να καταρρίψει τη σκέψη, τα όρια, τον χρόνο, τα νοητικά πρότυπα, ακόμα και τον ίδιο τον θάνατο και οτιδήποτε πλαισιώνει, καταπιέζει ή προκαλεί φόβο προς την ίδια την Ύπαρξη. Η σκέψη για τον Γιώργο είναι δηλητήριο, μικρόβιο, ύπουλος σπόρος -θα μπορούσε κανείς να πει- που φυτεύεται στην ψυχή του ανθρώπου με σκοπό να γεννηθεί ο φόβος. Ο φόβος που αποτελεί την απαρχή της απομάκρυνσης από την αλήθεια και κατ' επέκταση από τον αληθινό εαυτό μας.

Προς αποφυγή παρεξηγήσεων ο δημιουργός δεν αντιτίθεται στο ανθρώπινο μυαλό και τις υγιείς, πολύ προσδοφόρες λειτουργίες του, αλλά αντιτίθεται στη σκέψη που είναι προϊόν χρόνιων παρωχημένων αντιλήψεων και προκαταλήψεων που έχουν δημιουργηθεί ανά τους αιώνες σε κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και άλλα πλαίσια, και στόχο έχουν την διαστρέβλωση της αλήθειας.

Το «Εγώ» δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια ψευδαίσθηση χτισμένη από στοιχεία προσωπικότητας που ενώ μεταβάλλονται συνεχώς, ο άνθρωπος τα ενστερνίζεται για να γίνει αρεστός σύμφωνα με τα πρέπει, και με όλα ε-

κείνα που είναι έξω από εκείνον. Η σκέψη και η ιδέα που έχει κάθε άνθρωπος για την εικόνα του εαυτού του, είναι ένας αέναος φαύλος κύκλος που προκύπτει από τις παγιωμένες αντιλήψεις του ίδιου του νου. Με τη σειρά τους αυτές οι αντιλήψεις δημιουργούν το «Εγώ», γεγονός που αυτοαναιρείται με την πρώτη ευκαιρία, καθώς κάθε εξωτερικό γνώρισμα που προστίθεται στο «Εγώ» εκ νέου θα αντικαταστήσει το προηγούμενο.

Ο Γιώργος καταφέρνει να αποδώσει με πολύ εύστοχα λόγια την προαναφερθείσα κατάσταση στο απόσταγμα του με τίτλο «Τα Εγώ» στο οποίο γράφει: «Κάθε μέρα που ξυπνώ είμαι και ένα άλλο εγώ, και η νύχτα όταν φτάσει χίλια “Εγώ” έχω περάσει και όταν άλλη μέρα αρχίζει, πάλι εγώ με πλημμυρίζει.»

Είναι εμφανής λοιπόν η ζωντανή εναλλαγή της ίδιας της Ύπαρξης που καταρρίπτει οποιαδήποτε πλασματική εικόνα δημιουργείται για τον εαυτό, μιας και τα «πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει, όπως αναφέρεται στον Κρατύλο του Πλάτωνα όπου τα υπάρχοντα πράγματα παρομοιάζονται με τη ροή ενός ποταμού και λέει ότι δεν μπορείς να μπεις στο ίδιο ποτάμι δυο φορές» (Κρατύλος 402α)

Το ότι όλα αλλάζουν είναι μια αποδεκτή στο σύνολό της άποψη, καθώς ροή και αλλαγή σύστασης υπάρχει σε κάθε έμβιο και μη, υλικό και άυλο στοιχείο του σύ-

μπαντος. Αυτό που ο Γιώργος χαρακτηρίζει ως μια νοητική σύμβαση που δεν εξυπηρετεί στην προσέγγιση της πραγματικότητας, ή στην απόκτηση γνώσης είναι ο χρόνος.

Είναι γεγονός ότι πολλοί φιλόσοφοι, ποιητές, συγγραφείς καλλιτέχνες και άλλοι, δεν αποδέχονται την ύπαρξη του χρόνου ως ζωτικής σημασίας κατευθυντήρια γραμμή στη διαμόρφωση του κόσμου ή ακόμα και της ίδιας της προσωπικότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο σπουδαίος ζωγράφος Σαλβαντόρ Νταλί και το έργο του «Η εμμονή της μνήμης» στο οποίο απεικονίζονται ρολόγια που λιώνουν και είναι εύκαμπτα. Ο Νταλί σε κριτική για το συγκεκριμένο έργο απαντά: «Ο χρόνος είναι η κατεξοχήν παραληρηματική και σουρεαλιστική διάσταση. Ο αληθινός χρόνος δεν βρίσκεται στα ρολόγια που φοράμε, που αντικρίζουμε στους τοίχους των σπιτιών μας ή των γραφείων μας. Τα πραγματικά ρολόγια είναι εκείνα που υπάρχουν μέσα μας.»

Συνεπώς το παρελθόν και το μέλλον αποτελούν καταστάσεις που παρήλθαν ή δεν έχουν καν συμβεί, άρα δεν θα πρέπει να μας απασχολούν μιας και ο μοναδικός αποδεκτός και απτός βιωμένος χρόνος είναι το Τώρα. Και όταν λέμε Τώρα εννοούμε το κάθε «Τώρα» που προκύπτει κάθε στιγμή μέσα από τη ροή των πραγμά-

των.

Ενώσω ο χρόνος απουσιάζει, ο Γιώργος εκφράζει ένθερμα μέσα από ένα κάλεσμα, την επιτακτική ανάγκη, ο άνθρωπος να απαλλαγεί από τον χρόνο και να ζήσει τη στιγμή του κάθε «Τώρα» του. Συγκεκριμένα γράφει: «Η φύση με καλεί μέσα από το Τώρα τη Στιγμή. Αισθήματα με οδηγούνε Άηχες λέξεις θα ακουστούνε σε όλο το κορμί».

Η γνωριμία με τον πραγματικό κόσμο και τον εαυτό γίνεται μονάχα μέσα από τις αισθήσεις και την αυτοπαρατήρηση και -όπως θα έλεγε και ο ίδιος- με το ξεσκάρταρισμα των σκουπιδιών που κρύβουμε μέσα μας, διαδικασία που προϋποθέτει θέληση, αίσθηση, παρουσία, ολότητα, φως και σε καμία περίπτωση κατανόηση. Σε άλλο απόσταγμα του ο Γιώργος προτρέπει να ξεχάσουμε την ύπαρξη μας στον χρόνο και έτσι τα «Εγώ» θα διαλυθούν αμέσως.

Η γνώση που είναι απαλλαγμένη από το «Εγώ» είναι στιβαρή, ξεκάθαρη, με συνείδηση και δεν έχει ανάγκη για επιβεβαίωση από νοητικά πρότυπα και «νομίζω». «Ό,τι βγαίνει απ' το "Εγώ" δεν είναι άξιο λόγου δυνατό. Κάθε λίγο ξεπερνιέται με καινούριο "εγώ νομίζω" που γεννιέται. Όταν στην καρδιά μου μπω "εγώ νομίζω" δεν θα βρω. Άηχες λέξεις θα ακουστούνε εγώ νομίζω δεν θα πούνε. Η καρδιά μου σαν μιλήσει χωρίς "Εγώ" θα με οδηγήσει», αναφέρει ο δημιουργός στο απόσταγμα «Εγώ νομίζω» και επιβεβαιώνει με σιγουριά όλα τα

προαναφερθέντα.

Ένα εύλογο ερώτημα που θα μπορούσε να προκύψει σύμφωνα με όλα όσα αναφέρθηκαν, είναι το πώς καθίσταται δυνατή η απαλλαγή από τη σκέψη, και πώς μπορεί να γίνει εφικτή αυτή η ενεργοποίηση στο Τώρα ώστε να εδραιωθεί η παρουσία που εκμηδενίζει παρελθόν και μέλλον.

Γι' αυτό το ερώτημα ο συγγραφέας έχει την απάντηση. Ένα βουνό, μερικά δέντρα, το μεγαλείο της φύσης, και το παιδί που όλοι κρύβουμε μέσα μας είναι μερικά από τα πιο ενδεικτικά στοιχεία που θα μπορούσε κάποιος να λάβει υπόψη του για να καταφέρει να αποκοπεί από τον νου και συνεπώς από τον φόβο και τα δεινά που επακολουθούν. «Επάνω στο βουνό ησυχάζει το μυαλό, λείπει του ανθρώπου το άγγιγμα που παρασέρνει το μυαλό να κρίνει. Αλήθεια τι θα μπορούσε κανείς να έλεγε για εκείνο εκεί το δέντρο; Θα ήταν άραγε πιο όμορφο αν είχε άλλα φύλλα ή θα ήταν καλύτερο με κανά δυο κλαδιά ακόμα;» διερωτάται ο δημιουργός σε ένα ακόμα απόσταγμα του. Και είναι φανερό και εδώ η πρόθεση του για βαθιά παρατήρηση του κάθε υπαρκτού στοιχείου που μας περιβάλλει και η δημιουργία άηχων λέξεων, ζωντανών εικόνων και ενεργοποίησης ολόκληρης της υπόστασής μας.

Φυσικά αυτή η παρατήρηση προαπαιτεί την ανυπαρξία του χρόνου και την απόλυτη παρουσία στο παρόν. Η γνώση έρχεται μέσα από διεργασίες που ενεργοποιούν κάθε κύτταρο και κάθε αίσθημα του οργανισμού μας και αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τον διαλογισμό, την εστίαση και τη συγκέντρωση που δεν εμπεριέχουν σκέψη παρά μόνο βίωμα.

Χρρίζει ιδιαίτερης επισήμανσης το γεγονός ότι το ταξίδι που κάνει η ανθρώπινη ύπαρξη στη γνώση και την αλήθεια είναι αδιάκοπο, συνεχές, δια βίου και απαιτεί παραπάνω από μια ζωή για να γνωρίσει κανείς την ψυχή του, όπως αναφέρει στο απόσταγμα με τίτλο «Της ψυχής το βάθος». «Αν τα πέρατα του κόσμου τα διαβείς κι αν σε νέους κόσμους ζήσεις, δεν θα φτάσει μια ζωή την ψυχή σου να γνωρίσεις» μας επισημαίνει ο Γιώργος.

Ο δύσκολος δρόμος της επιβίωσης και της αυτοπραγμάτωσης είναι ο συνεχής αγώνας απαλλαγής απ' τα «εγώ», της συμφιλίωσης με τον φόβο και της κατάρριψης των νοητικών προτύπων που ανά τους αιώνες διαμορφώθηκαν κοινωνικά και όχι μόνο.

Ο θάνατος και κυρίως ο φόβος για τον θάνατο είναι ένα ζήτημα που έχει εξίσου απασχολήσει τον άνθρωπο ανά τους αιώνες. Δεν ήταν λίγοι εκείνοι που τον καταδίκασαν, τον μίσησαν, του απέδωσαν τιμωρητική χροιά ή

τον δαιμονοποίησαν.

Η αλήθεια είναι ότι από φιλοσοφική σκοπιά ο θάνατος δεν είναι τίποτα παραπάνω από το τέλος του φθαρτού και τη μετάβαση από τη διάσταση της ζωής σε μια επόμενη διάσταση, μιας και όλα ανακυκλώνονται στο πέρασμα της ροής. Ολόκληρες θρησκείες και φιλοσοφικά ρεύματα στήριξαν τη θεωρία τους στη μετά θάνατον ζωή και τη μελέτη του επέκεινα.

Ούτε τον Γιώργο άφησε αδιάφορο το ζήτημα του θανάτου και αυτό γίνεται ξεκάθαρο με το πρώτο κιόλας απόσταγμα του με τίτλο «Αξία Ζωής» στο οποίο πολύ μεστά αποδίδει ότι «Η ζωή δεν έχει καμία αξία χωρίς τον θάνατο να την φλερτάρει αδιάκοπα».

Και όντως αποτελεί γενική παραδοχή ότι μόνο σαν γνωρίσει κανείς τον θάνατο -είτε από προσωπική επιθανάτια εμπειρία, είτε από τον χαμό κάποιου αγαπημένου προσώπου ή ακόμα και από τους καθημερινούς μικρούς ή μεγάλους ψυχικούς θανάτους που μπορεί κάποιος να βιώσει στην καθημερινότητά του- μόνο τότε μπορεί να έρθει σε επαφή και να αναγνωρίσει την αξία της ζωής. Η συνειδητοποίηση και οι διαπιστώσεις που γίνονται μέσω αυτής της διαδικασίας είναι σκληρές και απαιτούν μεγάλα αποθέματα ψυχικής δύναμης που όμως είναι

καταλυτικής σημασίας για την μετέπειτα στάση και διαχείριση της ζωής.

Η συμφιλίωση με τον θάνατο είναι επιτακτική καθώς σύμφωνα με τον δημιουργό «Υγεία είναι να αρρωσταίνεις. Ζωή είναι να πεθαίνεις. Η Αρρώστια είναι μέρος της Υγείας και ο Θάνατος κομμάτι της Ζωής.» Τα ζεύγη των αντιθέτων ανέκαθεν αποτελούσαν πηγή έμπνευσης μιας και το ένα ενέχεται και εμπεριέχεται στο άλλο και είναι αναπόφευκτο να μη βιωθούν αυτές οι καταστάσεις της χαράς και της λύπης, της ηρεμίας και του πόνου, του φωτός και του σκοταδιού κάποια στιγμή στη διάρκεια της ζωής του ατόμου.

Για να καταφέρει ο άνθρωπος να βγει αλώβητος από τις παραπάνω αντιθέσεις και για να μπορέσει να κρατήσει τις ισορροπίες σε έναν κόσμο που μεταβάλλεται συνεχώς, απαιτείται η καλλιέργεια της εσωτερικής φωνής και δύναμης, η Θεία Ενότητα, η πίστη στον πραγματικό εαυτό και φυσικά η αγάπη σε όλες τις εκφάνσεις που μπορεί να υπάρξει. Χαρακτηριστικά ο Γιώργος για το κομμάτι των αντιφάσεων αναφέρει: «Το φωτεινό το σκοτεινό ή το ζεστό το κρύο δεν είναι πράγματα αντίθετα μα αρμονικά ενωμένα. Όλα απ' τη Θεία Ενότητα είναι άρρηκτα δεμένα».

ΕΛΕΝΗ ΚΑΠΟΚΑΚΗ

ΕΞΥΜΝΗΣΗ

ΠΑΔΑΜΑΝΘΥΣ

Η θεία ενότητα, το Ένα, η Ολότητα και το Φως αγγίζονται και γίνονται απτά όταν ο άνθρωπος απαρνηθεί όλα αυτά που εμπιστεύτηκε από τα γεννοφάσκια του, στην προσπάθειά του να διαμορφώσει ένα χαρακτήρα, μια προσωπικότητα, ένα «Εγώ», πράγματα που εναντιώνονται στην ανυπαρξία του χρόνου καθώς κάθε μέρα γεν-

νιέται ένα καινούργιο «Εγώ», τωρινό, συμβατό με το σήμερα, το παρόν και το τώρα, δηλαδή με το μόνο γεγονός που μπορούμε να δεχτούμε ως αληθινή συνθήκη.

Θεός και άνθρωπος ταυτίζονται στο ίδιο πρόσωπο για τον δημιουργό μας, καθώς υποστηρίζει ότι «Θεός γεννιέται ο άνθρωπος μα άνθρωπος πεθαίνει». Με αυτό το απόσταγμα ο Γιώργος αποδεικνύει την αθανασία της ψυχής που συναντά τη θεϊκή υπόσταση και αυτή καθίσταται δυνατή μόνο αν ο άνθρωπος αποδεχτεί ότι το σώμα του είναι το μόνο που πεθαίνει.

Συνοψίζοντας για να μπορέσει ο άνθρωπος να απολαύσει στο έπακρο αυτό που ονόμασαν ζωή το μόνο που χρειάζεται είναι να αποβάλλει οποιαδήποτε σκέψη μέσω της ενεργής παρουσίας του στο εδώ και στο τώρα, κοιτώντας έτσι τον κόσμο με τα μάτια της ψυχής και όχι με τα «μάτια» του νου του.

Προσωπικά από τα αποστάγματα του Γιώργου ξεχώρισα το εξής που εμπειριστατωμένα διατυπώνει σε μόλις δύο προτάσεις την αλήθεια γύρω από το θέμα της Ύπαρξης. Το απόσταγμα λέει:

«Όταν κοιτάζω σκέφτομαι. Και όταν βλέπω νιώθω».

Επομένως η γνώση και το κοίταγμα προς τον αληθινό κόσμο προαπαιτεί διάλογο με τον εσωτερικό εαυτό και κανένα μυαλό, καμιά σκέψη δε θα μπορέσει να συλλάβει την αλήθεια του κόσμου. Βλέπει εικόνες αλλά όχι τον κόσμο όπως πραγματικά είναι.

Εύχομαι στον Γιώργο να είναι καλοτάξιδο το βιβλίο του και να συνεχίσει να μας εμπνέει με τα αποστάγματα ζωής του που είναι γραμμένα αληθινά και από καρδιάς.

Σας ευχαριστώ!

ΕΛΕΝΗ ΚΑΠΟΚΑΚΗ

«ΤΟ ΞΩΤΙΚΟ» ΤΗΣ ΑΡΙΑΣ ΑΘΑΝΑΣΑΚΗ

ΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟ ΓΙΑ ΤΑ ΖΩΑ
ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ
ΠΟΥ ΕΧΕΙ ΑΦΙΕΡΩΣΕΙ ΤΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΣΕ ΑΥΤΑ

Γράφει η Ελένη Πατηνωτάκη

Η αποψινή βραδιά και η παρουσίαση του ΞΩΤΙΚΟΥ είναι μια ιδιαίτερα ευαίσθητη στιγμή για μένα. Η Αρια είναι η καλύτερή μου φίλη. Και το ΞΩΤΙΚΟ είναι το πρώτο της βιβλίο, αν και όπως γνωρίζετε, δεν είναι το πρώτο που έχει εκδώσει ως τώρα. Είχα λοιπόν την τύχη και τη μεγάλη χαρά να είμαι ο πρώτος άνθρωπος στον οποίο εμπιστεύτηκε το πόνημά της, μου το διάβασε, το συζητήσαμε, κι είχα, έτσι, την ευτυχία να δω ένα βιβλίο να γεννιέται, σχεδόν μπροστά μου.

Το αναφέρω αυτό, όχι μόνο γιατί είμαι πολύ περήφανε για τη φίλη μου και για την πορεία της στη συγγραφή μέχρι τώρα, αλλά και γιατί από μικρό παιδί που λάτρευα τα βιβλία και τα διάβαζα με τη λαιμαργία της απόλυτης φιλιαναγνωσίας -αλλά και αργότερα ως φοιτήτρια της φιλολογίας που μελετούσα τα σπουδαία έργα της ελληνικής λογοτεχνίας, είχα έναν κρυφό πόθο. Να γνωρίσω από κοντά έναν συγγραφέα και να ρίξω κλεφτές ματιές στο πνευματικό «εργαστήρι» του, να τον δω

ΑΡΙΑ ΑΘΑΝΑΣΑΚΗ

Το ξωτικό

Ραδάμανθους

πώς παλεύει με τις λέξεις, με την έμπνευση, με τις ιστορίες και τους ήρωες στην πράξη, κι όχι απλώς να διαβά-

σω το αποτέλεσμα της προσπάθειάς του. Η Αρια ικανοποίησε αυτήν την παιδική και κρυφή μου ανάγκη και γ'αυτό την ευχαριστώ πολύ.

Στον χώρο της λογοτεχνίας είναι κοινό μυστικό ότι η συγγραφή ενός εφηβικού βιβλίου είναι πιο δύσκολη από ό,τι η παραγωγή βιβλίων που απευθύνονται σε ενήλικες ή σε παιδιά. Είναι μεγάλη πρόκληση για τον συγγραφέα να βρει -αν και ενήλικας ο ίδιος- τη «φωνή» των νεαρών πρωταγωνιστών του με αληθοφάνεια και πειστικότητα. Αυτός είναι ο πρώτος λόγος δυσκολίας. Ο δεύτερος είναι η θεματολογία. Το εφηβικό κοινό είναι δύσκολο, και τα θέματα που ενδεχομένως το ενδιαφέρουν ποικίλουν μεν, αλλά παράλληλα είναι δυσεπίτευκτο να του κεντρίσεις την προσοχή. Οι έφηβοι αποδεικνύονται συνήθως λιγότερο υπομονετικοί και επιεικείς απέναντι σε κείμενα από ό,τι τα παιδιά ή οι ενήλικες. Ακόμη και οι μνημένοι νεαροί αναγνώστες δεν θα περιμένουν και πολύ, αν δεν βρουν -από την αρχή του σχεδόν -ένα έργο ενδιαφέρον. Αυτός είναι και ο βασικός λόγος που είναι ιδιαιτέρως φτωχή η έκδοση τέτοιων βιβλίων. Οι εκδοτικοί οίκοι προτιμούν να φέρουν στο φως παιδικά βιβλία και βιβλία ενηλίκων ως μία επένδυση χωρίς μεγάλο οικονομικό ρίσκο.

Η Αρια στο βιβλίο της αυτό, όμως, κατάφερε να συγκεράσει με επιτυχία όλα αυτά τα κριτήρια σε ένα διήγημα που απευθύνεται στους εφήβους και προβάλλει τη φωνή τους, αλλά την ίδια στιγμή, με ένα μαγικό τρόπο,

επιτυγχάνει όλες οι ηλικίες να μπορούν να διαβάσουν και να απολαύσουν τη ροή της ιστορίας, το βάθος των πρωταγωνιστών και την ευαισθησία του θέματος.

Πρέπει να τονίσω σε αυτό το σημείο ότι οι συγγραφείς που απευθύνονται σ' αυτές τις ηλικίες οφείλουν να θυμηθούν πόσο αδέξιος ή ντροπαλός νιώθει ο έφηβος στην αυλή του σχολείου, πόσο πονάει η απώλεια του κατοικιδίου ή πόσο σημαντική είναι γ' αυτόν η αποδοχή στις παρέες των συνομηλίκων. Η μελέτη του «ΞΩΤΙΚΟΥ» δείχνει ότι αυτό ακριβώς έχει πετύχει η Άρια, συγγράφοντας ένα απόλυτα εφηβικό βιβλίο, που παράλληλα θα ικανοποιήσει τη φιλαναγνωσία και των ενηλίκων, γιατί στις σελίδες του θα βρουν τον δικό τους έφηβο εαυτό, θα βρουν τους έφηβους γιους και τις κόρες τους.

Οι ήρωες της ιστορίας μας είναι αντιπροσωπευτικοί όλων των πιθανών χαρακτήρων που μπορεί κανείς να συναντήσει σε αυτή την ηλικία. Τον προβληματισμένο έφηβο που αναζητά τη θέση του στον κόσμο, τον αδιάφορο, τον εκφοβιστή-νταή, τον δειλό, τον πρωτοπόρο. Παράλληλα, όμως η συγγραφέας αναγνωρίζει στους χαρακτήρες το δικαίωμά τους να αλλάξουν, να εξελιχθούν, να ωριμάσουν, να έρθουν πιο κοντά στον κόσμο της ενηλικίωσης. Φυσικά, τα πρώτα σκιρτήματα, οι πρώτοι έρωτες χρωματίζουν και ολοκληρώνουν τους ήρωες με μια φυσική απλότητα που συνδυάζεται εναργώς με την περιπλοκότητα της εφηβείας. Υπακούοντας στους

κανόνες της διεθνούς εφηβικής λογοτεχνίας δίνει στο ηθικοπλαστικό κείμενό της, λοιπόν, μια αισιόδοξη προοπτική, παρουσιάζοντας τη μαγική διάσταση της ζωής. Γιατί ναι, υπάρχει κι αυτή. Κι ας το ξεχνάμε όταν μεγαλώνουμε.

Όσο δύσκολα και αν φαίνονται όλα αυτά η Άρια πέτυχε να τα οριοθετήσει, να τους δώσει υπόσταση και να δημιουργήσει τελικά μια ιστορία ιδανική για να υπηρετήσει παιδαγωγικούς στόχους παράλληλα με τους λογοτεχνικούς.

Το θέμα αφορά την αγάπη για τα ζώα, και είναι τόσο σύγχρονο όσο -βεβαίως- και διαχρονικό. Αν σταθούμε στην εποχή μας θα διαπιστώσουμε ότι αυτή αρέσκεται να δείχνει μεγάλη ευαισθησία στα δικαιώματα των ζώων, την ίδια στιγμή που τα παραμελεί και αντιμετωπίζει τα ζώα ως κατώτερα όντα. Αυτή η αντίφαση, ιδιαίτερα χαρακτηριστική σε πολλούς τομείς της ζωής μας, παρουσιάζεται σθεναρά μέσα στην ιστορία που διαβάζουμε. Το κεντρικό μήνυμα του βιβλίου είναι σαφές. Αν θέλουμε όντως να βελτιωθεί και να αλλάξει προς το καλύτερο η συμπεριφορά μας προς τα ζώα, πρέπει πρώτα να αλλάξουν οι στερεοτυπικές αντιλήψεις μας γι' αυτά και η απάνθρωπη νοοτροπία μας. Ποιος είναι καλύτερος όμως για να δώσει αυτή τη νέα ώθηση... από το σχολείο, από την παιδεία και την κουλτούρα στην οποία το σχολείο μυεί τους νέους και τελικά ποιος είναι πιο κατάλληλος να το κάνει πράξη από τους ίδιους τους νέους;

Και ποιος συγγραφέας είναι πιο ικανός να τα παρου-

σιάσει όλα αυτά από έναν εκπαιδευτικό που έχει αφιερώσει τη ζωή του και την ψυχή του στους νεαρούς μαθητές του και, παράλληλα, στα αδύναμα και παραμελημένα ζώα;

Η Άρια ως προσωπικότητα και ως δασκάλα εφήβων συνδυάζει και τα δύο. Γνωρίζει πολύ καλά την ευαίσθητη ηλικία της εφηβείας. Ξέρει ότι είναι η ηλικία κατά την οποία διαμορφώνονται χαρακτήρες, ζυμώνονται ενδιαφέροντα και ριζώνει η ενήλικη φύση μας. Άρα, αυτή η στιγμή στη ζωή του ανθρώπου είναι και η πιο κατάλληλη για να μελετήσει, να γνωρίσει, να αγαπήσει και να παλέψει για τη φύση, το περιβάλλον, τα ζώα. Αυτό συμβαίνει διότι οι φυσικές, νοητικές και ψυχοσυναισθηματικές αλλαγές που βιώνει ο έφηβος καθώς αναζητά την ταυτότητά του και συγκροτεί την κοσμοαντίληψή του, τον οδηγούν σε μια πορεία αμφισβητήσεων και συγκρούσεων με την παλαιά αντίληψη. Ευτυχώς, θα πω.

Η ίδια η συγγραφέας, ευαισθητοποιημένη και ενεργή στον κόσμο της φιλοζωίας, έχει τη δυνατότητα να διδάξει και να εμψυχήσει στους νέους την αγάπη για τα ζώα, αγάπη που είναι κριτήριο και δείκτης πολιτισμού. Και αυτό τώρα μπορεί να το πραγματοποιήσει η Άρια όχι μόνο με δράσεις και διδάγματα στο σχολείο, αλλά πλέον και μέσα από μία σύγχρονη εφηβική νουβέλα ηθικοπλαστικού χαρακτήρα, ΤΟ ΞΩΤΙΚΟ, που αποτελεί τελικά -πέραν των άλλων- ένα ευαίσθητο βιβλίο, συνειδητής απόρριψης της κοινωνικής αναληψίας.

ΜΑΡΙΑ ΚΑΜΗΛΑΚΗ-ΜΑΝΟΓΙΑΝΝΑΚΗ

ΣΦΟΥΓΓΑΡΙΑ ΤΗΣ ΛΗΘΗΣ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΜΑΡΙΑ ΚΑΜΗΛΑΚΗ —«ΣΦΟΥΓΓΑΡΙΑ ΤΗΣ ΛΗΘΗΣ»

Γράφει η Παναγιώτα Μπλέτα

Το εξαιρετικό μυθιστόρημα της Μαρίας Καμηλάκη διαδραματίζεται αρχικά στην Κάλυμνο, το γνωστό σε όλους μας «Νησί των Σφουγγαράδων», από εκεί και ο τίτλος «ΣΦΟΥΓΓΑΡΙΑ ΤΗΣ ΛΗΘΗΣ» και μετά στην Αθήνα, κυρίως κατά την εποχή της δικτατορίας (1967-1974).

Αποτελεί ένα συγκινητικό μελόδραμα το οποίο θίγει, αρκετά εύστοχα, θέματα όπως την ταξική διαστρωμάτωση, τα ήθη και έθιμα της εποχής, τη θέση της γυναίκας, την κακοποίηση ως μέσο επιβίωσης μιας κοινωνίας με την ενσυναίσθηση σε νηπιακό στάδιο.

Μέσα από τους ήρωες της, μπορούμε να διεισδύσουμε στο λαό που προσπαθεί να βρει το βηματισμό του, βαριά τραυματισμένος από το πολιτικό παρελθόν και παρόν του.

Η φτώχεια, οι κακουχίες, τα ατυχήματα, οι αρρώστιες, οι κακοτυχίες κρύβουν όμως και ευκαιρίες να αλλάξουν οι ήρωες τη ζωή τους, τις πεποιθήσεις και τα πιστεύω τους, να λειτουργήσουν συλλογικά με τους γύρω τους και να διαμορφώσουν πλέον εκείνοι τη μοίρα τους.

Ουσιαστικά μας παραπέμπει στην διαδρομή που χρειάζεται να κάνει ο άνθρωπος, προκειμένου να γνωρίσει καλύτερα το εαυτό του, να ανακαλύψει τις αντοχές και τη δύναμή του, μέσα από σκληρές δοκιμασίες που αποτελούν την κοινωνική μόρφωση που αποκτά από το πανεπιστήμιο της ζωής.

Το βιβλίο αποτελεί μια αντικειμενική απεικόνιση της εξωτερικής πραγματικότητας. Η μυθιστοριογράφος δανείζεται τους χαρακτήρες από την ζοφερή πραγματικότητα της εποχής, προκειμένου να απεικονίσει τις κοινωνικές παθογένειες μέσα σε ένα γενικότερο ηθολογικό πλαίσιο, το οποίο βρίσκεται υπό αμφισβήτηση.

Σύμφωνα με την επιστημονική αντικειμενικότητα, ο άνθρωπος είναι ένα ζώο, οι ανάγκες και οι συμπεριφορές του καθορίζονται από το περιβάλλον και τις πιέσεις που δέχεται, με αποτέλεσμα ευνουχίζει την ελευθερία τη δική του και των γύρω του.

Η διαστρέβλωση της ορθής του κρίσης από την ανασφάλεια της επιβίωσης, που οδηγεί στην κακοποίηση ως μέσο διαπαιδαγώγησης, που με τη σειρά της οδηγεί στην αντίδραση, δηλαδή την εκδίκηση, το μίσος, την απεμπόληση αρνητικής ενέργειας που επηρεάζει το συναίσθημα των ανθρώπων και δημιουργεί το κακό, η απαλλοτρίωση της συνείδησης από την αδικία που οδηγεί στην παρανομία και αναπαράγει θύτες και θύματα και επίσης παράγει κακό, αποτελούν γνωστές επαναληπτικές διαδρομές στο λαβύρινθο της ανθρώπινης σκέψης και πράξης.

Το κακό όμως αποτελεί ουσιαστικά τη μετάβαση σε μια νέα πραγματικότητα που έρχεται με την κάθαρση, τη λύτρωση τη δικαίωση, τη συμφιλίωση, την ανθρωπιά, αποτελεί το ασυνείδητο κίνητρο για την αλλαγή.

Μέσα από την προσωποποιημένη σύγκρουση του κακού και του καλού, λοιπόν, παρατηρούμε τη ζωή και το θάνατο να ενώνονται, να ενώνουν και να καταστέλλουν κατ' επέκταση τη φρίκη. Καταλυτικοί επιδραστικοί παράγοντες είναι η δύναμη της αγάπης, ο έρωτας, η ανάγκη για ένα υπερβατικό σύμπαν, ένα συλλογικότερο, μέλλον.

Το μυθιστόρημα στον επίλογο του κάνει επίκληση στη λογική να δώσει την εξουσία στο συναίσθημα και την ευαισθησία να εμπνεύσουν τον άνθρωπο να αλλάξει τους τρόπους και τόπους που επιλέγει για να ζει.

Παναγιώτα Μπλέτα – Συγγραφέας/Διανοήτρια

Email: bletas.p1@gmail.com

Facebook/Twitter: Panagiota Bletas

Ο ΑΕΝΑΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΡΑΚΗΣ

Γράφει η Ελένη Καποκάκη

«Η ψυχή είναι αθάνατη διότι το αεικίνητο είναι αθάνατο» είπε πριν από χιλιάδες χρόνια ο Πλάτων και με αυτό το σόφισμα έρχεται να συμφωνήσει απόλυτα και ο Γιάννης Πολυράκης.

Ο Γιάννης Πολυράκης στο βιβλίο του με τίτλο ο αέναος κύκλος της ύπαρξης πραγματεύεται ένα θέμα το οποίο απασχολεί την ανθρωπότητα εδώ και αιώνες. Το ζήτημα του θανάτου, της αθανασίας, της ζωής, της ύπαρξης, του επέκεινα και της μεταθανάτιας ζωής είναι ορισμένα από τα πιο πολυσυζητημένα θέματα των τελευταίων αιώνων. Δεν είναι λίγοι οι φιλόσοφοι, οι συγγραφείς, οι ποιητές, οι εικαστικοί αλλά και γενικότερα οι καλλιτέχνες που μέσα από την τέχνη τους προσπαθούν να προσεγγίσουν ή να εξηγήσουν το επέκεινα. Αλήθεια τι ακριβώς είναι το επέκεινα και γιατί έχει προκαλέσει και προσκαλέσει τόση συζήτηση γύρω από το όνομά του;

Ως «επέκεινα» ορίζεται το μακριά, το πέρα από χρονικό ή τοπικό σημείο, ενώ μεταφορικά χρησιμοποιείται ως η μεταθανάτια ζωή. Τι συμβαίνει λοιπόν μετά το πέρας της ζωής και τον ερχομό του θανάτου; Ο κύριος Πολυράκης μέσα από αυτή τη διεξοδική και εμπειριστατωμένη έρευνά του καταφέρνει υπό ένα καθολικό και αντικειμενικό πρίσμα να προσεγγίσει το ζήτημα του επέκεινα, παραθέτοντας και αναλύοντας θεμελιώδεις παγκόσμιες θεωρίες όσον αφορά θρησκευόμενα, αλλά και κουλτούρες-πολιτισμούς του παλαιού και του σύγχρονου κόσμου.

Στο βιβλίο αυτό μπορεί κανείς να ενημερωθεί για τα επικρατέστερα θρησκευόμενα ανά τον κόσμο, για το πώς αυτά προσεγγίζουν τη μεταθανάτια ζωή, μέσα από τις αντιλήψεις των εκάστοτε εκπροσώπων, γραφών, τελετουργιών ή ταφικών εθίμων της κάθε θεωρίας. Από την έρευνά του δεν λείπουν οι αρχαίοι φιλόσοφοι και σοφιστές, ο Χριστιανισμός, ο Ισλαμισμός, ο Βουδισμός και πολλές άλλες επικρατούσες θρησκείες. Το βιβλίο όμως, διέπεται επίσης και από αρχαίες αιγυπτιακές πεποιθήσεις, αντιλήψεις κατά τον Μεσαίωνα, την Αναγέννηση και τον Διαφωτισμό, απόψεις πάνω στη μετενσάρκωση, τα όνειρα και τις επιθανάτιες εμπειρίες. Ο κύριος Πολυράκης είναι ξεκάθαρο ότι έχει δημιουργήσει έναν πλήρη και εμπειριστατωμένο οδηγό, ένα εγχειρίδιο γνωστοποιή-

ΓΙΑΝΝΗΣ Θ. ΠΟΛΥΡΑΚΗΣ

Ο ΑΕΝΑΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ

Φιλοσοφική προσέγγιση στο επέκεινα

Εκδόσεις Ραδάμανθυς

σης και μελέτης των μέχρι τώρα γνωστών και διαδεδομένων θρησκευόμενων, και γενικά το παρόν πόνημα αποτελεί την καταγραφή όλων των συμπερασμάτων και απόψεων περί της μεταθανάτιας ζωής και του επέκεινα.

Είναι γεγονός ότι ο συγγραφέας έχει καταφέρει να παραμείνει απόλυτα πιστός στην αντικειμενικότητα και αμεροληψία της κάθε καταγεγραμμένης άποψης, χωρίς να παίρνει κάποια προσωπική θέση, χωρίς να υποστηρίζει ή να υποβαθμίζει κάποια αντίληψη ή κάποιο θρησκευόμενα, στοιχεία που καλό είναι να διέπουν οποιουδήποτε είδους έρευνα και ιδίως μια ποιοτική έρευνα όπως η παρούσα.

Πριν προχωρήσουμε παρακάτω, είναι σημαντικό να

αναφερθούν δυο λόγια για τη σύσταση και τα χαρακτηριστικά μιας ποιοτικής έρευνας. Η ποιοτική έρευνα, λοιπόν, χρησιμοποιείται κυρίως στις κοινωνικές επιστήμες και στοχεύει στη διερεύνηση και κατανόηση σε βάθος των κοινωνικών φαινομένων.

Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας επιτρέπει στον ερευνητή να απαντήσει σε ερωτήματα που σχετίζονται με το «γιατί» και το «πώς» των φαινομένων αυτών. Η ποιοτική προσέγγιση αποτελεί μια κατά βάση διερευνητική μέθοδο. Σχετικά με τη συλλογή δεδομένων στην ποιοτική έρευνα, τα δεδομένα δεν είναι αριθμητικά δηλαδή μαθηματικοί όροι, αλλά περιγραφικά, κάτι που κάνει αρκετά πιο απαιτητική την ανάλυσή τους.

Δύο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της ποιοτικής έρευνας. Πρώτον ο ερευνητής είναι το ίδιο το μέσο διεξαγωγής της έρευνας και δεύτερον πρωταρχικός σκοπός της είναι η διερεύνηση ορισμένων πλευρών του κοινωνικού συστήματος που μελετά.

Συνεπώς διαπιστώνουμε ότι στην προκείμενη μελέτη δεν θα συναντήσει κανείς αριθμούς, ποσοστά, αποτελέσματα ερωτηματολογίων ή αναλυτικών προγραμμάτων. Εδώ ο κύριος Πολυράκης έχει μελετήσει και παραθέσει προσωπικές μαρτυρίες ανθρώπων που εκπροσωπούν θρησκευόμενα ή ιδεολογίες, έχει βασιστεί σε πρωτόκολλα και περγαμηνές που έχουν διαμορφώσει μέσα στους αιώνες ολόκληρες κοσμοθεωρίες και κατ' επέκταση τις προσεγγίσεις πάνω στη μεταθανάτια ζωή.

Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι ο θάνατος σηματοδοτείται από τη φθορά, την παρακμή, τη λήξη ή τη φθίνουσα πορεία κάθε ζωντανού οργανισμού, κάθε

ύλης ή κατάστασης που φέρει ενέργεια ή ζωή. Δεν είναι λίγες οι φορές που κάποιος μπορεί να αναρωτηθεί πού πηγαίνει η ψυχή αφότου αποκοπεί από το σώμα ή τι συμβαίνει μετά τον θάνατο.

«Πού βρίσκονται αλήθεια οι ψυχές, σε ποια διάσταση κινούνται μες το χάος, έχουν ξεχάσει το κορμί που ως τα 'ψες ήταν συντρόφεμα μέχρι να 'ρθει ο Χάρος; Έχουνε άραγε αισθήματα, θυμούνται, αγαπούν, μισούν, ζηλεύουν άλλες ψυχές με πιότερα χαρίσματα, γλεντούνε, ερωτεύονται, χορεύουν;»

αναρωτιέται και ο κύριος Πολυράκης στο εισαγωγικό αντί προλόγου ποίημα του. Και οι απαντήσεις που μας δίνονται στην πορεία μας επιφέρουν ανατροφοδότηση και επιβεβαιώνουν ή καταρρίπτουν σκέψεις που είχαμε διαμορφώσει μέχρι πρότινος.

Παρακάτω παρατίθενται ενδεικτικά κάποιες από τις απόψεις περί του επέκεινα όπως αυτές έχουν καταγραφεί και διαμορφωθεί στις εκάστοτε θρησκείες.

«Για τον Ιουστίνο, “Η ζωή είναι ο πρόλογος στο βιβλίο της αιωνιότητας.” Για την εκκλησία, τον θάνατο, δεν τον δημιούργησε ο Θεός, αλλά ο θάνατος είναι παρέμβλητος στην φύση, επειδή είναι ο καρπός της αμαρτίας του ανθρώπου και της απομάκρυνσης του από τον Θεό.»

«Για τον Ισλαμισμό ο θάνατος, υπό το φως των απλών διδασκαλιών του Κορανίου, δεν είναι το τέλος της ανθρώπινης ζωής, αλλά το άνοιγμα μίας θύρας προς μία άλλη υψηλότερη μορφή ζωής.»

Επιπλέον «ο Βουδισμός είναι μία απολυτρωτική θρη-

σκεία, με βασική επαγγελία να απαλλάξει τον άνθρωπο από την κατάσταση του πόνου και του θανάτου, στην οποία είναι περιπλεγμένη η ανθρώπινη ύπαρξη μέσα στον τωρινό κόσμο της φθοράς και της αστάθειας.»

«Ο Κομφουκιανισμός ως πιο ανθρωποκεντρικό θρησκευμα, τονίζει την αρχή που προσομοιάζει τον Χρυσό Κανόνα: Ό,τι δεν επιθυμείς για τον εαυτό σου, μην το επιβάλλεις στους άλλους.»

Έπειτα θρησκευματα όπως ο Ιουδαϊσμός αναφέρουν ότι «η όλη έννοια της ζωής μετά τον θάνατο δεν αποτελεί κεντρικό κομμάτι της εβραϊκής θεολογίας και ούτε υπάρχει κάποια συγκεκριμένη άποψη.»

Η αρχαία Ελλάδα και ιδίως η μυθολογία της, άνθισε λόγω του ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για το επέκεινα. Θεοί τιμωροί, Θεοί του κάτω κόσμου, ύβρις και νέμεις είναι κάποια από τα στοιχεία με τα οποία συνδέεται άρρηκτα ο θάνατος και η ζωή μετά. “Τον θάνατο κάνενας δε πρέπει να φοβάται, εκτός αν είναι εντελώς ανόητος και δειλός. Την αδικία όμως πρέπει να φοβάται. Γιατί, αν η ψυχή φτάσει στον Άδη με το βάρος των χειροτέρων αδικημάτων, θα είναι γι’ αυτή η μεγαλύτερη απ’ όλες τις συμφορές, αναφέρει ο Πλάτωνας στον Γοργία.”

Στην Αρχαία Αίγυπτο τα πράγματα δε διαφέρουν και πολύ καθώς «οι Αρχαίοι Αιγύπτιοι τοποθετούσαν τα κείμενα της Βίβλου των Νεκρών μέσα στις σαρκοφάγους, πιστεύοντας ότι θα βοηθούσαν τον νεκρό να υπερνικήσει τους κινδύνους στον Κάτω Κόσμο και να κερ-

δίσει μια μεταθανάτια ζωή στα Ηλύσια Πεδία.»

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ιστορικό οδοιπορικό της ιδεολογίας γύρω από το επέκεινα από τα χρόνια του Μεσαίωνα ως τα χρόνια της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού. Οι περιγραφές για την αντιμετώπιση της πανώλης αλλά και οι διαφοροποιήσεις ως προς την άποψη περί θανάτου στα μετέπειτα χρόνια, είναι καθηλωτικές και επιβεβαιώνουν για άλλη μια φορά πώς ο ανθρώπινος νους επηρεάζεται από τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες και τις επικρατούσες λειτουργικές ανάγκες της κάθε εποχής.

Για το κομμάτι της μετενσάρκωσης ο κύριος Πολυράκης ασχολείται διεξοδικά όχι μόνο στα κεφάλαια για τα ινδικά θρησκευματα, αλλά και στις απόψεις των Ορφικών φιλοσόφων, του Πυθαγόρα, του Ηρόδοτου, του Ιπποκράτη και πολλών άλλων.

Ακόμα δεν πρέπει να παραληφθεί το κομμάτι των μαρτυριών από ανθρώπους που έχουν βιώσει κάποια επιθανάτια εμπειρία. Μέσα στο βιβλίο αναφέρονται διεξοδικά τα στάδια κατά τη διάρκεια ενός παροδικού θανάτου και η επιστροφή στην πραγματικότητα της ζωής. Παρόλα αυτά δεν επικροτούν, ούτε αποδέχονται όλες οι θρησκείες την μετενσάρκωση ή τις επιθανάτιες εμπειρίες ως υπαρκτή κατάσταση.

Συμπερασματικά, αν λάβουμε υπόψη μας τον κύριο άξονα των περισσότερων θρησκευμάτων ή των πολιτισμών που έχουν διαμορφωθεί με τα χρόνια για το επέ-

κεινα, καταλήγουμε στο ότι η μεταθανάτια ζωή είναι ένα υπαρκτό φαινόμενο, μια κατάσταση να μεν εξωσωματική, υπερφυσική και μεταγενέστερη, αλλά τόσο ζωντανή και συνεξαρτημένη από την ίδια την καθημερινότητα και την ύπαρξη ενός οργανισμού, που δε χωρά λόγος αμφιβολίας. Χωρίς ζωή δεν υφίσταται θάνατος και χωρίς θάνατο δεν υφίσταται ζωή.

Ο άνθρωπος παρελθοντικά, παροντικά αλλά και μελλοντικά, ασχολήθηκε, ασχολείται και θα εξακολουθεί να ασχολείται με το φαινόμενο του θανάτου και της μεταθανάτιας ζωής μιας και το μοναδικό δεδομένο στην πραγματικότητα της ύπαρξης είναι ο θάνατος και το αντίθετο αυτού. Όλοι λίγο πολύ, έχουν βιώσει τον θάνατο σαν κατάσταση, είτε μέσω της απώλειας ενός αγαπημένου προσώπου, είτε μέσω ενός αποχωρισμού ή χωρισμού από ένα πρόσωπο με το οποίο έχουν σχετιστεί, είτε μέσα από μια ασθένεια ή ακόμα και μέσα από την κατάθλιψη ή άλλες παρόμοιες ψυχολογικές διαταραχές.

Και είναι γεγονός ότι οι ψυχολογικοί ή οι πνευματικοί θάνατοι που βιώνει ο άνθρωπος στη σύγχρονη κοινωνία, ολοένα και αυξάνονται και αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη μεγαλύτερη ανάγκη για βαθύτερη σύνδεση με τον εσωτερικό εαυτό, ή με την ανάγκη για την πίστη κάπου, σε έναν Θεό, σε μια δύναμη σε κάτι μεταφυσικό και ανώτερο που θα τον βοηθήσει να ξεκλειδώσει την αναγνώριση της ύπαρξης του επέκεινα και να πράξει με δια-

θεσιμότητα στο εδώ και το τώρα.

Κλείνοντας παραθέτω ένα κομμάτι από το εύστοχο επιλογικό ποίημα του κύριου Πολυράκη για την αθανασία της ψυχής:

Αναρωτιέμαι και ζητώ να μάθω ποιος ήμου
πριν γεννηθώ και λάβω εγώ την τωρινή μορφή μου,
κι αναρωτιέμαι συνεχώς για δεν ανιστορούμαι
κάτι από παλιές ζωές πριν γινώ αυτό που' μαι...
Μα δεν μπορώ να θυμηθώ και μία σκέψη κάνω
δεν εγεννήθηκα εγώ , απλά για να πεθάνω...
Έχει συνέχειά η ζωή κ' όποιος δεν το πιστεύει,
ας ανατρέξει στις Γραφές Εκείνου που λατρεύει...

Σας ευχαριστώ πολύ

ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΡΑΔΑΜΑΝΘΥΣ

Συντονιστής: Χρήστος Τσαντής

Email: ekd.radamanthys@gmail.com

**Συνομιλία με τον Θερνούδα
Σταυρουλάκης Κωνσταντίνος**

*«Τώρα, καθώς με καταγράφουν πια οι άνθρωποι
κάτω απ' τις δικές τους ταξινομήσεις και τις δικές τους
χρονολογίες», Λουίς Θερνούδα*

Η Αντίδραση

Τώρα που εσείς μου μιλάτε, συνεχίστε να μιλάτε.

Την ώρα αυτή εγώ θα λείπω, μα θα διατηρώ
το βλέμμα και το χαμόγελο μου προς εσάς.

Μη με παρεξηγήσετε.

Δεν θ' αργήσω να επιστρέψω.

Υ.Γ. Αν νιώσω να με καταγράφουν και να με ταξινομούν
με τις δικές τους χρονολογίες, θ' αντιδράσω ευγενικά...
Μελετώντας όμως εκ των υστέρων τη ζωή του Λουίς
Θερνούδα, αν ήξερα, ίσως να άλλαζα «το .. ευγενικό»

Σταυρουλάκης Αρτ. Κωνσταντίνος,
Λογιστής

**«Ένα παιδί που έτρεχε να προλάβει»
Κωνσταντίνα Χαριτάκη**

Από την πρώτη αναπνοιά σ' αυτόν τον κόσμο, έτρεχε να προλάβει. Να προλάβει να ζήσει, όταν όλες οι πιθανότητες ήταν εναντίον του. Από παιδί στο σχολείο, έτρεχε να προλάβει τους συμμαθητές του, φορώντας στην πλάτη εκείνη τη βαριά επιγραφή: «Δεν τα παίρνει και πολύ τα γράμματα».

Σαν μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία να το ακολουθούσε σε κάθε του βήμα. Μα αυτή η ταμπέλα μέχρι να τελειώσει και το γυμνάσιο, γινόταν όλο και πιο βαριά.

Ακόμη ηχούν μέσα σ' αυτιά του, οι φωνές της μητέρας του, όταν έγραψε το τραπέζι με ήτα (τραπέζη) ... «Γιατί το έγραψες λάθος; Δεν βλέπεις πως η αδερφή σου το έγραψε σωστά...».

Πέρασαν χρόνια για να μάθει να διαβάζει και να μη συλλαβίζει, καθώς πάντα είχε ένα φόβο να το σκιαάζει, πως δεν θα διαβάσει σωστά. Όταν έλεγε κάτι λάθος, ή έφερνε αντίρρηση, είχε μεγάλη γλώσσα του έλεγαν και η μάνα του, τραβούσε με μια χαρτοπετσέτα τη γλώσσα, τάχα μου για αστείο. Ή του έλεγε, «σκύψε να μου φιλήσεις τα πόδια, να μου ζητήσεις συγγνώμη» μεταξύ σοβαρού και αστείου, αλλά η παιδική ψυχή που ξεχειλίζει δάκρυα, δεν έβρισκε τίποτα που να το κάνει να γελάει, παρά ένα φόβο κι έναν κόμπο στο στομάχι.

Ήταν εκείνο το «μη» είτε με ήχο, είτε στη ματιά της μάνας. Ένα «μη» επαναλαμβανόμενο, γιατί είσαι μικρό, γιατί δεν ξέρεις, γιατί δεν είναι για εσένα... Και αυτό το «μη» από ένα σημείο και μετά γινόταν βαρίδι, και δυσκόλευε κάθε προσπάθεια του, όπου δεν ήταν λίγες οι

φορές που όσο προσπαθούσε να τρέξει να προλάβει, τόσο καθλωνόταν.

Κι έτσι επιβεβαιώνονταν, οι σημαντικοί άλλοι της ζωής του, για όλους τους χαρακτηρισμούς που του έδιναν κατά καιρούς.

Στην εφηβεία πια, έκανε μια προσπάθεια να επαναστατήσει, αλλά εκεί φορτώθηκε άλλη μια ταμπέλα εκείνη που έγραφε: «Μαύρο πρόβατο».

Μια αέναη σύγκριση το βάραινε διαρκώς, καθώς πάντα στο οικείο περιβάλλον υπήρχε ένα παιδί πιο κάτι....

Είναι όμορφο, αλλά το τάδε είναι ομορφότερο.

Είναι έξυπνο, αλλά το τάδε είναι εξυπνότερο.

Δεν είναι σοφό, δεν είναι σοβαρό, δεν είναι ώριμο, δεν κάνει για τα γράμματα...

Γεννήθηκε για να φροντίζει. Να φροντίζει την οικογένεια, το σπίτι, τους άλλους.

Και κάπου εκεί, φορτώθηκε και την ταμπέλα του νοικοκυρόπαιδου... όχι βέβαια πως δεν υπήρχαν και καλύτερα.

Εκεί στην εφηβεία, ο πατέρας του, έκανε πιο εμφανή την παρουσία του στην ζωή του, γιατί κατά κάποιο τρόπο, βρήκε ένα σύμμαχο για να κυνηγήσει τις δικές του χίμαιρες, Αυτές που κυνηγούσαν και το ίδιο το παιδί για τις επόμενες δεκαετίες της ζωής του. Όχι πως κι αυτός, είχε πιστέψει ποτέ στις ικανότητές του. Συντηρούσε και διαιώνιζε κι εκείνος με τη σειρά του, την γραμμή της σύγκρισης, και ποτέ αυτό το παιδί δεν προλάβαινε να φτάσει, όσο κι αν έτρεχε. Πολλά χρόνια αργότερα σε μια μικρή αστραπή, ο πατέρας του, αναγνώρισε τις προσπάθειες του, αλλά κατά βάθος είχε τους ενδοιασμούς του. Κι όσο περνούσαν τα χρόνια και γινόταν αυτό το

παιδί άθελά του, σύμμαχος με τον πατέρα του, τόσο γινόταν ο αποδιοπομπαίος τράγος για την μάνα του.

Ήταν πια υπεύθυνο για κάθε λάθος που γινόταν, από το φαγητό που δεν ήταν καλό, για τις λανθασμένες επιλογές των άλλων, μέχρι τη γη που γύριζε. Εισέπραττε κάθε ένταση και διαφωνία που είχαν μεταξύ τους οι γονείς του. Κι έτρεχε να προλάβει να γίνει καλύτερο και να προσπαθεί να αποδείξει πως δεν φταίει για κάθε στραβό και ανάποδο που συνέβαινε μέσα και έξω από τους τέσσερις τοίχους του σπιτιού. Δεν το είχαν ικανό, ούτε για την εισαγωγή του στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ούτε για την επίτευξη των στόχων του, για κάθε μικρή ή μεγαλύτερη επιτυχία του. Εξάλλου, πάντα υπήρχε κάποιο παιδί που είχε κάνει περισσότερα, καλύτερα, είχε περάσει πιο δύσκολα... Αυτά τα δύσκολα το βάραιναν πότε, λες κι έφταιγε αυτό για τις δυσκολίες και τα δυσβάσταχτα στις ζωές των άλλων, κι έτσι ενδόμυχα ένιωθε ενοχές κάθε φορά που κάτι καλό συνέβαινε στη δική του ζωή.

Κι εκείνο το παιδί, όλο έτρεχε να προλάβει, να τους δείξει πως αξίζει. Να τους πείσει ότι μπορεί, ότι έχει ικανότητες και στην τελική να το αγαπήσουν γι' αυτό που είναι και αυτά τα οποία μπορεί να κάνει και όχι γι' αυτό που αυτοί ήθελαν να είναι και να κάνει. Όνειρα και προσδοκίες δικές τους που για διάφορους λόγους δεν κατάφεραν να πραγματοποιήσουν και τα μεταφόρτωσαν στο παιδί που έτρεχε να προλάβει.

Τα χρόνια πέρασαν, ακόμη και στις σχέσεις του, επαγγελματικές και προσωπικές, έτρεχε να προλάβει, γιατί πάλι δεν ήταν γι' αυτούς αρκετό σε κανένα τομέα. Πάντα κάτι του έλειπε κατά τη γνώμη τους.

Corot: Avignon Seen from Villeneuve les Avignon

Πέρασαν δεκαετίες μετρημένες στα δάχτυλα ενός χεριού, και αυτό το παιδί ακόμη τρέχει να προλάβει, και δεν βρίσκει ένα πλάτεμα στην άκρη του δρόμου να πάρει μια ανάσα... Δεν βρίσκει έναν βράχο να ξαποστάσει από το τρέξιμο και μια βαθιά χαράδρα να πετάξει τις ταμπέλες που του βαραινούν την πλάτη. Δεν βρίσκει ένα τσιρότο για να επουλώσει τα τραύματα απ' το τρέξιμο, που μοιάζουν να έχουν μόνο αλμύρα πάνω τους.

Μα θαρρείς! Αν σταματήσει να τρέχει, ακόμη κι εκεί στην άκρη του γκρεμού, θα βρει τρόπο να γιάνει τις πληγές. Θα βρει τον τρόπο να αγαπήσει το ίδιο, και να αγκαλιάσει σφιχτά τον εαυτό του.

Συνομιλία με έναν στίχο...

Ελένη Καποκάκη

*«Είναι νύχτες που τα άστρα ξεμακραίνουν και οι αγκαλιές πλαγιάζουνε, σιμά, στο παραθύρι»,
Χρήστος Τσαντής*

Εκεί που κρεμιέται το φεγγάρι και ακούει τα μυστικά.
Εκεί όπου τα δύο γίνονται ένα.
Και το ένα ξανά διχοτομείται στο ξημέρωμα.
Και η μπλε κουρτίνα του ουρανού και της θάλασσας,
σκορπά τον πόθο και τα δάκρυα
κάθε διχοτομημένου εαυτού.

Σπάσε από δω ρε αλήτη...

Κωνσταντίνος Σταυρουλάκης

«Σπάσε από δω ρε αλήτη !» και μ' ένα σπρώξιμο βρέθηκε ο Αντρέας με το κεφάλι στο ξύλινο παγκάκι. Μάτωσε στο μέτωπο, δαγκώθηκε από τον πόνο..

Σαν φοβισμένο σκυλί, σύρθηκε λίγο πιο πέρα από το μαγαζί του Δανέζη. Στύλωσε τα πόδια του και με τον ουρανό να στριφογυρίζει πάνω από το κεφάλι του περπάτησε την οδό Χεϋδεν. Στην γωνιά σταμάτησε, ακούμπησε την πλάτη στην μάντρα του Ρίμπεση και κοίταζε, φοβισμένος, το μαγαζί του Δανέζη.

Τι τον πείραξε και τον έσπρωξε;

Δεν ακουμπούσε την βιτρίνα του!

Στην άκρη καθότανε μονάχα για να προφυλαχθεί από την βροχή...

Μπροστά απ' αυτόν, στην στάση του λεωφορείου, μια φάτσα μικρού παιδιού κάτω από ένα μπεζ σκούφο, τον κοίταζε κατάματα. Λίγο πριν αστράψει η μάνα του ένα χαστούκι στο μάγουλο, πρόλαβε ο μικρός και του χαμογέλασε.

Τρέχει ο Αντρέας να προφυλαχθεί...

Από τη βροχή;

Τούτο το έκανε χρόνια τώρα αφότου έχασε τους γονείς του.

Κανείς δεν ήθελε κοντά του έναν τρελό, γι αυτό κι αυτός, έκαμε από τότε τους δρόμους για σπίτι του. Όσο περνούσε όμως ο καιρός συνειδητοποιούσε πως κι οι δρόμοι ήταν τελικά ιδιοκτησία των άλλων. Γιατί άλλωστε τον έδιωχναν όπου κι αν αυτός κούρνιαζε το πληγωμένο κορμί του;

Βιαστικά διέσχισε την Αριστοτέλους.

Δεν άκουγε τις κόρνες και τα φρεναρίσματα άκουσε όμως καθαρά εκείνες τις κουβέντες για τη μάνα του. Τη μάνα του που δεν είχε πειράξει μήτε μυρμήγκι η κακομοίρα..

Άκου τη μάνα του...

Κι έσπασε ο αλήτης...

Κοκάλωσε καταμεσής του δρόμου, όρθωσε το κορμί του και φώναζε με όση δύναμη είχε για βοήθεια !! Κοίταζε ψηλά και φώναζε για βοήθεια !

Στην εικόνα αυτή τα κορναρίσματα σταμάτησαν και οι οδηγοί σώπασαν. Πάγωσε ο κόσμος βλέποντας τον να φωνάζει όλο και πιο δυνατά από τα βάθη της ψυχής του...

- Μάνα!!! Μάνα!! Πάρε με μάνα!!!

Τον έβλεπε ο πατέρας του, τον έβλεπε κι δόλια η μάνα του μα τι μπορούσαν να κάνουν.. Μονάχα αγκαλιάστηκαν.

Σταυρουλάκης Κωνσταντίνος

A stage with red curtains and a spotlight on a wooden floor. The spotlight is focused on the text below.

«Με τα φτερά των βιβλίων ταξιδεύουμε»
ΤΡΙΤΗ, στις 8 μ.μ., στο www.molto-radio.com

Επιμέλεια - παρουσίαση:
Χρήστος Τσαντής

Μια εκπομπή για το βιβλίο, κάθε Τρίτη στις 8, στο [molto radio.com](http://molto-radio.com)

ΚΡΗΤΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΙ ΕΥΜΟΡΦΙΑ ΜΠΟΥΝΤΟΥΡΑΚΗ ΒΑΓΙΑΚΗ

Γράφει η Κωνσταντίνα Χαριτάκη

Αυτή η γωνιά του κόσμου, η Κρήτη και τα χωριά της έχουν γράψει αναρίθμητες σελίδες αγώνων για τη λευτεριά από κάθε λογής κατακτητή. Και οι αγώνες γράφονται είτε με αίμα, είτε και με μελάνι. Δεν είναι λίγοι αυτοί, όπως διαπιστώνουμε με αυτό το μικρό σε βάρος βιβλίο, αλλά με τόνους ιστορίας στις σελίδες του, ότι δημοσιογράφοι πολέμησαν για την λευτεριά του νησιού και την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Με τα ελάχιστα μέσα τα οποία διέθεταν δεδομένου του πολέμου, των δυσκολιών και των κακουχιών που συνεπάγονται απ' αυτόν, οι Κρήτες δημοσιογράφοι, θα λέγαμε ότι αγωνίστηκαν στην πρώτη γραμμή των επαναστάσεων. Αυτό το οποίο τους ένωσε παρά τις τυχόν διαφωνίες τους, ήταν η αγάπη για την Κρήτη και την λευτεριά της. Βλέπουμε το πραγματικό ενδιαφέρον που έδειχναν για όλους αυτούς που αναγκαστικά πήραν το δρόμο της προσφυγιάς, είτε προς την Αθήνα, την Πελοπόννησο ή τις Κυκλάδες, και κάποιοι από αυτούς ήταν και οι ίδιοι πρόσφυγες.

Με λύπη μας διαπιστώνουμε ότι ακόμη και τότε, όπως και τώρα, υπήρχαν πολλά πολιτικά συμφέροντα, τα οποία έκαναν διαχωρισμό στους ανθρώπους. Η πολιτική όπως σωστά αναφέρει σε κάποιο άρθρο ο Κωνσταντίνος Ι. Ξάνθης στο 192 φύλλο στην εφημερίδα «ΚΡΗΤΗ», με τίτλο «Τι είναι πολιτική» μεταξύ άλλων γράφει «..... η νεωτέρα πολιτική είναι θυγάτηρ της ιδιοτέλειας και της φιλοδοξίας, και μήτηρ της στάσεως και των εγκλημάτων.....».

Σε κάποια άλλη σελίδα του βιβλίου, διαβάζουμε μια μαντινάδα του δημοσιογράφου Εμμανουήλ Βαρδίδη, σε κάποια από τις επιστολές του, όπου αξίζει να σημειωθεί ο τρόπος με τον οποίο έγραφε, χρησιμοποιώντας την τοπική διάλεκτο ώστε ο παραλήπτης να μπορεί να κατανοεί και να έχει αμεσότητα στα γραφόμενα.

«Όυλα τα έθνη μάχονται να πάρουν μεγαλείο, τσ' Ελλάδας οι πολιτικοί να πάρουν υπουργείο».

Και θα ήθελα να αναλογιστείτε αν αυτά σας θυμίζουν κάτι από τη σημερινή εποχή. Μέσα από τα άρθρα και τις επιστολές αυτών των μεγάλων αγωνιστών- δημοσιογράφων, αναβλύζει η επιθυμία για την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Μια ένωση, όπου όπως διαπιστώνουμε από τις σελίδες της ιστορίας, οι πολιτικοί της Ελλάδας εκείνης της εποχής, μαζί με τις Μεγάλες Δυνάμεις, δεν την ήθελαν. Η γεωπολιτική θέση της Κρήτης είναι σημαντική και γνωστή εδώ και χιλιάδες χρόνια. Δεν είναι τυχαίο ότι έχει κατακτηθεί από πολλούς ανά τους αιώνες, αλλά πάντα γεννάει μεγάλους αγωνιστές που πολεμούν με κάθε τρόπο και κάθε κόστος για την λευτεριά της.

«Κρήτη μου όμορφο νησί,
κλειδί του παραδείσου.
Θεριό ανήμερο εσύ,
βγες να σε χαιρετήσουν.
Κρατάς δεξιά μian ήπειρο,
αριστερά μian άλλη,
τους παίζεις τη βροντόλυρα
για να χορέψουν πάλι....»

Όπως λέει και το γνωστό τραγούδι που έγραψε ο Γιάννης Μαρκόπουλος και τραγούδησε με την υπέροχη φωνή του, ο Χαράλαμπος Γαργανουράκης.

Εδώ θα θέσω ένα μεγάλο προβληματισμό, για το τι είναι και τι θέλουν οι Μεγάλες Δυνάμεις. Όποιες κι αν είναι αυτές. Κι αν τότε ήταν η Ρωσία, η Αγγλία, η Αυστρία, η Γαλλία, σήμερα είναι κάποιες άλλες τάχα μου με ειρηνευτικές αποστολές. Και με πόνο διαπιστώνω ότι η ιστορία επαναλαμβάνεται σε κάποια άλλη γειτονιά του πλανήτη, και καμία γειτονιά δεν είναι μακριά από

τη δική μας. Η Αγγλία ήθελε την Κρήτη για να έχει ευκολότερη πρόσβαση στην ήδη αποικιοκρατημένη Ινδία. Η Ρωσία ήθελε την Κρήτη για δική της αποικία και έλεγχο της περιοχής. Το «ξανθό γένος» τελικά ποτέ δεν μας έσωσε παρά τις υποσχέσεις. Οι απανταχού Μεγάλες Δυνάμεις, δεν νοιάζονται ποτέ για τον λαό που πονάει, που πεινάει, που πολεμάει με νύχια, με δόντια, με πέτρες.

Διαβάζοντας γι' αυτούς τους Κρήτες δημοσιογράφους, συγκλονίζει το γεγονός ότι δεν ήταν ψευτοεπαναστάτες αλλά η πένα τους ήταν το ίδιο δυνατή, όσο και το τουφέκι που κρατούσαν στα χέρια τους όταν αυτό ήταν αναγκαίο. Και ήταν συχνά, εκεί στα κακοτράχαλα βουνά του νησιού. Έδωσαν το αίμα τους και την ζωή τους για την λευτεριά του τόπου. Ήταν καυστικοί στον λόγο τους, και έμπηζαν το μαχαίρι στο κόκαλο δίχως να στολίζουν τις λέξεις. Τα έβαζαν με ταθεριά, είτε ήταν Έλληνες, είτε Τούρκοι. Γνήσιοι, ατόφιοι, καθάριοι πολεμιστές, που μας δίδαξαν με αυτό τον τρόπο, τη δύναμη της πέννας και πως όσοι πιάνουν τον κοντυλοφόρο στα χέρια τους, να γνωρίζουν πως κρατάνε ένα δυνατό όπλο. Όπλο για την υπεράσπιση των αδυνάτων και όχι για τα συμφέροντα των δυνατών.

Παρουσίαση του βιβλίου:
Μανόλης Σπανάκης
«Στήλες καπνού
στην καρδιά του Λεβάντε»

Γράφει ο Χρήστος Κωσταντουδάκης

Κυρίες και Κύριοι, καλησπέρα.

Περιποιεί εξαιρετική τιμή στο πρόσωπό μου η πρόταση του συναδέλφου Μανώλη Σπανάκη να με συμπεριλάβει στους ομιλητές της αποψινής παρουσίασης.

Αν κριτήρια για ένα βιβλίο είναι η προσωπία (τονισμός, ύφος, μελωδία, ρυθμός μιας πρότασης), το περιεχόμενο, η δομή και η εύστοχη σκιαγράφηση των χαρακτήρων τότε ο συγγραφέας κατόρθωσε να κρατήσει άγρυπνο το ενδιαφέρον μου ως αναγνώστη στο πλάτεμα αυτής της διήγησης. Είναι πρόδηλο ότι το συγγραφικό του όραμα είναι να μοιραστεί με τον αναγνώστη τη συγκίνηση που ξεπηδά από τις ρωγμές αυτής της αφήγησης. Το διάβασα απνευστί. Με ξενύχτησε, αλλά αποζημιώθηκα.

Με τον πρόλογο του μας εισάγει ανεπαισθήτως, εν είδει βιογραφικού στην σύλληψη της ιδέας που γέννησε αυτή τη νουβέλα με τον ποιητικό τίτλο «Στήλες καπνού στην καρδιά του Λεβάντε». Είναι προφανές ότι τα βιώματά μας είναι γενεσιουργός αιτία που καθορίζουν την πορεία μας. Πατρίδα μου τα παιδικά μου χρόνια, πατρίδα μου τα βιβλία μου ή ακόμη πατρίδα μου η γλώσσα μου. Όποια εκδοχή και εάν υιοθετήσει κανείς, βρίσκεται εντός του συμπαντικού πεδίου του συγγραφέα.

Ο κύκλος της παιδικής ηλικίας εφάπτεται με τον κύκλο των γνώσεων. Όλες οι γωνίες του σπιτιού μύριζαν χαρτί. Τα βιβλία και οι λοιπές πηγές ενημέρωσης σε συνδυασμό με τις διηγήσεις του πατέρα από τα χρόνια της κατοχής ήταν ο σπόρος που επέτρεψε στη φαντασία να δραπετεύσει από τη μικρή μεζονέτα και να περιπλανηθεί σε αεί επίκαιρους κόσμους. Στους κόσμους του πολέμου. Λες και ο πόλεμος είναι ένα αναγκαίο κακό. Δυστυχώς η δραματική επικαιρότητα έφερε πιο κοντά την πρόβλεψη του συγγραφέα όπως θα έλεγε και ο Κ. Καβάφης. Ακόμη και ο φοιτητής Ρασκόλνικωφ στο «Έγκλημα και Τιμωρία» του Ντοστογιέφσκι που έγινε δολοφόνος διαμαρτυρούμενος για την κοινωνική αδικία καταγγέλοντάς την, διερωτάται αν όντως είναι εγκληματίας ή όσοι κάνουν πολέμους και ευθύνονται για εκατομμύρια θανάτους σ' όλο τον κόσμο.

Επανερχομαι ..

Ο Μανώλης, ως μου επιτραπεί η οικειότητα, πέρα λοιπόν από το αμόνι της πάλης των ιδεών ως νεανίας, αλλά τελικά μάλλον υιοθέτησε την ύστερη σοφή προτροπή του Λ.Κύρκου: «Σύγκρουση ιδεών, όχι βία και μισαλλοδοξία»

Το βιβλίο αυτό ήταν ένα απότοκο μιας εργώδους προσπάθειας, εργάστηκε σκληρά έως ότου αποκρυσταλλώσει την τελική άποψη για το θέμα που διαπραγματεύεται. Οι πηγές που παραθέτει βεβαιώνουν του λόγου το ασφαλές. «Κλωνάρια λέξεων αδημονούσαν περιμένοντας. Τελικά, σαν άλλος Άλντους Χάξλεϋ, επινόησε ένα δυστοπικό κοινωνικό περιβάλλον σε μια ακαθόριστη μελλοντική περίοδο, ας πούμε το πρώτο τρίτο του 21ου αιώνα. Η προβολή των γεγονότων σ' αυτή την περίοδο αποτελεί ένα σηματολόγιο ευαισθησίας που υπηρετεί τις ανάγκες των χαρακτήρων. Κάποια στιγμή, θέλησε να ωτακουσθεί του ίδιου του, του εαυτού. «Τον κορυδαλλό τον ακούς μόνο όταν δεν τον βλέπεις. Όπως την έμπνευση τη βρίσκεις μόνο όταν δεν την κυνηγάς.» (Ο.Ε)

Έτσι, με λογισμό και όνειρο, με μπόλικη φαντασία και με αυθαίρετη σκέψη σκάρωσε μια εμφύλια διαμάχη. Η σύγκρουση αυτή φρόντισε να χωρέσει σε μια νουβέλα

των 200 σελίδων. Η νουβέλα αυτή, φέρει τα χαρακτηριστικά που την κάνουν διακριτή από το διήγημα και το μυθιστόρημα, δηλαδή τη συντομία στην έκταση, το ρεαλισμό στο ύφος. Έχει συγκεκριμένη πλοκή και το βάρος ρίχνεται στην ηθογραφία και την ψυχολογία των χαρακτήρων.

Τους τέσσερις πρωταγωνιστές (Μιλτρ Μακρινό, Χριστίνα Λαχούνη, παπά Μπασίλ και Σανάν) μπορούμε να τους φανταστούμε τοποθετημένους στις κορφές ενός τετραγώνου δίκην τραπεζίου που τους ενώνουν και τους φέρνουν πιο κοντά οι πράξεις της αγάπης, της χαράς και της κοινής απόλαυσης :

Ο Μίλτος, πολεμικός ανταποκριτής που βασανιζόταν από συναισθηματική αστάθεια και κυκλοθυμία, η σύντροφος του Χριστίνα παιδοψυχίατρος και υπ. Υγείας, ο παπά Μπασίλ ένας αινιγματικός και μυστικιστής ιερωμένος με κοινωνική προσφορά και ο Σουνίτης Χασάν ένας πολυτεχνίτης και οραματιστής, συνδέονται με την επίλεκτη χριστιανική πολιτοφυλακή της «Νάζα».

Είναι περισσότερο από εμφανές ότι πρόκειται για μια ακριβή χαρτογράφηση της ανθρωπογεωγραφίας της περιοχής. Τοπόσημα, δόγματα (18), θρησκείες και αντιπαραθέσεις ζωντανεύουν εικόνες με πιστότητα και ευ-

κρίνεια. Οι μάχες αποκτούν μια ζοφερή φασματική ανειλικρίνεια. Η εντύπωση που δημιουργείται στον αναγνώστη είναι ότι ο συγγραφέας έχει επισκεφθεί την περιοχή. Η Αρουντατιρόι, η διάσημη ινδή συγγραφέας στο μυθιστόρημα της «Ο Θεός των μικρών πραγμάτων», περιγράφει με λεπτομέρειες εικόνες από ξένες χώρες που ουδέποτε είχε επισκεφτεί. Μα αυτή δεν είναι η δύναμη της φαντασίας;

Η περιρρέουσα ατμόσφαιρα προάγει μια ώσμωση ανάμεσα στους χαρακτήρες. Η ατμόσφαιρα αυτή διευκολύνει να τεθούν αλληλέγγυοι με τα πράγματα που έθετε ο ύψιστος σκοπός, αυτός της αφοσίωσης στα ιδανικά της πίστewς, της πατρίδος, της φιλίας, του έρωτα, της αγάπης. Η εμπειρία, η συνέπεια, η σταθερότητα, η μεθοδικότητα, η ευαισθησία και το αλληλέγγυο στοιχείο της συναδελφικότητας, αποτελούσαν τα ποιοτικά γνωρίσματα που προδίδουν μέγεθος στις αρχές και τις αξίες που υπηρετούσαν καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου. Η αλληλεγγύη είναι μια οριζόντια πράξη που λαμβάνει χώρα μεταξύ ίσων. Στόχος τους ήταν να ενδυναμώσουν την αποφασιστικότητα των μαχητών. Για τους αντίπαλους τρομοκράτες, {«ο τρομοκράτης είναι ο άξεστος των θαυμάτων « (Ο.Ε)}, να απαλύνουν τον πόνο και την οδύ-

νη που προκαλούσε η ακατάσχετη αιμορραγία και κυρίως να τονίσουν το φρόνημα των πολιτών, ώστε η ομάδα να αποκτήσει συναλληλία και συνοχή.

Και οι τέσσερις υπηρετούσαν μια στάση αριστοτελικής μεσότητας και μεσότητας, αξιοπρέπειας, μαχητικότητας και προβολής του αιτήματος για ειρήνευση στην πολύπαθη περιοχή. Από τα στιγμιότυπα που πρόφθασε να πάρει ο χρόνος «αυτός ο κόσμος, ίδιος κόσμος είναι» «Το ελάχιστο θέλησαν (ειρήνη) και τους τιμώρησαν με το πολύ». «Η λύπη ομορφαίνει επειδή της μοιάζουμε». Και «Όταν τάξη, ανθρώπινο κρέας μυρίζει». «Ζούσαν για τότε που δεν θα υπάρχουν».

Ο Μανώλης όπως λέει και ο ποιητής «βγήκε για νέες πληγές να επιπλέουν σα νούφαρα» Διάλεγε ένα δυστοπικό σκηνικό για να «χαράξει εκεί τα σπλάχνα της οδύνης, για να χαράξει εκεί τα σπλάχνα της ελπίδας, με φωτιά, με λάβα με καπνούς».

Χωρίς επιστημονικές αυθεντίες και άνευρους διδασκασμούς, άλλωστε τι λογοτεχνία θα ήταν αυτή, αλλά με βαθύ στοχασμό και με τη στήριξη ευφών συλλογισμών οδηγήθηκε σ' ένα λυσιτελές αποτέλεσμα. Η στρατηγική επιλογή και ο σχεδιασμός του ήταν η επινόηση των τεσσάρων χαρακτήρων έτσι ώστε ο βηματισμός και ο τόνος

(ρυθμός) του αφηγήματος να υπηρετεί την ευαίσθητη ενδοχώρα ενός εκάστου. Οι λέξεις και η γλώσσα απηχούν τον ενδοσκοπικό χαρακτήρα, τον ψυχισμό των ηρώων. Σωστά ο Κουντέρα σημειώνει πως τα μυθιστορηματικά πρόσωπα δεν απαιτούν να τους θαυμάζουμε, αλλά να τα κατανοούμε.

Η ίδια η λογοτεχνία φροντίζει να διατηρεί τα ηθικά προτάγματα της εμπιστοσύνης που της παρέχει ο ρέων λόγος και προφανώς δεν είναι ευθύγραμμη. Παρακολουθεί τις διάφορες κυματώσεις που συναντούμε όταν ερχόμαστε ενώπιος ενωπίο με την αναπότρεπτη ήττα που λέγεται ζωή για θέματα όπως : Ο έρωτας, η αγάπη, οι μικροϊστορίες των ανθρώπων και ο θάνατος, ο μόνος αθάνατος. Με αφορμή την έλευση του 21ου αιώνα ο Γάλλος φιλόσοφος Έντγκορ Μόραν σημειώνει πως η μόνη βεβαιότητα μας σήμερα είναι η αβεβαιότητα. Η μόνη βεβαιότητα για το ανθρώπινο γένος είναι ο θάνατος. Ένας κόσμος χωρίς συγκρούσεις, ένας κόσμος ευτυχίας είναι αδύνατον. Αλλά και ο δικός μας Γ.Γραμματικάκης προβλέπει πως η πορεία προς το μέλλον είναι χαοτική, αλλά μας παρηγορεί πως το μέλλον μας συναρτάται με το μέλλον του έρωτα. Το αρχέγονο αυτό συναίσθημα, φαίνεται να μένει αναλλοίωτο και να καθοδηγεί τις πρά-

ξεις μας.

Η πολυμερής ευαισθησία του συγγραφέα σε συνάρτηση με τις ανήσυχες λογοτεχνικές αναζητήσεις, μας οδηγεί (τους αναγνώστες) στο ξέφωτο της αισθητικής καλλιέργειας. Επιστράτευσε ένα έντιμο τρόπο, όπως θα έλεγε και ο Α. Τσέχωφ για να μας πει την απόλυτη και τίμια αλήθεια.

Αυτή η νουβέλα σηματοδοτεί την πρόθεση να τροφοδοτηθεί ένα όραμα για Ειρήνη και εξανθρωπισμό, στις σελίδες της αναζητείται η αισθητοποίησή του. Τουτέστιν να γίνει πράξη, ώστε να σχηματιστεί η απτή, ψηλαφητή εκείνη ευτυχία που ονομάζουμε ΕΙΡΗΝΗ. Η λέξη βρίσκει αμφοτέρως τις πλευρές με συντρίμμια και απώλειες.

Ο Μανώλης παραμερίζει τα νέφη για να συντελεστεί το θαύμα της ειρήνευσης. Αναγκαία και ικανή συνθήκη είναι να κουβαλάς μέσα σου την ποιητική του Λιβανέζου Χαλίλ Γκιμπράν: «Και ο Θεός είπε: «Αγάπα τον εχθρό σου! Και τον υπάκουσα κι αγάπησα τον εαυτό μου» ή «την αυγή μπορείς να την φτάσεις μόνο περπατώντας το μονοπάτι της νύχτας. Ή αν προτιμάς «Θέλεις Ειρήνη/ φτιάξε αγάπη» Βίκτωρ Ουγκό.

Θεωρώ ότι ο Μανώλης Σπανάκης υπερβαίνει τα τυποποιημένα παγιωμένα, σχήματα, δομές και υιοθετεί κάτι νέο. Στέκεται με παρρησία στα σύνορα της ονειροπόλησης και του γυμνού ρεαλισμού και με άγρυπνη συνείδηση μπορεί να ατενίζει μέσα από ορυμαγδό του πολέμου άλλοτε σκοτεινούς και άλλοτε καθαρούς ορίζοντες. Θέτει διαχρονικές αλήθειες που προσπαθούν να γεφυρώσουν τα χάσματα ανάμεσα σε πολιτισμούς, εποχές και κυρίως λειαινεί τις εσωτερικές εσοχές της ανθρώπινης ψυχής.

Η Μπλανς Ντιμπονά, στο «Λεωφορείο ο Πόθος» του Τένεσι Ουίλιαμς σε κάποια αποστροφή λέει: «δεν θέλω

αλήθειες, θέλω αυτό που θα έπρεπε να είναι αλήθεια».

Χρησιμοποιεί την αφήγηση του ως ύφανση, ως ευκαιρία για βαθείς φιλοσοφικούς στοχασμούς. Στο βιβλίο διασταυρώνονται η πίστη, η πνευματικότητα, και η ανθρώπινη εμπειρία. Προσθέτει στη συνταγή του κατά αληθινό τρόπο, μια δόση μυστηρίου και αθωότητας που χαρακτηρίζουν την αληθινή δημιουργία. Με τις εμπνεύσεις του γίνεται ταξιδευτής μικρών και μεγάλων. Γενναϊόδωρος και ευρηματικός ιδρύει τη δική του αυτοκρατορία συναισθημάτων και ενσυναίσθησης στην οποία δεσπάζουν το φως το σκότος, το αίνιγμα, η οργή, η ελπίδα, η κατανόηση.

Το βιβλίο αυτό είναι ένα μικρό μανιφέστο για τον πόλεμο και την ειρήνη, μια επίκαιρη λυρική νουβέλα, άρτια από κάθε άποψη. Περιγράφει ζωντανά και ανάγλυφα τη ζωή, τη χαρά και μια βαθιά ανατομία της ατομικής και ομαδικής ψυχής. Μπορούμε να το φανταστούμε σε μια διαστολή του χωροχρόνου, σαν ένα παγκόσμιο πίνακα ζωγραφικής που αποτυπώνει τις τιτάνιες συγκρούσεις, τα πάθη, τις μικρότητες αλλά και το μεγαλείο του ανθρώπου. Το κείμενο στην ολότητα του διαθέτει έρμα και συνοχή, το διαρρέει ένας ευαίσθητος στοχασμός.

Η γραφή του συγγραφέα συναξάρει τη μνήμη, το παρόν, και το μέλλον, με μια γλώσσα λιτή, λάμπουσα, αδιαμεσολάβητη, ρέουσα, χωρίς ακκισμούς και σπουδαιολαγνείες, κεντά τη φράση, ζυγίζει τη λέξη, λαξεύει την παράγραφο. Η αφηγηματική στιλπνότητα και ο ρυθμός υποστηρίζεται από τη δραστικότητα και τη θερμοκρασία των λέξεων καθώς νοηματοδοτούνται από την παρατήρηση του ελάχιστου. Εξάλλου «από ένα τίποτα γίνεται ο παράδεισος» (Ο.Ε)

Θεωρούμε ότι ο Μανώλης στο προβλεπτό μέλλον θα υπηρετήσει την πεζογραφία και την καλλιπέπια του λόγου με όρθιο σθένος και θυσιαστική ευθύνη από το στασίδι που τον έχει τάξει η ίδια η λογοτεχνία με τον ουσιαστικό στόχο να αρδεύει αεί το εσωτερικό μας τοπίο. Το ευχόμαστε ολόψυχα.

Ευχαριστώ.

Ιστορία μιας αντιναζιστικής ταινίας «Χίτλερ, το βασίλειο του τρόμου»,

Γράφει ο Χρήστος Τσαντής

Τον Οκτώβριο του 2014 μια προβολή συγκέντρωσε τα βλέμματα του κοινού στο Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης της Νέας Υόρκης. Η Ταινιοθήκη των Βρυξελλών, με την ευκαιρία του γιορτασμού των 75 χρόνων από την ίδρυσή της, οργάνωσε την προβολή της πρώτης αντιναζιστικής ταινίας. Το φιλμ βρέθηκε τυχαία σε ένα μεταλλικό κουτί, στο αρχείο της Βελγικής Ταινιοθήκης.

Ο Μπρούνο Μεσντά, ο οποίος είναι ο υπεύθυνος της συλλογής της Βασιλικής Ταινιοθήκης των Βρυξελλών ανακάλυψε την κόπια από το αντιναζιστικό φιλμ με τίτλο: «Χίτλερ, το βασίλειο του τρόμου», κρυμμένη σε ένα κουτί, στα αρχεία του ιδρύματος. «Με τράβηξε ο τίτλος», είπε, «έκανα έρευνα και διαπίστωσα ότι ήταν η μοναδική κόπια που είχε σωθεί από αυτό το ντοκουμέντο. Το ενδιαφέρον που έχει αυτή η ταινία δεν είναι τόσο κινηματογραφικό, καθώς έχει κακή σκηνοθεσία και

αντίστοιχο μοντάζ. Το ενδιαφέρον της είναι κυρίως ιστορικό, γιατί αποτελεί μία πραγματική μαρτυρία».

Το φιλμ γυρίστηκε από τον κινηματογραφιστή Κορνέλιους Βάντερμπιλτ, γόνος μιας πλούσιας αμερικανικής οικογένειας ο οποίος γυρνούσε στην Ευρώπη σαν δημοσιογράφος τη δεκαετία του 1930 και κατέγραφε με τη μηχανή του την επικαιρότητα και τα γεγονότα της εποχής.

Με αυτό το πνεύμα βρέθηκε στο Βερολίνο τον Μάρτιο του 1933 και κατέγραψε τις εκδηλώσεις που ακολούθησαν τη διεξαγωγή των τελευταίων προπολεμικών Γερμανικών εκλογών. Αμέσως μετά την ανάληψη της εξουσία από τους ναζί, με την παρότρυνση των σημαντικότερων οικονομικών, βιομηχανικών και πολιτικών κύκλων της Γερμανίας, εξαπολύθηκε ένα πογκρόμ εναντίον των Εβραίων και των αντιφρονούντων, αριστερών και δημοκρατών, με το οποίο οι ναζί εγκαθίδρυσαν το βασίλειο του τρόμου, όπως περιγράφει και ο τίτλος της ταινίας. Αυτά τα γεγονότα κατέγραψε με το φακό του ο Κορνέλιους Βάντερμπιλτ.

Ο ίδιος ο σκηνοθέτης έλεγε ότι είχε πάρει συνέντευξη από τον αρχηγό των ναζί, τον Χίτλερ, την ημέρα των τελευταίων ελεύθερων εκλογών, όμως το γεγονός αυτό

παρουσιάζεται μέσα στο φιλμ με τον διάλογο ενός ηθοποιού, που υποδύεται τον Χίτλερ, με τον δημοσιογράφο-σκηνοθέτη.

Η ταινία προβλήθηκε για πρώτη φορά τον Απρίλιο του 1934 σε έναν κινηματογράφο του Μπρόντγουεϊ και έκανε μεγάλη επιτυχία. το αμερικανικό κοινό την υποδέχθηκε θερμά. Το σημαντικό εδώ όμως, είναι ότι οι προβολές διακόπηκαν, αφού διαμαρτυρήθηκε ο Γερμανός πρεσβευτής στις ΗΠΑ. Έτσι το κράτος των ΗΠΑ σταμάτησε την προβολή της ταινίας. Και το γεγονός αυτό δεν πρέπει σήμερα να μας προκαλεί μεγάλη εντύπωση, καθώς εκείνη την εποχή υπήρχε κι ένα αναδυόμενο, ισχυρό, ρεύμα φιλοναζιστικό που διαπερνούσε τις ΗΠΑ. Υπήρχε έτσι ένα κλίμα ανοχής απέναντι στους ναζί. Δεν είναι τυχαίο ότι 122 φιλοναζιστικές οργανώσεις δρούσαν στις ΗΠΑ, στα 1936, με περίπου 5 εκατομμύρια μέλη, σύμφωνα με πολλές έγκυρες έρευνες γνωστών Αμερικανών συγγραφέων και δημοσιογράφων.

Η ταινία-ντοκιμαντέρ προβλήθηκε ξανά το 1939 κι αυτή τη φορά ο σκηνοθέτης της είχε συμπεριλάβει και σκηνές από την εισβολή των ναζί στην Πολωνία, η οποία έγινε από κοινού με την ΕΣΣΔ, με βάση το σύμφωνο Ρίμπεντρομπ-Μολότωφ, όμως αυτή τη φορά δεν τράβηξε το ενδιαφέρον των θεατών. Το φιλμ θα έπρεπε να περιμένει έως το 2014 για να δει ξανά, κι αυτή τη φορά με τα φώτα μιας εντυπωσιακής πρεμιέρας στραμμένα πάνω του, για να αναγνωριστεί από το κοινό, κυρίως βέβαια για την ιστορική σημασία των γεγονότων που καταγράφει.

ΚΑΘΡΕΦΤΙΣΜΑΤΑ ΚΥΘΕΦΛΙΣΜΑΤΩΝ

ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ Ε.Σ.Σ.Δ.
ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ
ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΥ 21^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΑΝΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΡΑΔΑΜΑΝΘΟΥΣ

Φωτ.: Eric BOUVET/Gamma-Rapho via Getty Images/Ideal Image

Λέρος

Ιστορία μιας ψυχοαποικίας

«Ο καλύτερος τρόπος για να σιγουρευτείς ότι εσύ είσαι ο γνωστικός, δεν είναι το να κλείσεις μέσα το γείτονά σου», Φ. Ντοστογιέφσκι

Η ιστορία της ψυχοαποικίας της Λέρου έχει απασχολήσει κατά το παρελθόν τα διεθνή και εγχώρια μέσα ενημέρωσης. Ο ψυχίατρος Γιάννης Λουκάς, (ψυχιατρείο Λέρου) καταθέσε το 2006 μία συγκλονιστική μαρτυρία για το πως επιλέχθηκε το νησί γι' αυτόν το ρόλο, για το καθεστώς της ιδρυματικής βαρβαρότητας, για τις προσπάθειες της Ομάδας της Λέρου για την αποασυλοποίηση, αλλά και για τις πρακτικές που οδηγούν ξανά στην επανάληψη του φαινομένου με άλλους όρους, με όρους νεοϊδρυματισμού. Το άρθρο δημοσιεύτηκε στην τριμηνιαία επιστημονική έκδοση του Α.Π.Θ. «Κοινωνία και Ψυχική Υγεία», τεύχος 3, απ' όπου και το αναδημοσιεύουμε.

Επιλέξαμε να το παρουσιάσουμε παρότι έχουν μεσολαβήσει αρκετά χρόνια από την πρώτη δημοσίευσή του, γιατί τα ζητήματα που θέτει είναι πλέον ακόμη πιο επίκαιρα. Οι παρατηρήσεις του Γιάννη Λουκά για την εξέλι-

ξη της φημολογούμενης και πολυδιαφημισμένης αποασυλοποίησης έχουν ήδη επιβεβαιωθεί. Ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι επισημάνσεις του για τους ειδικούς της ψυχικής υγείας και για τις οικογένειες των ανθρώπων που βιώνουν την πραγματικότητα της ψυχικής υγείας στη χώρα μας, ενώ παράλληλα περιέχει αποκαλυπτικά στοιχεία για το πως εγκλωβίστηκαν στο ασυλικό μοντέλο, κάτοικοι, εργαζόμενοι και ασθενείς, με βασική υπαιτιότητα της πολιτείας. Παράλληλα όμως μας δείχνει και τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαμε να αντιμετωπίσουμε τη σημερινή πραγματικότητα του σιγματισμού και του νεοϊδρυματισμού.

Επιμέλεια: Χρήστος Τσαντής

Φωτ.: Eric BOUVET/Gamma-Rapho via Getty Images/Ideal Image

Λέρος και Ψυχιατρική μεταρρύθμιση Από τον ιδρυματισμό στον νεοϊδρυματισμό*

Ι. Λουκάς, ψυχίατρος, ψυχιατρείο Λέρου

*Αναδημοσίευση από την τριμηνιαία επιστημονική έκδοση του Α.Π.Θ. για θέματα υγείας και κοινωνικού αποκλεισμού: «κοινωνία και ψυχικής υγείας», τεύχος 3, 2006

Το κείμενο που ακολουθεί είναι μία απόπειρα προσέγγισης του πολυσύνθετου φαινομένου της Λέρου μέσα από την ιστορικο-κοινωνική, πολιτική και επιστημονική του διάσταση. Είναι όμως παράλληλα και μία προσωπική μαρτυρία. Μαρτυρία που προκύπτει από μία σχεδόν τριακονταετή προσωπική σχέση ενεργητικής παρέμβασης.

Θα προσπαθήσω λοιπόν μέσα από μία σύντομη ιστορική αναδρομή, από το 1958 μέχρι σήμερα, να καταγράψω τον παραλογισμό του φαινομένου της Λέρου και της ιδρυματικής ψυχιατρικής, αλλά και τις βασικές αρχές

στις οποίες στηρίχθηκε η παρέμβαση για αποϊδρυματοποίηση, τα αποτελέσματα και την κατάληξή της έως τώρα, καθώς και τη σημερινή ψυχιατρική πραγματικότητα του Νομού Δωδεκανήσου.

Η επιλογή της Λέρου

Είναι γνωστό ότι η πορεία της Λέρου αντανάκλα και την πορεία της ψυχιατρικής περίθαλψης της χώρας, όπου η χρονιότητα και ο ιδρυματισμός του παρελθόντος συναντούν σήμερα τον νεοϊδρυματισμό και τη νέα χρονιότητα. Όταν το 1957 εκδιδόταν το βασιλικό διάταγμα, το οποίο καθόριζε τη δημιουργία της Αποικίας Ψυχασθενών της Λέρου, κανείς δεν φανταζόταν ότι η Λέρος θα γινόταν το σύμβολο της ιδρυματικής ψυχιατρικής, πολύ περισσότερο δε ότι θα καθόριζε την ψυχιατρική μεταρρύθμιση της χώρας. Πολλοί αναρωτιούνται γιατί ιδρύθηκε ειδικά στη Λέρο ένα ψυχιατρικό άσυλο. Θα προσπαθήσω να περιγράψω συνοπτικά τους βασικούς λόγους αυτής της επιλογής.

Η Λέρος, όπως και όλα τα Δωδεκάνησα, από το 1523

έως το 1912 βρισκόταν υπό Τουρκική Κατοχή, ενώ από το 1912 έως το 1947 περιέρχεται στους Ιταλούς. Η γεωπολιτική της θέση και κυρίως η παρουσία φυσικών λιμανιών την καθιστούν ως το πλέον στρατηγικό νησί της Μεσογείου. Για αυτόν τον λόγο, οι Ιταλοί μετατρέπουν τη Λέρο στη μεγαλύτερη ναυτική βάση της Μεσογείου εγκαθιστώντας στο νησί 30.000 έως 35.000 στρατό και δημιουργώντας στρατιωτικές υποδομές όπως: στρατόπεδα, στρατώνες, νοσοκομεία, καταφύγια, κ.α. Με την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα, όλη η υποδομή παραμένει ως κληρονομιά στο νησί.

Μέρος της ιστορικής κληρονομιάς της Λέρου είναι και η ιστορία των ιδρυμάτων της. Το νησί, εξαιτίας αυτής της κτιριακής κληρονομιάς και του γεωγραφικού και κοινωνικού απόμακρου από τον αστικό ιστό, χρησιμοποιήθηκε για την πρόνοια, τον εγκλεισμό και τη φύλαξη ομάδων που για διάφορους κατά καιρούς λόγους ωθούνταν στο περιθώριο.

Η πρώτη χρήση των υποδομών γίνεται με τη δημιουργία των Τεχνικών Βασιλικών Σχολών. Από το 1949 μέχρι το 1964 «φιλοξενούνται» εκεί 16.000 παιδιά με στόχο την εκπαίδευσή τους σε διάφορες τέχνες και, κυρίως, τη διαπαιδαγώγησή τους στα κυρίαρχα ιδεώδη εκείνης της εποχής (αντικομμουνισμός-πατρίδα-θρησκεία-οικογένεια κ.λπ.) -σε μια στιγμή μάλιστα που η χώρα έβγαινε από τη σκληρή περίοδο του εμφυλίου. Ένα μέρος από τις Τεχνικές σχολές και τις εγκαταστάσεις στο Παρθένι θα χρησιμοποιηθεί αργότερα (1967--1970) ως τόπος εξορίας πολιτικών αντιπάλων της δικτατορίας. Συγχρόνως λειτουργεί παράρτημα του Ε.Ε.Σ., όπου εργάζονται εξειδικευμένοι γιατροί – κυρίως ορθοπεδικοί – και συγκροτούν το νοσοκομείο της Λέρου σε μια πρότυπη υγειονομική μονάδα στα Δωδεκάνησα, που μετονομάζεται σε «Ασκληπιό».

Μετά την αποχώρηση των Ιταλών, το νησί μαστιζόταν από την ανεργία και η μετανάστευση έπαιρνε τρομακτικές διαστάσεις. Παράλληλα, στα μεγάλα δημόσια ψυχιατρεία της ηπειρωτικής Ελλάδας (Δαφνί και Θεσσαλονίκη) ο αριθμός των εγκλειστων αυξάνεται φθάνοντας σε μία κατάσταση «υπερπλήρωσης» και χρήσης «αλληπάλληλων» κρεβατιών. Έτσι λοιπόν, με τη συνέργεια πολιτικών και ψυχιάτρων, προσφέρονται οι κτιριακές εγκαταστάσεις για τη δημιουργία της «Αποικίας Ψυχοπαθών Λέρου» – με τις αντίστοιχες θέσεις εργασίας ως ρουσφέτι στους κατοίκους της περιοχής – ενώ παράλληλα επωφελείται η Ψυχιατρική με την παροδική, όπως θα φανεί αργότερα, μείωση του αριθμού των εγκλειστων στα δύο μεγάλα αστικά Ψυχιατρεία.

Το νησί «αποικιοκρατείται» από την ψυχιατρική με τον πιο αρνητικό τρόπο· μια «αποικιοκρατία» που θα έχει επίδραση σε όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις και τις προσωπικές επιλογές των κατοίκων.

Οι πρώτοι «άποικοι»

Οι πρώτοι «άποικοι» της Λέρου προέρχονται από τη διάλυση και τη μεταφορά των εγκλειστων του Αγίου Γεωργίου Περάματος και του Αγίου Γερασίμου Κεφαλληνίας· οι ασθενείς στοιβάζονται σαν ζώα και βιώνουν τις πιο άθλιες συνθήκες που μπορεί να φανταστεί άνθρωπος νους.

Οι μεταφορές γίνονται με οχηματαγωγά πλοία (τα σύγχρονα πλοία των τρελών) στην αρχή σε ομάδες των 40-50 ατόμων, ενώ από το 1965 οι ομάδες περιλαμβάνουν 250-400 ασθενείς με διακριτικά νούμερα, καθένα από τα οποία αντιστοιχεί σε ένα ονοματεπώνυμο. Πολλά από τα νούμερα χάνονται κατά τη μεταφορά, με αποτέλεσμα να στέλνονται φωτογραφίες στα ψυχιατρεία προέλευσης για να ταυτοποιηθούν. Για μερικούς ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί η ταυτοποίηση με αποτέλεσμα να υπάρχουν 20 ασθενείς χωρίς όνομα: «Ανώνυμοι», «Αγνώστου».

Ο τρόπος επιλογής για τη μεταφορά ενός ασθενή στην Αποικία της Λέρου δεν είχε σαν κριτήριο τα ψυχιατρικά ή τα ιατρικά χαρακτηριστικά του, αλλά τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του. Κριτήριο ήταν η διακοπή επικοινωνίας με την οικογένειά του για ένα ή δύο χρόνια και ο χαρακτηρισμός του ως «ανίατου-αζήτητου». Πρόκειται για ένα ψυχιατρείο που συγκέντρωσε στην πορεία του χρόνου όλες τις ακραίες κατασκευές της ιδρυματικής ψυχιατρικής, είτε με τη μορφή του κοινωνικά «αζήτητου» είτε με τον χαρακτηρισμό του ψυχιατρικά «αθεράπευτου».

Η «Αποικία», η οποία από το 1965 μετονομάστηκε σε Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Λέρου, ξεκίνησε με δύναμη 650 κλινών (το 1958) που βαθμιαία έφτασαν τις 2.750 (το 1981). Το 1965 είναι η χρονιά με τις περισσότερες διακομιδές, 900 στον αριθμό. Η χρονιά αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως έτος «εκκαθάρισης» των ελληνικών ψυχιατρείων από τα κοινωνικά «αζήτητα» άτομα ή από τα ψυχιατρικά «βαριά περιστατικά». Συγχρόνως, η ιδρυματική ψυχιατρική της εποχής εκείνης προσθέτει στη φαρέτρα της, πέραν των άλλων μέσων πειθαρχησης (ποιος ξέρει, ίσως και θεραπευτικής πρακτικής) και την απειλή -απέναντι στους ενοχλητικούς εγκλειστούς των άλλων ψυχιατρείων- της μεταφοράς τους στη Λέρο.

Οι ασθενείς διαβιούν στις πλέον ακραίες μορφές ιδρυματικής ζωής μέσα σε στρατώνες, σε τμήματα των 90-180 ατόμων. Στο 11ο περίπτερο ζούσαν 1.100 ασθενείς ο ένας δίπλα στον άλλον, χωρίς προσωπικό χώρο και χρόνο, μέρος μιας μάζας ή μιας αγέλης, χωρίς ατομική ταυτότητα, χωρίς εναλλαγές παραστάσεων, με ένα μονότονο και άχαρο καθημερινό ρυθμό, χωρίς κανένα δικαίωμα και με μοναδική προοπτική τον κοινωνικό θάνατο.

«Το τέλειο αριστούργημα της ψυχιατρικής»

Επικρατούσε παντού φτώχεια. Φτώχεια σε προσωπικές σχέσεις, σε προσωπική ταυτότητα, σε προσωπική. Φτώχεια σε συναισθήματα και επιθυμίες. Φυσικά επικρατούσε βία, είτε από φόβο κι άγνοια από την πλευρά του προσωπικού είτε από αντίδραση και αντίσταση από την πλευρά των ασθενών. Ήταν το τέλειο αριστούργημα της ψυχιατρικής, όπως το χαρακτήρισε ο Φ. Ροτέλλι.

Περίπου 4.500 άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας και με σοβαρά προβλήματα νοητικής στέρξης μεταφέρθηκαν στη Λέρο από το 1958 έως το 1981, χρονιά κατά την οποία σταματούν οι μαζικές διακομιδές που γίνονταν με αρματαγωγά. Οι εντολές για τις μαζικές διακομιδές έχουν ονοματεπώνυμο. Γίνονται με τη συγκατάθεση και την υπογραφή ψυχιάτρων της εποχής, αρκετοί από τους οποίους ενεπλάκησαν αργότερα στη δήθεν αποασυλοποίηση της Λέρου. Χαρακτηριστικό της ανο-

χής αυτών των εγκλημάτων είναι ότι ποτέ και σε κανέναν -από τον πολιτικό ή ψυχιατρικό κόσμο- δεν αποδόθηκαν πολιτικές, ηθικές ή ποινικές ευθύνες. Ποτέ η επίσημη Ελληνική Ψυχιατρική δεν ζήτησε, βέβαια, δημόσια συγγνώμη γι' αυτή τη βαρβαρότητα.

Η πλειοψηφία των εργαζομένων στο άσυλο προερχόταν από τον ντόπιο πληθυσμό. Για πολλά χρόνια υπήρχαν μόνο ένας ή δύο ψυχίατροι, ενώ το νοσηλευτικό προσωπικό είχε αποκλειστικά φυλακτικό ρόλο, χωρίς καμία εκπαίδευση ή ειδίκευση. Έτσι για πολλά χρόνια δεν υπήρξε καμία υποστηρικτική ενέργεια για την πλειοψηφία των νοσηλευόμενων, ούτε φυσικά κάποιο πρόγραμμα υποστήριξης και εκπαίδευσης του προσωπικού. Άνθρωποι χωρίς καμία εμπειρία, οι οποίοι ασχολούνταν με αγροτικές και αλιευτικές εργασίες, κλήθηκαν να φροντίζουν αυτούς τους ανθρώπους χωρίς ποτέ κανείς να τους πει, να τους εξηγήσει, τι είναι η ψυχική νόσος ή τι είναι ο ψυχικά πάσχοντας. Μπορεί κανείς να φανταστεί τους φόβους και τις συμπεριφορές αυτών των ανθρώπων. Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω ήταν όλοι μαζί -ασθενείς και προσωπικό- να βουλιάζουν καθημερινά στο χωνευτήρι του ασύλου με αποτέλεσμα να εντείνεται ο ιδρυματισμός για εργαζόμενους και εγκλείστους.

Αργότερα αυτοί οι ίδιοι εργαζόμενοι, οι φύλακες του ψυχιατρείου, δε δίστασαν να εμπλακούν στην προσπάθεια αποϊδρυματοποίησης της Λέρου· έμελλε δε να γίνουν πρωταγωνιστές της διαδικασίας αποσάθρωσης και της δημιουργίας νέων δομών, μέσα από την πρακτική εκπαίδευση που απέκτησαν στα πλαίσια διαφόρων προ-

γραμμάτων παρέμβασης. Παράλληλα το Κ.Θ.Λ. αποτέλεσε την κύρια δυνατότητα απασχόλησης των κατοίκων και το κύριο πεδίο οικονομικής και εμπορικής δραστηριότητας του νησιού. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αναπτυχθούν τοπικά οικονομικά και πολιτικά κέντρα εξουσίας, που επηρέασαν την κοινωνικοπολιτική συμπεριφορά των κατοίκων καθιστώντας τους έρμια των παραπάνω κέντρων, αλλοιώνοντας την κουλτούρα και την ταυτότητά τους.

Η ομάδα της Λέρου

Στα τέλη του 1970, ξέσπασαν οι πρώτες οργανωμένες καταγγελίες στην Ελλάδα -αλλά και διεθνώς- για τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης των εγκλείστων, υποκινούμενες από ομάδα αγροτικών ιατρών και άλλων επιστημόνων που συγκροτούν την Ομάδα της Λέρου, ψυχή της οποίας ήταν η Έφη Σκλήρη. (Αποτελούνταν από τους: Έφη Σκλήρη, Γ. Λουκά, Σ. Τόλια, Κ. Μωρογιάννη, Χ. Ιωαννίδη, Κ. Μπαϊρακτάρη και Δ. Γεωργιάδη).

Η Ομάδα της Λέρου καταγγέλλει την εποχή εκείνη: «[...] Θέλουμε να επισημάνουμε ότι το γεγονός και μόνο της αποστολής αρρώστων από όλα τα μέρη της Ελλάδας σε ένα μικρό και σχετικά απομονωμένο νησί, χωρίς καμιά ελπίδα επικοινωνίας με το κοινωνικό περιβάλλον από όπου προέρχονται, είναι αντιθεραπευτικό και αντιτίθεται κραυγαλέα σε βασικές ανθρωπιστικές και πολιτιστικές αξίες [...]» (καταγγελία στην εφημερίδα «Τα Νέα», 16/12/1981).

Αποτέλεσμα αυτών των ενεργειών της Ομάδας ήταν να σταματήσουν οι με-ταγωγές στα τέλη του 1981 και να ενεργοποιηθεί ένα ευρύτερο δημόσιο ενδιαφέρον για την κατά-σταση στη Λέρο. Οι καταγγελίες για την ιδρυματική ψυχιατρική στην Ελλάδα ξεπέρασαν τα σύνορα και συνέβαλλαν καθοριστικά στην ενεργοποίηση του ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος και στη διασφάλιση οικονομικών πόρων από την Ευρωπαϊκή τότε Κοινότητα.

Το 1984, με τον κανονισμό 815/84 της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αρχίζουν τα πρώτα χρηματοδοτούμενα προγράμματα για το ψυχιατρείο της Λέρου. Έγιναν μερικές υποτυπώδεις προσπάθειες, χωρίς ωστόσο να αλλάξει η κατάσταση μέχρι το 1989. Η επίσημη πολιτεία προσπαθούσε να κερδίσει χρόνο και οι επίσημοι ψυχιατρικοί φορείς αδυνατούσαν να αγγίξουν ένα πρόβλημα που οι ίδιοι δημιούργησαν και το οποίο δεν περίμεναν, βέβαια, να πάρει διεθνείς διαστάσεις.

Σε μια εποχή κυριαρχίας ενός υποκριτικού καταγγελτικού και μίας λεκτικής επαναστατικότητας, μια ομάδα

επαγγελματιών ψυχικής υγείας αποφασίζει να περάσει στην ουσιαστική πρακτική παρέμβαση. Απόφαση, η οποία δέχθηκε κριτική από μερίδα επαγγελματιών ψυχικής υγείας που εκδήλωσαν την περιφρόνησή τους και έφτασαν στο σημείο να ζητήσουν και τη διαγραφή ακόμη από την Ε.Ψ.Ε. αυτών που θα πήγαιναν να δουλέψουν στη Λέρο. Αργότερα, όταν άρχισαν να ρέουν τα κονδύλια από την Ευρώπη ορισμένοι από αυτούς έγιναν πρωταγωνιστές μιας υποτιθέμενης μεταρρύθμισης και χρησιμοποίησαν τη Λέρο ως όχημα για τη μετέπειτα εξέλιξή τους.

Το 1989 είναι σημαδιακό για μία νέα φάση -με πολλαπλές βέβαια αναγνώσεις- της Λέρου. Το ίδιο έτος ξεκινά μια πρωτοβουλία μεταρρύθμισης στο πιο δύσκολο και ακόφημο περίπτερο, το 16ο (των γυμνών -εξορία μέσα στο ίδρυμα). Μια ουσιαστική συνεργασία της ομάδας προσωπικού της Λέρου και της Μονάδας Επανάταξης του Ψ.Ν.Θ. με επιστημονικό υπεύθυνο τον Κ. Μπαϊρακτάρη. Στις παρεμβάσεις που αναπτύσσονται εντάσσονται και ομάδες εθελοντών φοιτητών του Τομέα Ψυχολογίας του Τμήματος Φ.Π.Ψ., αλλά και άλλων Τμημάτων του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Η παρέμβαση αυτή καθόρισε τις μετέπειτα αλλαγές στο Κ.Θ.Λ.

Η Λέρος προκαλεί το ευρωπαϊκό ενδιαφέρον, οι καταγγελίες εντείνονται (BBC, OBSERVER) και η ελληνική κυβέρνηση πιέζεται να «δεσμευτεί» απέναντι στην Ε.Ε. με χρονοδιαγράμματα για αλλαγές. Εμπειρογνώμονες της Ε.Ε. αναλαμβάνουν την παρακολούθηση της διαδικασίας και της πορείας των μεταρρυθμίσεων.

Όταν το 1990 υπήρξε ο πλήρης διασυρμός της χώρας με την απειλή διακοπής της χρηματοδότησης για την ψυχιατρική μεταρρύθμιση, η ελληνική ψυχιατρική δε μπορούσε να σταθεί πουθενά. Η κυβέρνηση εξαναγκάστηκε σε νέες «δεσμεύσεις» και χρονοδιαγράμματα με αποτέλεσμα να ακολουθήσουν νέα πακέτα προγραμμάτων, όπως το Λέρος 1, Λέρος 2 και αργότερα το Ψυχαργός.

Τα προγράμματα αυτά είχαν δύο άξονες:

– ο πρώτος άξονας προέβλεπε μια σύντομη χρονικά (2-3 μήνες) παρέμβαση, κυρίως στην κατεύθυνση της αποσυμφόρησης, με τη βεβιασμένη επιλογή ασθενών για τη μεταφορά τους σε δομές στους τόπους καταγωγής τους και όχι στην κατεύθυνση της παρέμβασης στον ίδιο το χώρο του ψυχιατρείου, για να μπορέσει να μετασχηματιστεί η δομή και ο τρόπος λειτουργίας του. Η επιλογή και η μεταφορά των ασθενών πραγματοποιήθηκε από χρηματοδοτούμενες από την Ε.Ε. ιδιωτικές «μη κερ-

δοσκοπικές εταιρείες».

– στον άλλο άξονα συνεχίζει να δραστηριοποιείται η ομάδα που το 1989 είχε ξεκινήσει την παρέμβαση στο 16ο περίπτερο σε συνεργασία με μια ομάδα Ιταλών από την Τεργέστη, μια ομάδα από την Ολλανδία, αλλά και πλήθος νέων επαγγελματιών και εθελοντών. Η ομάδα αυτή επιχειρεί, στα πλαίσια της αποϊδρυματοποίησης, μία ουσιαστική και ολοκληρωμένη παρέμβαση μέσα στο χώρο του ψυχιατρείου.

Καταλυτικό ρόλο σε αυτήν την προσπάθεια παίζει η κάθοδος στη Λέρο του Ψυχιάτρου Θ. Μεγαλοοικονόμου και η εννιάχρονη καθοριστική παρέμβασή του. Βασικός στόχος ήταν να τεθούν σε πρακτική κριτική οι έννοιες που ορίζουν το ανίατο, τη χρονιότητα και την ψυχική ασθένεια. Να εισαχθεί η έννοια των δικαιωμάτων, του σεβασμού και της ελευθερίας του ασθενούς. Να γίνει κατανοητό ότι η κοινωνική και επαγγελματική αποκατάσταση είναι μέρος της θεραπευτικής διαδικασίας, μια διαδικασία που στόχο έχει τη χειραφέτηση του ατόμου, όλων των ατόμων χωρίς αποκλεισμούς, είτε κοινωνικούς είτε διαγνωστικούς.

Στην ουσία έθετε υπό αμφισβήτηση το οικοδόμημα της ιδρυματικής ψυχιατρικής, το άσυλο και το κυρίαρχο ψυχιατρικό παράδειγμα. Βασική αρχή ήταν η δόμηση μιας νέας πολιτικής ψυχικής υγείας, μέσα στο ίδιο το άσυλο, μέσω της κινητοποίησης και της συμμετοχής – ακόμα και συγκρουσιακής – όλων των εμπλεκόμενων πρωταγωνιστών που θα άλλαζαν τους κανόνες του παιχνιδιού. Μίας συμμετοχής που θα αφορούσε επίσης όλους τους φορείς της κοινωνίας, ευαισθητοποιώντας πολίτες και θέτοντας τις προϋποθέσεις για ένα κοινωνικό κίνημα, που θα αμφισβητούσε το ιδρυματικό μοντέλο και τον θεσμό του Ψυχιατρείου.

Καθοριστική ήταν η επικέντρωση της θεραπευτικής πράξης στον εμπλουτισμό της συνολικής ύπαρξης του ασθενούς. Δηλαδή από το τίποτα, όπως λέγαμε, των κοινωνικών σχέσεων του ψυχιατρείου στην πολλαπλότητα και στον πλούτο των κοινωνικών σχέσεων. Δίναμε έμφαση στην ανα-γκαιότητα δημιουργίας εξωνοσοκομειακών κοινοτικών υπηρεσιών που θα αντικαθιστούσαν ολοκληρωτικά το ψυχιατρείο, αποσαθρώνοντάς το, χρησιμοποιώντας και μεταμορφώνοντας το ίδιο το ανθρώπινο δυναμικό και καθιστώντας το πρωταγωνιστή στη διαδικασία της αποϊδρυματοποίησης και εμπόδιο στην αναπαραγωγή του ασύλου υπό άλλες μορφές.

Προτεραιότητα δινόταν, επίσης, στην προσωπική σχέση με τον έγκλειστο στο σύνολό του, στις προσωπικές εμπειρίες και επιθυμίες του, οι οποίες πρέπει να κατα-

νοηθούν, να εκφραστούν και να απαντηθούν, σε αντίθεση με την αντίληψη της μαζικής διαχείρισης των αναγκών και του ετεροκαθορισμού.

Η ανθρώπινη σχέση

Καθοριστικό ρόλο έπαιξαν τα πρόσωπα αναφορές στην ανάπτυξη των προσωπικών και ανθρώπινων σχέσεων και στην ακύρωση των σχέσεων του ειδικού προς τον ασθενή. Με τον τρόπο αυτό προσπαθήσαμε να ξεπεράσουμε την κατάχρηση της εξουσίας, την αντίληψη της μονομέρειας των ειδικών ρόλων, έχοντας πάντοτε σαν στόχο μία σφαιρική φροντίδα του ασθενή από ένα επαγγελματία που σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα. Στα πλαίσια της θεραπευτικής ομάδας υπήρχε η αλληλοσυμπλήρωση των ρόλων. Ο εξανθρωπισμός μέσα στο ψυχιατρικό τμήμα, η διασφάλιση των δικαιωμάτων, η αντιμετώπιση της μαύρης εργασίας (εργασιοθεραπεία) με την προώθηση της ελεύθερης αμειβόμενης εργασίας, αποτελούν τις πρώτες βασικές στιγμές στη διαδικασία της αποϊδρυματοποίησης. Όλες οι δραστηριότητες αναπτύσσονται σε σχέση συνεργασίας και εκπαίδευσης με το μόνιμο φυλακτικό προσωπικό, στην κατεύθυνση του ξεπεράσματος του φυλακτικού του ρόλου, με την υιοθέτηση υποστηρικτικών ρόλων.

Πειστήκαμε έτσι ότι χωρίς την υπευθυνότητα, την εκπαίδευση, τη συμμετοχή, αλλά και την ανάληψη πρωταγωνιστικού ρόλου από το μόνιμο προσωπικό κάθε προσπάθεια θα ήταν καταδικασμένη να αποτύχει. Η εκπαίδευση γίνεται διαμέσου της καθημερινής πρακτι-

κής. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αλλαγή της σχέσης που γίνεται πιο ανθρώπινη και προσωπική. Ο τρομοκρατημένος ασθενής τείνει να αναγνωρίσει τον φύλακα σαν ένα πρόσωπο πιο φιλικό προς αυτόν γιατί ο ίδιος ο φύλακας ακυρώνει μέσα από νέες σχέσεις τον παλιό του ρόλο. Ο άγνωστος ασθενής αγνωρίζεται από τον φύλακα σαν μια ανθρώπινη ύπαρξη με δική της ιστορία και προσωπικότητα που μπορεί να αποφασίσει και να γίνει πρωταγωνιστής στην οικοδόμηση του μέλλοντος του. Αυτή η εκπαίδευση κρατά ζωντανά τα όπλα επιτεύγματα της αποϊδρυματοποίησης μετά την αποχώρηση σχεδόν όλων των πρωταγωνιστών της. Τα όσα συνέβαιναν στο ψυχιατρείο επηρεάζαν και εξακολουθούν να επηρεάζουν την κοινωνία του νησιού, αφού ένα μεγάλο μέρος

της εργαζόταν και εργάζεται ακόμη σε αυτό. Χωρίς ενημερωμένη και ευαισθητοποιημένη κοινότητα ο επόμενος στόχος της κοινωνικής επανένταξης θα ήταν απραγματικός. Γι' αυτό οι καθημερινές έξοδοι των ασθενών, οι εκδρομές και τα ταξίδια στους τόπους καταγωγής, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις τόσο μέσα στο ψυχιατρείο όσο κι έξω στις γειτονιές του νησιού δημιουργήσαν κοινωνικότητα, εξοικείωση και αποδοχή. Επιπλέον, αυτή η σχέση του μέσα και του έξω διευκόλυνε τη δημιουργία των εξωνοσοκομειακών διαμερισμάτων και άλλων δομών.

Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν να δημιουργηθούν: 13 Ξενώνες σε διάφορες περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας στους οποίους διαβιούν 130 πρώην έγκλειστοι

ΛΕΡΟΣ ΤΙ ΘΑ ΓΙΝΕΙ ΜΕ ΤΟ ΚΟΛΑΣΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΨΥΧΩΝ;

OBSERVER

Η ντροπή μας κάνει το γύρο της Γης...

Κ. ΣΤΕΦΑΝΗΣ

Πληρώνουμε το κόστος

ΚΩΣΤΑΣ Στεφάνης, πρόεδρος της Παγκόσμιας Ψυχιατρικής Εταιρείας και καθηγητής Ψυχιατρικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών:

«Ο τόπος που εμπελάθηκε, ο τόπος που δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε η σύνδεση του ψυχιατρείου με την οικονομία της περιοχής, η συντήρησή του και, πάνω απ' όλα, η στάση που διαμορφώθηκε από την Πολιτεία και από τα επαγγέλματα ψυχικής υγείας, αλλά και από την κοινωνία ολόκληρη, αποκάλυψαν στον πρόθεσμο που λειτουργούσαν ανασταλικά σε κάθε προσπάθεια οικογενειακού της κοινωνικής μας ζωής. Βέβαια, το πρόβλημα δεν είναι καινούριο. Όταν αναγνωρίστηκε ως πρόβλημα που επέβαλε άσπαστη αντιμετώπιση, υπήρχαν στον κόσμο και στην ίδια την Ευρώπη κι άλλες "Λέροι". Άρα δεν έλειψε η δυνατότητα επισημάνσης του προβλήματος ούτε η συνειδητοποίηση της ανάγκης για τη λύση του. Σκεπάζω με ελιξίρ - και λειτουργήσε όμως αποδοτικά σε άλλες χώρες - ήταν η μεθοδικότητα και απαλλαγμένη από γραφειοκρατία γρανάζι ή η περιστάσεις πολιτικές σκοπιμότητες δράση.

«Η Λέρος, τα τελευταία δέκα τουλάχιστον χρόνια, προφοδοήσε τις πιο περιπαυδές συνθήκες, τις πιο ηχηρές εξαγγελίες, τους πιο «επιτυχημένους» αναθεωρητές, αλλά και τις πιο γνήσιες διακρίσεις προέδρων. Ξέρουμε, όμως, ότι έγιναν λίγα και ξέρουμε επίσης ότι θα μπορούσαν να γίνουν περισσότερα. Ένας πιθανός λόγος γι' αυτή την ολιγοπραξία είναι οι ευσεβείς, αλλά αποκομμένες από την πραγματικότητα, φιλοδοξίες για οικολογικές λύσεις.

«Τώρα βέβαια, θριαμβοποιήσαμε μπροστά σε μια πραγματικότητα καινούρια. Όχι πλέον της υπέρβασης ή της Λέρος ούτε της επίγνωσης ότι η Λέρος υπήρχε, αλλά της Λέρος ως συμβόλου, ως του χηρίστου υποδείγματος κοινωνικής διαφοράς. Και την κατάδειξη την κάνει η διεθνής κοινή γνώμη. Αυτή η πραγματικότητα είναι εκείνη που καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε. Στην προσπάθειά αυτή θα προκύψει ένα βεβαίως στοιχείο, δηλαδή το επιπεδοποιημένο οι διαδοχικές, να να δοθεί κάποια λύση στο πρόβλημα της Λέρος, αλλά θα πληρώνονται το κόστος να ταπεινώνεται το κοινωνικό πρόσωπο της χώρας μας με τη Λέρο...»

Ρεπορτάζ: ΑΡΕΤΗ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Λίες γίφω από την καταπίεση των δικαιωμάτων των ψυχικά αρρώστων και για ανάσωση διεκδικούνται σε συναφή και μη πεδίο. σε διεθνή κλίμακα. Διεθνής η συνείδηση, αλλά «κατάποση» μας η ντροπή.

«ΤΑ ΝΕΑ» φιλοδοξούν σήμερα απόψεις και δηλώσεις ψυχιάτρων, μελών επιστημονικών οργανώσεων και του υπογούρου Υγείας κ. ΦΙΛΜ. Έβερτ.

Ο κ. Έβερτ

Ο υπουργός Υγείας κ. Μιλτιάδης Έβερτ δήλωσε μεταξύ άλλων:

«Επισκέφθη το Κρατικό Θεραπευτήριο Λέρου στις 25 Ιουλίου για να αποκτήσει μια εικόνα για την κατάσταση που επικρατεί εκεί. Διαπίστωσε ότι οι συνθήκες νοσηλείας είναι απαράδεκτες. Θέλω να υπογραμμίσω το απαράδεκτο γεγονός ότι οι πατώσεις που διατίθενται από την ΕΟΚ, σύμφωνα με τον Κανονισμό 815/84, απορροφήθηκαν μέσα στα τελευταία τέσσερα χρόνια σε ποσό μόλις 120 το χιλιά ευρώ.

«Για την άμεση βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και νοσηλείας των ασθενών που εμπελάστηκαν από την Ε.Ε.ΟΚ, η επιτροπή υπενθύμισε ότι η συμφωνία πλαίσιο 1984/1992 για την κοινωνική αναδιοργάνωση της ψυχιατρικής στην Ελλάδα προβλέπει την ψυχιατρική κατάρτιση του ψυχιατρικού 2,5 εκατ. ECU και πραγματοποιήθηκε ήδη λογιστική έρευνα για να διαπιστωθεί αν και με ποιο τρόπο αξιοποιήθηκαν οι κοινοτικοί πόροι από την Ελλάδα.

«Είχα ήδη διαθέσει 13 εκατ. ECU και από αυτό - απ' όλο η ίδια γνώμη - έχουν διατεθεί για τη βελτίωση της τριτοκλάσης κατάρτισης του ψυχιατρικού 2,5 εκατ. ECU και πραγματοποιήθηκε ήδη λογιστική έρευνα για να διαπιστωθεί αν και με ποιο τρόπο αξιοποιήθηκαν οι κοινοτικοί πόροι από την Ελλάδα.

«Τι πόσ, που και με ποια κριτήρια διατέθηκαν αυτοί οι κοινοτικοί πόροι αποτελεί ακριβώς το ζητούμενο της λογιστικής έρευνας που κάνει η Κομισιόν.

«Ελάττωμα έχουν γίνει. Όλοι έχουν για τη Λέρο, με οι περισσότεροι οικισμένοι. Πολλές κυβερνήσεις άλλων, ο ένας υπουργός Υγείας διαδεχόμενος τον άλλον, αλλά κανείς δεν τολμάει να βεί τον δάκτυλο εκεί τον τύπον των ψυχιάτρων.

«Σε μία εβδομάδα, ψυχιάτρες απ' όλο τον κόσμο θα συναντηθούν στη Λέρο, ενώ τον Οκτώβριο θα πραγματοποιηθεί στην Αθήνα το 8ο Παγκόσμιο Ψυχιατρικό Συνέδριο. Η Λέρος πιθανότατα θα δοθεί «κίβωλο» για αμέτρητες κατηγορίες

ελλείψεις που έπνευσε η κληρονομιά στο ψυχιατρείο της Λέρος - έχουν περιγραφεί με τα μελανότερα χρώματα τις συνθήκες διαβίωσης αυτής της ομάδας των ασθενών, που ξεχασμένοι από την επιστήμη και την πολιτεία έχουν αφεθεί να πεθάνουν.

«Χρειάζονται άμεσα μέτρα με βασικό στόχο να λάβουν αυτοί οι άρρωστοι να θεωρούνται απλώς πρόσωπα ασθένειας. Το πρόβλημα είναι δύσκολο. Θα απαιτηθεί μεγάλη προσπάθεια και σημαντική οικονομική συμμετοχή της Πολιτείας. Όμως, πρέπει να το επιχειρήσουμε. Οποιαδήποτε αναβολή είναι, πλέον ανεπιθύμητη».

Γιώργος Χριστοδούλου, καθηγητής Ψυχιατρικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και πρόεδρος της Ελληνικής Ψυχιατρικής Εταιρείας:
«Οι εικόνες των αρρώστων της Λέρος είναι τέτοιες, επειδή εκεί συγκεντρώνεται ό,τι πιο χρονίο και λιγότερο ύψιστο υπάρχει στο ελληνικό ψυχιατρικό "κίβωλο". Η Λέρος έχει χρησιμοποιηθεί σαν αποθήκη ανθρώπων και αυτό γίνεται με την ανοχή και την κοινωνική εγκατάλειψη.

Μανώλης Μηνιακίτης, ψυχίατρος, μέλος του Δ.Σ. του Ιατρικού Συλλόγου

«Χρειάζονται άμεσα μέτρα με βασικό στόχο να λάβουν αυτοί οι άρρωστοι να θεωρούνται απλώς πρόσωπα ασθένειας. Το πρόβλημα είναι δύσκολο. Θα απαιτηθεί μεγάλη προσπάθεια και σημαντική οικονομική συμμετοχή της Πολιτείας. Όμως, πρέπει να το επιχειρήσουμε. Οποιαδήποτε αναβολή είναι, πλέον ανεπιθύμητη».

Γιώργος Χριστοδούλου, καθηγητής Ψυχιατρικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και πρόεδρος της Ελληνικής Ψυχιατρικής Εταιρείας:
«Οι εικόνες των αρρώστων της Λέρος είναι τέτοιες, επειδή εκεί συγκεντρώνεται ό,τι πιο χρονίο και λιγότερο ύψιστο υπάρχει στο ελληνικό ψυχιατρικό "κίβωλο". Η Λέρος έχει χρησιμοποιηθεί σαν αποθήκη ανθρώπων και αυτό γίνεται με την ανοχή και την κοινωνική εγκατάλειψη.

Μανώλης Μηνιακίτης, ψυχίατρος, μέλος του Δ.Σ. του Ιατρικού Συλλόγου

Ο ΙΣΑ

Χρήστος Γιωργιάδης, ψυχίατρος, πρόεδρος του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών: «Το καλοκαίρι της Λέρος έρχεται ακόμη μία φορά στην επικαιρότητα. Από πολλά χρόνια, οι Έλληνες ψυχιάτρες - και πρωτοπόροι μεταξύ αυτών οι

Βελτίωση... μετά θάνατον!

ΟΧΟ παρέθετο και αν φαίνεται, ο δήμαρχος Λέρου και πρώην πρόεδρος του δημοτικού συμβουλίου του Ψυχιατρικού κ. Αντάκης πιστεύει, ότι οι συνθήκες διαβίωσης των ψυχιατρικών θα βελτιωθούν μόνο εάν υπάρξει φερεολογική φθορά. Και αυτή η φθορά, για τον κ. Αντάκη, είναι οι συνεχείς θάνατοι ψυχιατρικών με αποτέλεσμα τη μείωση του αριθμού τους κατά 100 έως 120 το χρόνο.

Στη συνέχεια, σε ερώτηση που του θέσαμε ως προς τις προοπτικές που υπάρχουν για βελτίωση των συνθηκών ζωής στο Ψυχιατρείο, ο κ. Αντάκης είπε ότι, σύμφωνα με τις προβλέψεις, στα επόμενα τέσσερα χρόνια ο αριθμός των ασθενών θα έχει μειωθεί σε 400, με αποτέλεσμα και την (... αντίστοιχη) καλύτερευση των συνθηκών διαβίωσης των ασθενών. Και πρόσθεσε, ότι ήδη από το '81 ως σήμερα, υπάρχει 50% μείωση του αριθμού των ψυχιατρικών.

Ο διάλογος που είχαμε με το δήμαρχο του νησιού για τις συνθήκες που επικρατούν στο «κολαστήριο» της Λέρος είναι ο ακόλουθος:

ΕΡ.: Ποια προβλήματα αντιμετωπίζετε;

ΑΠ.: Τα προβλήματα δεν είναι τόσο οδυρά, αλλά οσοδήποτε εμποδίζουν και αυτή την ομαλή λειτουργία του ψυχιατρικού. Έχουμε για παράδειγμα μόνο τρεις γιατρούς και στους περισσότερους θαλάμους: μέγιστο 60 ως 70 άτομα. Πάντως, το περιβάλλον, ανεξάρτητα από τα προβλήματα, είναι πολύ καλό. Μάλιστα, από το 1982 ορίζουμε όλες τις θέσεις με κοινωνικά επενδύσιμα άτομα. Αυτοί είναι γύρω στους 80.

ΕΡ.: Μα κύριε δήμαρχε, οφθαλμοσκοπεί όταν λέτε ότι το περιβάλλον είναι καλό τη στιγμή που ουσιαστικά δεν υπάρχουν γιατροί, που το προσωπικό είναι εντελώς ανεπαρκές και, εκτός των 80 στήσεων που μόνον στις κατ' έσοδους βίβες, οι υπάλληλοι ζουν σαν κτήνη;

ΑΠ.: Όταν το '82 ανέλαβα εγώ τη διεύθυνση του ψυχιατρικού βελτίωσα τεραστίως τις συνθήκες διαβίωσης. Οι θάλαμοι ήταν περιφερόμενοι με συμπυκνωμένα και οι συνθήκες γενικά άσπαστες. Στα χρόνια που ακολουθήσαν έγιναν αρκετά έργα. Βέβαια είναι γεγονός ότι το προσωπικό δεν είναι επαρκές, ότι είναι κατά χιλιό λόγο άποδοτοι δημοτικοί και γνησιοκοί. Εμείς θέλουμε να βελτιώσουμε την κατάσταση αλλά αυτό είναι πολύ δύσκολο.

ΕΡ.: Δεν διατέθηκε δηλαδή χρήματα;

ΑΠ.: Πήραμε από την ΕΟΚ 90 εκατομμύρια δραχμές, αλλά τα προγράμματα δεν λειτουργούν επειδή δεν

έχονται οι γιατροί. Εμείς προτιμάμε να γίνει αύξηση του μισθού των ψυχιατρικών κατά 60%. Επίσης αντιμετωπίσαμε στον πρωϊνό χώρο και στους αρμόδιους υπουργούς, αλλά δεν υπήρξε καμία σημαντική εξέλιξη.

ΕΡ.: Κύριε δήμαρχε, οι ξένοι είναι που επιστρέφουν το ψυχιατρείο, καταγγέλλουν ότι κάποιοι ντόπιοι που έχουν οικονομικά συμφέροντα από το ίδρυμα, τους φέρονται εχθρικά. Είναι εγγάμιο γεγονός, ότι 800 από τους 6.000 κατοίκους του νησιού δουλεύουν εκεί. Τι γίνεται με αυτή την υπόθεση;

ΑΠ.: Δεν εννοείται ο ισχυρισμός ότι οι κάτοικοι είναι εχθρικοί στους ξένους επιστήμονες. Επίσης δεν υπάρχουν οικονομικά συμφέροντα. Στο κίβωλο - κάτω της τριτοκλάσης - του νησιού το μόνο τορπιλάκι είναι το ψυχιατρείο.

«ΕΧΩ επανειλημμένα πει, ότι στη Λέρο έχει δημιουργηθεί ιδιαιτερώτατη νοοτροπία. Έτσι τα μέλη των οικογενειών όταν μεγαλώνουν θα καταλήξουν προφοδοί του ψυχιατρικού, τα δε ψυχιατρικά θα γίνουν διαδοχικά του!»

Αυτό μεταξύ άλλων έχει πει τηλεφωνικά στα «ΝΕΑ» ο δημοτικός της Λέρος - Καλιόπουλος - Αρτυμιδίας κ. Νεκταρίος, ο οποίος επιβεβαιώνει επίσης τις πληροφορίες ότι μερικά κατοίκους του νησιού, που έχουν οικονομικά συμφέροντα από το ίδρυμα, διαδοχικά, έδειξαν άσπαστη συμπεριφορά προς τους ξένους ειδικούς.

του Κ.Θ.Λ.

26 εξωνοσοκομειακά διαμερίσματα, των 4-6 ατόμων, διάσπαρτα σ' όλες τις γειτονίες του νησιού, στα οποία φιλοξενούνται συνολικά 130 ασθενείς σε μια αρμονική συνύπαρξη με τους γείτονες. Να σημειωθεί ότι ο πληθυσμός της Λέρου είναι 7.500 κάτοικοι.

Ενδονοσοκομειακοί ξενώνες των 8-12 ατόμων, όπου φιλοξενούνται συνολικά 370 ασθενείς.

4 τμήματα στο Τ.Α.Μ.Ε.Α., που φιλοξενούν συνολικά 100 άτομα με νοητική στέρωση και κινητικά προβλήματα.

10 εργαστήρια προεπαγγελματικής κατάρτισης, επαγγελματικής κατάρτισης και επαγγελματικής αποκατάστασης -τις Συνεταιριστικές Θεραπευτικές Μονάδες του Κ.Θ.Λ.- που αποτέλεσαν τη βάση για τη δημιουργία του πρώτου Κοινωνικού συνεταιρισμού στην Ελλάδα. Μια πρωτο-πόρα προσπάθεια στην οποία συμμετέχουν 456 μέλη (194 ασθενείς, 158 εργαζόμενοι, 104 ιδιώτες / φορείς).

Τα παραπάνω είναι αποτέλεσμα προσπάθειας πολλών ανθρώπων: Ελλήνων, Ιταλών, Ολλανδών, εθελοντών, μα πάνω από όλα των ντόπιων εργαζομένων που σταδιακά, μέσα από τις νέες εμπειρίες και δεδομένα, πείστηκαν για τους νέους στόχους και τις διαφορετικές και ανθρώπινες προοπτικές των εγκλειστών. Ήταν μία συναρπαστική εμπειρία όπου μέσα από τη συνεργασία ανθρώπων με διαφορετικές πρακτικές, διαφορετικές εμπειρίες και διαφορετικές κουλτούρες, οικοδομήθηκε ένα παράδειγμα για το πώς μπορούν να ξεπεραστούν τα ιδρύματα της βίας. Πειστήκαμε ότι δεν υπάρχουν «αζήτητοι» ή «αθεράπευτοι». Ότι αυτοί ήταν απλά κατασκευάσματα και προσχήματα της ιδρυματικής Ψυχιατρικής.

Η όλη προσπάθεια πέρασε μέσα από πολλές αντιφάσεις. Υπήρξαν στιγμές παραίτησης, σύγκρουσης και υπονόμησης. Σε αυτές τις στιγμές το μόνιμο προσωπικό αναδείχθηκε σε υπερασπιστή των κεκτημένων.

Οι ελάχιστοι επαγγελματίες που έχουν απομείνει, παρά την κόπωση και χωρίς τον ενθουσιασμό των πρώτων στιγμών, προσπαθούν να υπενθυμίζουν σε όλες τις κατευθύνσεις ότι οι αλλαγές αυτές έγιναν παρά τα χρόνια εξορίας των ασθενών, της κρατικής αδιαφορίας και του κοινωνικού κι επιστημονικού ρατσισμού.

Η Λέρος ίσως να φάνταζε ή να φαντάζει μια ιδιαίτερη περίπτωση, αλλά όπως έχει λεχθεί από πολλούς είναι η κορυφή του παγόβουνου της ιδρυματικής ψυχιατρικής. Η λογική της δημιουργίας και της διατήρησης της Λέρου είναι η ίδια που διέπει όλα τα ψυχιατρεία, όλου του

κόσμου.

Η Λέρος, όπως αναφέρει ο Κ. Μπαϊρακτάρης, δεν αποτέλεσε την εξαίρεση στην ελληνική ιδρυματική πραγματικότητα. Πολλές φορές μάλιστα χρησιμοποιήθηκε αποπροσανατολιστικά σε σχέση με τη συνολική πραγματικότητα, τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ιδρυματική βαρβαρότητα στην Ελλάδα. Σαν να ήταν το μοναδικό φαινόμενο της χώρας.

Η αποϊδρυματοποίηση είναι μια συνεχής προσπάθεια

Πιστεύουμε ότι η αποϊδρυματοποίηση είναι μία συνεχής προσπάθεια που δεν σταματά και δεν περιορίζεται στα πλαίσια του ιδρύματος, αλλά αποτελεί μια πρακτική που πρέπει να ακολουθείται σε όλα τα πεδία της κοινωνικής και ψυχιατρικής παρέμβασης. Γι' αυτό όταν στο τέλος της δεκαετίας του '80 θέταμε το αίτημα του ξεπεράσματος του Ψυχιατρείου, στόχος μας ήταν πάντα η αντικατάσταση όλου αυτού του θεσμού με ένα πλαίσιο κοινοτικών υπηρεσιών, που θα εμπόδιζαν την αναπαραγωγή και τη διαιώνιση του ασύλου. Γι' αυτό θέλαμε εξαρχής το υπό μετασχηματισμό Ψυχιατρείο να γίνει ταυτόχρονα πρωταγωνιστής στη δημιουργία των κοινοτικών υπηρεσιών. Γιατί η αποκατάσταση δεν είναι μία ξεχωριστή διαδικασία από την πρόληψη, την αντιμετώπιση της κρίσης και την αποφυγή της χρονιότητας. Οι θεραπευτικές διαδικασίες που πραγματοποιούνται από υπηρεσίες που δε συνδέονται λειτουργικά μεταξύ τους δεν εξυπηρετούν τις ανάγκες των χρηστών.

Κάνοντας έναν κριτικό απολογισμό των παραπάνω προσπαθειών πιστεύω ότι στη Λέρο -λαμβάνοντας υπόψη κάποιες παραμέτρους, όπως τη γεωγραφική της θέση, τον πληθυσμό της, την ιστορική της ιδιαιτερότητα και τον λόγο δημιουργίας του ψυχιατρείου- πραγματοποιήθηκε μία από τις πλέον ουσιαστικές προσπάθειες μετασχηματισμού ενός ψυχιατρείου στην Ελλάδα.

Η Λέρος καθόρισε την ψυχιατρική μεταρρύθμιση στη χώρα, προβαλλόμενη ως χώρος όπου συσσωρεύθηκε όλη η ανθρώπινη δυστυχία και κυρίως ως το αδιέξοδο και ο διασυρμός της κλασικής ιδρυματικής ψυχιατρικής και της ίδιας της χώρας. Εξαιτίας αυτών των συστηματικών και οργανωμένων καταγγελιών πραγματοποιήθηκαν οι χρηματοδοτήσεις, εγκρίθηκαν προγράμματα, χρηματοδοτικοί κανονισμοί, ακόμα και για αυτό το προβληματικό από τη γέννησή του πρόγραμμα «ΨΥΧΑΡΓΩΣ». Η Λέρος έγινε πεδίο δοκιμασίας αντιφατικών και διαφορετικών προγραμμάτων και παρεμβάσεων με διαφορετικές πρακτικές και με διαφορετικές σκοπιμότητες

από ανθρώπους με ιδιοτέλειες, αλλά και από ανιδιοτελείς ανθρώπους.

Θεωρώ ότι λαθεμένα, ίσως όμως σκόπιμα, η εμπειρία της δημιουργίας και του μετασχηματισμού της Λέρου αντιμετωπίστηκε σαν να αφορούσε αποκλειστικά και μόνο την ίδια τη Λέρο και όχι το σύνολο της Ελληνικής Ψυχιατρικής. Χειρότερο από αυτό είναι ότι σήμερα αντιμετωπίζεται σαν κάτι που ανήκει στο παρελθόν, παραβλέποντας ότι σύντομα θα τη συναντήσουμε μπροστά μας. Με διαφορετικές μορφές ή μάλλον με το πρόσωπο του νεοϊδρυματισμού που παρατηρείται όλο και περισσότερο στις νεοϊδρυματικές μορφές των οικοτροφείων του «Ψυχαργώς», στο κλείσιμό τους λόγω έλλειψης πόρων, στη νέα εγκατάλειψη των ασθε-νών, αλλά και στα νέα εγκλήματα των επαγγελματιών, που ως ιδιώτες και «μη κερδοσκοπικές εταιρείες» εργολαβικά και με οικονομικό όφελος στήριξαν τη μετατόπιση του προβλήματος, γνωρίζοντας από την αρχή ότι στο τέλος οι ασθενείς θα βρεθούν μπροστά σε νέες περιπέτειες επιστρέφοντας στα ψυχιατρεία ή στο δρόμο.

Πιστεύω ότι η εμπειρία της Λέρου δεν αναγνωρίστηκε ούτε αξιοποιήθηκε ποτέ, διότι έγινε χωρίς και ενάντια στην επίσημη ιδρυματική ψυχιατρική που στην ουσία την αναιρούσε και την έθετε προ των ευθυνών της.

Μέσα λοιπόν από τις εμπειρίες και τις προσπάθειες

που καταβλήθηκαν για τον μετασχηματισμό του ψυχιατρείου και γενικά για τη λεγόμενη ψυχιατρική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα -παρά τα θετικά που μπορεί να αναγνωρίσει κανείς- έχω την αίσθηση, ότι ο ιδρυματισμός με τον νεοϊδρυματισμό συναντώνται και έχουν πάλι την ίδια αφετηρία. Η κοινή αυτή βάση είναι η μη αλλαγή του επιστημονικού παραδείγματος, η οποία οδήγησε στη δημιουργία τόσο της Λέρου όσο και κάθε ψυχιατρικού ιδρύματος στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό.

Από τον ιδρυματισμό στο νεοϊδρυματισμό

Είναι συμβολικά σα να φεύγει κανείς από τη Λέρο της ιδρυματικής βαρβαρότητας -στις πλέον ακραίες μορφές της την περίοδο '60/'90- και να γυρίζει στη Λέρο του 2007 του νεοϊδρυματισμού, όπου το ψυχιατρείο προσφέρεται και πάλι ως απάντηση στην κρίση του ατόμου και των κοινωνικών του σχέσεων. Η διαπίστωση που γίνεται μετά από 20 σχεδόν χρόνια αμφιλεγόμενης ψυχιατρικής μεταρρύθμισης είναι (παρά τους στόχους και τις βασικές αρχές όπως τουλάχιστον τέθηκαν στην αρχή και παρά τις προσπάθειες που έχουν γίνει για την εφαρμογή τους) ότι το ιδρυματικό μοντέλο κυριαρχεί. Η νέα πολιτική ψυχικής υγείας, όπως την εννοήσαμε, δε διαμορφώθηκε ποτέ γιατί το πολιτικοοικονομικό περιβάλλον και οι πρακτικές της ιδρυματικής αντίληψης υπερί-

Δευτέρα 18 Σεπτεμβρίου 1989

Δευτέρα 18 Σεπτεμβρίου 1989 ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

Ο ΣΚΟΥΠΙΔΟΝΤΕΝΕΚΕΣ ΤΗΣ ...«ΑΝΘΡΩΠΙΑΣ» ΜΑΣ

Η ΖΩΗ ΕΝ ΤΑΪΦΩ

Της ΜΑΡΙΑΣ ΔΕΔΕ
ΦΩΤΟ: ΡΙΖΟΣ ΤΖΙΑΜΑΛΗΣ

«ΑΝΩΚΡΥΨΙΑ». Μια λέξη που μπορεί να μην υπάρχει στο λεξιλόγιο το δικό μας, μα που μέσα από έναν διαφορετικό τρόπο σκέψης και χρήσης του λόγου, ενός ανθρώπου κλεισμένου στο Ψυχιατρείο της Λέρου, μπορεί και να σημαίνει τον τελευταίο εξευτελισμό, που δέχεται η ανθρώπινη ύπαρξη. Για τους κολασμένους πάντα θα είναι διαφορετικά. Ακόμα και μετά το θάνατο. Δεν υπάρχει ούτε και τότε στο νεκροταφείο μια θέση για ν' αφήσουν τα κόκαλα τους.

Είναι ένα κτίριο πάνω σε ένα μικρό λόφο, λίγο πριν το περίπερο 16. Το μόνο υπερυψωμένο, αν και εξωτερικά τουλάχιστον δεν διαφέρει από τα άλλα κτίρια του Ψυχιατρείου της Λέρου. Μέσα του κάτι κρύβει: Ανθρώπινα κόκαλα και κρανία στοιβαγμένα στο πάτωμα μιας ξυλινής εξέδρας που καλύπτει το 1/3 του δωματίου. Σε έναν από τους μουχλιασμένους τοίχους, ράφια φορτωμένα με κόκαλα

και άλλα κόκαλα διάσπαρτα, κρανία, στο κενό που σχηματίζεται κάτω από την εξέδρα, ανάμεσα σε διάφορες βρωμιές. Στους υπόλοιπους τρεις τοίχους του δωματίου, μαύρα κουτιά γεμάτα ανθρώπινα κόκαλα κι αυτά, πάνω στα οποία αναγράφεται ένα όνομα και μια ημερομηνία θανάτου. Όλες οι χρονολογίες πάνω στα κουτιά καλύπτουν την πενταετία 1980-1985, ενώ κυριαρχεί η χρονιά του 1983.

Ανεβήκαμε από ένα μονοπάτι στην κορφή του μικρού λόφου, στο κτίριο αυτό, μαζί με ένα συνάδελφο. Η ξύλινη πόρτα του κτιρίου ήταν ανοιχτή και βρεθήκαμε μπροστά σε μια κτηνωδία.

Η λέξη «ανωκρυψία», το πιθανότερο σύνθετο, από το άνω (στο ύψωμα) και κρύβω, δεν είναι δική μας.

Όταν ρωτήσαμε για το συγκεκριμένο κτίριο, δείχνοντάς το, έναν νοσηλευόμενο που ζει χρόνια στο Ψυχιατρείο, μας είπε: «Εκεί ανεβάζουν αυτούς που πεθαίνουν και γίνεται ανωκρυψία. Τους βάζουν εκεί και μετά περιμένουν να έρθουν αμάξια για να τους πάρουν για το νεκροταφείο».

Αμέσως μετά τη θρηκτική εικόνα που αντικρίσαμε, ρωτήσαμε τον εκπρόσωπο των εργαζομένων στο Δ.Σ. του Ψυχιατρείου, Ευτόχιο

Σολανάκη, για τη διαδικασία που ακολουθείται μετά το θάνατο ενός ασθενή. Μας πληροφόρησε ότι, σε περίπτωση που δεν γίνει νεκροψία, ο νεκρός μεταφέρεται στην εκκλησία που βρίσκεται μέσα στο Ψυχιατρείο και από εκεί στο νεκροταφείο. Και ακολούθησε ο εξής διάλογος:

- Είναι περιορισμένος ο χώρος του νεκροταφείου; Γίνονται εκταφές; τον ρωτήσαμε.
- Ναι.
- Και στη συνέχεια, πού βάζουν τα οστά;
- Στο οστεοφυλάκιο...
- Στο νεκροταφείο;
- Ναι.
- Στο οστεοφυλάκιο του νεκροταφείου; Ξαναρωτήσαμε.
- Ναι.
- Και εκείνο εκεί το κτίριο, τι είναι; - είπαμε τελικά, δείχνοντας προς την κατεύθυνση του λόφου.

Η απάντησή του ήταν: «Βιάζομαι τώρα, πρέπει να φύγω. Είναι κι αυτή μια από τις αδυναμίες που υπάρχουν εδώ».

- Μήπως αφήνουν τα πτώματα εκεί; - απευθύνουμε το ερώτημα σε κάποιον που έχει χρόνο στο Ψυχιατρείο.

«Δεν νομίζω. Γιατί δεν θα τ' ανεχόντουσαν, θα τους ενοχλούσε η μυρωδιά. Γιατί υπάρχει και μια εθνοφυλακία. Μπορεί να 'ρθει κάποιος να νιάσει...».

Στη θέση Ταμεία του νησιού βρίσκεται το νεκροταφείο. Η διάκριση ακόμα και 'δω, εμφανής.

Μάρμαρα καθαρά, σκαλισμένα, από τη μια μεριά. Ένας χώρος μικρότερος από την άλλη, γεμάτος σωρούς χώμα και ξύλινους, μαύρους σταυρούς, για τους νοσηλευόμενους στο Ψυχιατρείο.

«Γίνονται εκταφές», είπε η γυναίκα του νεκροθάφτη, για να δώσει μια ακόμα λεπτομέρεια: «Πριν χρόνια ερχόταν μαζί και έπαιρνε τα κόκαλα».

Διάκριση και στους τάφους. Διάκριση και στο χώρο που θα φυλαχτούν τα οστά. Ετσι κι αλλιώς, το πιθανότερο είναι να μην τ' αναζητήσει ποτέ κανείς.

Άλλωστε, συνήθως οι ανηδράσεις των συγγενών όταν ειδοποιούνται από το Γραφείο Κίνησης του Ιδρύματος για το θάνατο ενός δικού τους, ξεγασμένοι, είναι αρνητικές: «Και τι μας το λέτε τώρα;» ή «Εντάξει, θάψτε τον».

Καμιά μνήμη για τους κολασμένους.

Μισοκρυμμένος μέσα στη μοναξιά του και

σχυσαν. Το ψυχιατρείο και η ψυχιατρική, εκτός εξαιρέσεων, παίζουν κυρίαρχο ρόλο στην αντιμετώπιση της κρίσης και της ανάγκης του ατόμου που χρήζει βοήθειας.

Κίνημα που θα έθετε υπό αμφισβήτηση τον ψυχιατρικό θεσμό δεν υπήρξε και δεν υπάρχει. Αντιθέτως παρακολουθούμε κινήσεις για περισσότερο εγκλεισμό, στιγματισμό, για το «μακριά από μας». Οι οικονομικά εξαθλιωμένοι του συστήματος συναντούν τους ψυχικά εξουθενωμένους και τους κοινωνικά αποκλεισμένους. Στα άσυλα, αλλά και στις νέες δομές, οι πρακτικές παραμένουν σταθερές μέχρι και σήμερα. Πέρα από τις εκσυγχρονιστικές προσπάθειες που έχουν γίνει, οι σχέσεις και οι κανόνες λειτουργίας τους παραμένουν αμετάβλητες και μάλιστα θα έλεγε κανείς ότι περιβάλλονται από έναν τεχνοκρατικό προστατευτισμό που ακυρώνει ακόμα περισσότερο το άτομο, αναγκάζοντάς το να υπακούει σε μια νέα τάξη κανόνων και λειτουργιών που επιβάλλονται σαν θεωρητικά μοντέλα και πρότυπα ύπαρξης των ανθρώπων. Σαν να πρέπει να είναι όλοι οι χώροι, οι χρόνοι, οι ανάγκες και τα εμπλεκόμενα πρόσωπα όμοια και ταυτόσημα.

Αντικειμενοποιήθηκε περισσότερο το υποκειμενικό βίωμα του ατόμου και έγιναν όλοι υπό παρατήρηση και κλινική υποσημείωση. Αυτός ο διαχωρισμός του πάσχοντος από το κοινωνικό και κοινοτικό γίνεσθαι και γενικά από τη ζωή του την ίδια, έχει ως αποτέλεσμα τον διαχωρισμό του υποκειμένου από την οδύνη της ύπαρξής του, η οποία αποϊστορικοποιείται, απλοποιείται σε αρρώστια και γίνεται το μοναδικό αντικείμενο το οποίο έρχεται να αντιμετωπίσει η ψυχιατρική πράξη.

Γι' αυτό χρειάζεται η άρνηση σε κάθε απλοποίηση όπου το πάσχον άτομο συρρικνώνεται σε σύμπτωμα, αρρώστια, σε βιολογικό και ψυχολογικό μηχανισμό. Γι' αυτό είναι ανάγκη από ηθικής και πολιτικής σκοπιάς, να αναπτύξουμε όλες εκείνες τις δράσεις που χρειάζονται για να ξεκαθαρίσουμε, να αναλύσουμε, να εμβαθύνουμε κι αν είναι δυνατό να αναδείξουμε όλα τα αίτια της ψυχικής οδύνης και κυρίως για να διασαφηνίσουμε τα σημεία που συνθέτουν την ψυχική οδύνη του ατόμου στη συγκεκριμένη ιστορική και κοινωνική πραγματικότητα της ύπαρξής του, αλλά και της δικής μας συνάντησης με αυτό.

Διακρίνεται μια συμπεριφορά σχεδόν πάντα πατερνα-

■ Τα «πέραν των ορίων της ανθρωπίνης ατομικής ικανότητας» και η σημερινή φήμη του ξεπερνάει κατά πολύ τα εθνικά, ακόμα και τα ευρωπαϊκά πλαίσια.

Αυτή είναι, δυστυχώς, η τραγική διαπίστωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την κατάσταση που επικρατεί στο Ψυχιατρείο της Λέρου, και την περιγράφει με μελανά σημεία σε πολυσέλιδη πρόσηφα εμπιστευτική έκθεσή της, που έδωσε χθες, στη δημοσιότητα ο υπουργός Υγείας Μιλ. Εβέρτ.

Και οι προοπτικές; Δεν υπάρχουν εύκολες λύσεις, σημειώνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στο πρόβλημα της Λέρου. Καμία εγγύηση επιτυχίας δεν μπορεί να δοθεί. Την τελική ευθύνη, πάντως, για τα αποτελέσματα, την έχει η ελληνική Διοίκηση. Η κοινοτική αντίσχυση δεν μπορεί παρά να είναι συμπληρωματική των αποκλειστικά εθνικών προσπαθειών και προτοβουλίων, προσθέτει στην έκθεσή της η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

«Ηταν λογικό κάποτε να ξεσπάσει η διεθνής κατακραυγή», δήλωσε χθες στην «Ε» ο κ. Μιλ. Εβέρτ. «Η σημερινή, πάντως, ηγσία του υπουργείου δεν περιμετρεί τη διεθνή κατακραυγή για να επιβίβει. Ενέργησε από την πρώτη στιγμή».

Επισκεφθήκαμε τα νησιά και ενημερωθήκαμε για όλα τα προβλήματα. Δόξαμε μάλιστα εντολή στη ΔΕΠ/ΑΝΟΜ, να προχωρήσει τέχιστα τα έργα για τη βελτίωση των κτιριακών εγκαταστάσεων. Ανακοινώσαμε σοβαρά οικονομικά κίνητρα για όλους τους εργαζόμενους. Πολύ σύντομα θα δώσουμε εντολή στον Ε.Ο.Φ. να προκηρύξει 7 μελέτες - έρευνες για την ψυχιατρική επιστήμη, με αμοιβή η κάθε μία 2,5 εκατ. δρχ. Οι ψυχιατροί που θα θέλησουν να κάνουν αυτές τις μελέτες, θα πρέπει να παραμείνουν στη Λέρο 1,5 χρόνο».

Κακή διαχείριση

Εκτός όμως από τις διαπιστώσεις, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προχωρεί και σε αιχμές εναντίον των προηγούμενων ηγεσιών του υπουργείου Υγείας, σημειώνοντας ότι, από τις συνολικές διαθέσιμες πιστώσεις της Κοινότητας για την ψυχιατρική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα, στα πλαίσια ενός 10ετούς προγράμματος, μόνο το 22% απορροφήθηκε. Αναφέρει, επίσης, ότι τελευταία χειροτέρεψε και η διαχείριση. Και, το βασικότερο, κάνει γνωστό ότι θα αρχίσει και ο έλεγχος των έργων που επρόκειτο να γίνουν.

«Το θέμα της διαχείρισης των κονδυλίων», είπε, χθες, ο κ. Μιλ. Εβέρτ, «δεν είναι το σοβαρότερο στην προκειμένη περίπτωση. Σημαντικότερο είναι το γεγονός, ότι δεν απορροφήθηκαν οι πιστώσεις, γιατί δεν είχε ληφθεί κανένα μέτρο τρία χρόνια, γιατί δεν υπήρχε μια κατάσταση απαράδεκτη στη Λέρο, που υποβαθμίζει και ως Έλληνα τον άνθρωπο και τη χώρα μας στο εξωτερικό».

«Στόχος μας», κατέληξε ο υπουργός, «είναι να σταματήσουν τα ψυχιατρεία να είναι άσυλα. Να φύγουν από κει οι αλκοολικοί και οι ναρκομανείς. Και, βέβαια, να στελεχωθούν τα ψυχιατρεία μας με γιατρούς και κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό».

Σοβαρό πρόβλημα, κατά τον κ. Μιλ. Εβέρτ, αποτελούν οι περιπτώσεις των ατόμων εκείνων, που ενώ μπορεί να ζήσουν έξω από τα ιδρύματα, έχουν εγκαταλείψει εκεί από τους δικούς τους. «Πρέπει να βρούμε και γι' αυτό λύση».

Η έκθεση

Η εμπιστευτική, τώρα, έκθεση της ΕΟΚ έφτασε στο υπουργείο Υγείας στις 10 του περασμένου Ιουλίου. Έχει δύο σκέλη. Το πρώτο αναφέρεται συνολικά στην ψυχιατρική μεταρρύθμιση και το

Η εθνική

Το 70% των παιδιών της Λέρου θέλουν να γίνουν όταν μεγαλώσουν «υπάλληλοι του Ψυχιατρείου»

άλλο ειδικά στα προβλήματα της Λέρου. Η έκθεση έγινε με αφορμή το 10ετές πρόγραμμα για την ψυχιατρική μεταρρύθμιση, που άρχισε το 1984, με τη βοήθεια και οικονομική στήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Γράφει ειδικότερα η ΕΟΚ στο πρώτο σκέλος της έκθεσής της:

● Το πρόγραμμα συνάντησε σημαντικές δυσκολίες, ασφαλισμένες, μεταξύ άλλων, στον πρωτοποριακό για την Ελλάδα χαρακτήρα του, στην αντίθεση μέρους του ιατρικού κόσμου και, κυρίως, στην έλλειψη ενός κατάλληλου στελεχωμένου οργανωτικού σχήματος στο υπουργείο Υγείας, που θα είχε την καθολική και αποκλειστική ευθύνη, για την υλοποίηση του προγράμματος, αντί της επικρατούσας διάχυτης λειτουργίας και σύγχυσης αρμοδιοτήτων ανάμεσα σε διαφορετικές υπηρεσίες και άτομα.

Στοιχεία ντροπής

● Μπορούμε σήμερα, 5,5 χρόνια μετά την έναρξη του αρχικού προγράμματος και 1,5 χρόνο μετά την υποβολή του αναθεωρημένου προγράμματος, να μιλάμε για αποτυχία; η κατάσταση στη Λέρο εξακολουθεί να είναι τραγική, η διαχείριση από πλευράς υπουργείου μάλλον χειροτέρεψε, η εκπαίδευση του προσωπικού προχωρεί πολύ αργά και εξακολουθεί να μην υπάρχει καν ειδικότητα ψυχιατρικής νοσηλευτικής.

● Στον τομέα της επαγγελματικής αποκατάστα-

σης δεν έχει γίνει ουσιαστικά τίποτα, η τομεοποίηση και η περριεφοποίηση βρίσκονται σε νεκρό σημείο, η στελέωση των νέων μονάδων είναι ιδιαίτερα ανεπαρκής. Μόνο 25% από τις συνολικές διαθέσιμες πιστώσεις έχουν απορροφηθεί (πλήρωμα) και από τα 157 έργα υποδομής που προβλέπει το πρόγραμμα μόνο 22 έχουν ολοκληρωθεί χωρίς να είναι αίθουρα αν λειτουργούν και σε ποιες συνθήκες. Οι κάποιες επιτυχίες που έχουν σημειωθεί (κυρίως στη Θεσσαλονίκη) δεν μπορούν βέβαια να αλλάξουν τη, σε γενικές γραμμές, αρνητική εικόνα.

● Η επιτροπή παρακολούθησης από 1.289 και η εγκατάσταση ενός συστήματος παρακολούθησης των προγραμμάτων του Κανονισμού από 1.489, αποτελούν νομική υποχρέωση της Ελλάδας, στην οποία το υπουργείο Υγείας, σε αντίθεση με το υπουργείο Εργασίας, δεν έχει ανταποκριθεί. Σύμφωνα με το υπουργείο Υγείας, η Επιτροπή έχει δικαίωμα να πληροφορηθεί για το στάδιο υλοποίησης των επί μέρους έργων, όχι όμως και για το συνολικό πρόγραμμα.

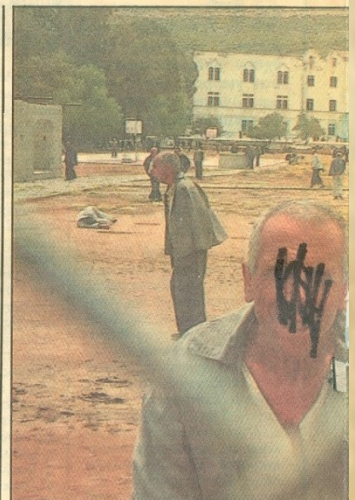
Στα παραπάνω προβλήματα του προγράμματος προστίθεται έτσι και η πρόσφατη (από τις αρχές του χρόνου) άρνηση του υπουργείου Υγείας, η οποία δεν επέτρεψε μέχρι σήμερα τη συγκλήση της επιτροπής παρακολούθησης, χωρίς να αναφερθούν και στα υπόλοιπα προβλήματα που περιμένουν τη λύση τους.

Συνέπειες

● Οι συνέπειες της στάσης των ελληνικών αρχών δεν θα αργήσουν να φανούν. Οι υπηρεσίες της Επιτροπής πολύ δύσκολα θα μπορούσαν να πετύχουν θετική ψήφο για τις φεινές ελληνικές αιτήσεις συνδρομής από τη διαχειριστική επιτροπή του Κανονισμού που πρόκειται να συνέλθει τον Οκτώβριο. Το Ελεγκτικό Συνέδριο ετοιμάζεται, για πρώτη φορά, να ελέγξει τα έργα του Κανονισμού. Τέλος, πιο μακροπρόθεσμα, η Επιτροπή πρέπει, μετά το τέλος του Κανονισμού, να υποβάλει στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στο Συμβούλιο έκθεση πάνω στα αποτελέσματά του. Αν τα πράγματα δεν αλλάξουν σύντομα, υπάρχουν σοβαρές πιθανότητες η έκθεση αυτή να μην είναι παρά διαπίστωση αποτυχίας.

● Είναι πια σαφές ότι οι υπηρεσίες της Επιτροπής εξάντλησαν τις δυνατότητες που είχαν στη διάθεσή τους για να επιταχίσουν μια κατάσταση, που μοιάζει όλο και περισσότερο με αδιέξοδο. Αν τελικά επιλεγεί η λύση της παρέμβασης σε πολιτικό επίπεδο, αυτή πρέπει να είναι άμεση και να έχει ως στόχο, όχι την απόσπαση νέων υποσχέσεων, αλλά την εξασφάλιση ιατρικών εγγυήσεων για μια δυναμική παρέμβαση που θα έχει χειροπιαστά αποτελέσματα.

Παγκόσμια κατακραυγή ξεσήκωσε η κατάστα-

Φωτογραφία αφιερωμένη εθαιρετικά, σε όσους θεωρούν τη «λέ-

ση που επικρατεί στο ψυχιατρείο της Λέρου. «Ακόμα και αν το νοσοκομείο αυτό - υπογραμμίζει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή - δεν είναι ασφαλές το μόνο ψυχιατρικό ίδρυμα στην Κοινότητα και αλλού, που μπορεί να χαρακτηριστεί ότι βρίσκεται, κατά την ίδια την ελληνική κυβέρνηση, «πέραν των ορίων της ανθρώπινης αξιοπρέπειας», είναι γεγονός ότι η σημερινή φήμη του ξεπερνάει κατά πολύ τα εθνικά, ακόμα και τα ευρωπαϊκά πλαίσια».

Και σε άλλα σημεία της γράφει η ΕΟΚ:

Διεθνής κατακραυγή

● Η διεθνής και ελληνική κοινή γνώμη, η Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, οι επαγγελματίες της ψυχικής υγείας και οι οργανώσεις για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σε διεθνές επίπεδο (συμπεριλαμβανομένης και της Διεθνούς Αμνηστίας), αλλά και οι διαδοχικοί Έλληνες υπουργοί

λιστική, υπονομεύοντας την ανεξαρτησία και τον αυτοπροσδιορισμό του ατόμου, χωρίς σχεδόν ποτέ να του δοθεί η δυνατότητα να νιώσει μια αίσθηση κυριαρχίας στη ζωή του. Αυτή η πρακτική που στη βάση της έχει την προνοιακή αντιμετώπιση του πάσχοντα -άρα τη συνέχιση του ελέγχου του- εξακολουθεί να κυριαρχεί, πιστεύω, και στις νέες δομές. Η συνεχής προσπάθεια εκπαίδευσης του πάσχοντα σε δεξιότητες για να γίνει αποδεκτός από την κοινότητα, καταλήγει σε περιορισμό και βίαιη επιβολή συμπεριφορών και έχει ως αποτέλεσμα μία νέα παθητικότητα και ανάθεση των αναγκών και των πρωτοβουλιών του στους άλλους· μια νέα μορφή στέρησης των δικαιωμάτων και κοινωνικού ελέγχου.

Γιατί πάντα υπάρχει ο θεραπευτής, τώρα με τη μορφή της λεγόμενης θεραπευτικής ομάδας, που αποφασίζει και επιτρέπει να γίνονται αυτά που «αποδέχεται» η κοινότητα. Στην ουσία ο «θεραπευτής» στις νέες δομές έρχεται να επιβάλλει ένα συγκεκριμένο κοινωνικό αίτημα στάσης και συμπεριφοράς, με αντάλλαγμα μία εύθραυστη αποδοχή του πάσχοντα. Γι' αυτό η ηθική και πολιτική αποστολή του επαγγελματία ψυχικής υγείας πρέπει να είναι στην υπηρεσία του πάσχοντος ατόμου κι όχι στην υπηρεσία της κοινωνικής ανάθεσης για την παραβίαση των δικαιωμάτων και τον έλεγχο. Παρατηρείται μία τέτοια τάξη και προσαρμογή στα κοινωνικά δεδομένα που πολλές φορές νοσταλγεί κανείς το χάος, τις συγκρούσεις, τις αντιφάσεις του ψυχιατρείου, σε περιόδους αμφισβήτησης και κρίσης του. Όποιος έχει επισκεφθεί διάφορες δομές μέσα και έξω από το ψυχιατρείο δεν εκπλήσσεται πια, δεν ενθουσιάζεται. Αντιθέτως πολλές φορές τρομάζει διότι σχεδόν όλες μοιάζουν μεταξύ τους.

Η πίεση που ασκήθηκε για να αλλάξει η επικρατούσα κατάσταση μας οδήγησε από τη μία πλευρά στο να επαναλαμβανόμαστε και από την άλλη στην υποταγή σε μια τεχνοκρατική, διαχειριστική, οικονομίστικη, αντίληψη των πραγμάτων για να ικανοποιήσουμε έστω και στο ελάχιστο, στόχους τους οποίους είχαμε θέσει εξαρχής. Μικρές διάσπαρτες προσπάθειες, χωρίς συντονισμό και χωρίς στόχο. Δημιουργήθηκαν δομές (διαμερίσματα, ξενώνες) στην κοινότητα, των οποίων η σημαντικότητα αφορά την κτιριακή τους και μόνο υποδομή, οι οποίες κατοικούνται από ανθρώπους που βρίσκονται έξω από την κοινότητα. Τις είδαμε σαν το τέρμα μιας διαδρομής, ενώ θα έπρεπε να είναι το πέρασμα για την κοινωνική τους ένταξη. Έγινε απλά μια μετατόπιση του χώρου άσκησης της ίδιας, όπως στο ίδρυμα, πρακτικής. Κατασκευάστηκε και το απαραίτητο μοντέλο τεχνοκρατών-επαγγελματιών, που κρυμμένοι πίσω από την ανασφάλεια της επιβίωσης προτάσσουν την ειδικότητά τους στα πλαίσια της κατανομής των ρόλων και ασκούν ακόμα πιο καλυμμένο έλεγχο επάνω στο διαφορετικό, τον πάσχοντα, ασκώντας ανεξέλεγκτα αυτό που τους διαφοροποιεί από τον πάσχοντα, δηλαδή την εξουσία της κοινωνικής τους ανάθεσης.

Αυτή η άκριτη αποδοχή του καινούριου με το πνεύμα των παλαιών πρακτικών εμπνέει έναν εφησυχασμό και ενισχύει, πιστεύω, τον νεοϊδρυματισμό. Διότι η έξοδος από το ψυχιατρείο δε σηματοδοτεί αυτομάτως την κατάκτηση δικαιωμάτων και ελευθεριών, την κοινωνική επανένταξη και τον αποστιγματισμό. Αντιθέτως, είναι η αρχή μιας διαδικασίας με νέους όρους, για την κατοχύρωσή τους. Πώς κατοχυρώνονται όμως όλα αυτά σε ένα νεοφιλελεύθερο, παγκοσμιοποιημένο, οικονομικό περιβάλλον όταν καταπατώνται και περιορίζονται στοι-

χειώδη δικαιώματα των εργαζομένων και παρατηρείται κατεδάφιση του κράτους πρόνοιας, με συνέπεια τον περιορισμό των αναγκών των ψυχικά πασχόντων και των υπηρεσιών ψυχικής υγείας;

Ο τρελός παραμένει πάντα ο πλέον αλλοτριωμένος άνθρωπος, χωρίς ίχνος εξουσίας, νοήματος ζωής, αποξενωμένος από την κοινωνία και την εργασία, στιγματισμένος, αποκλεισμένος και πολλές φορές φυλακισμένος. Γι' αυτό η παρέμβασή μας πρέπει να στοχεύει σε όλα τα πεδία της ατομικής και κοινωνικής διαδρομής του ατόμου, για να καταστεί δυνατή η αντιμετώπιση της πολυπλοκότητας της οδύνης και να δοθεί η ευκαιρία στο πάσχον άτομο να αυτοπροσδιοριστεί, να ξαναποκτήσει την πολυπλοκότητα της ύπαρξής του που είναι η ίδια η ζωή του, το προσωπικό του σχέδιο, με τις προσωπικές αντιφάσεις και την ιστορία του.

Και πρέπει να γίνει συνείδηση, ότι είναι αδύνατο να μείνουμε αδιάφοροι για ό,τι διαδραματίζεται στον ψυχικά πάσχοντα, αποδεχόμενοι την κατάστασή του σαν δεδομένη, που δεν αλλάζει, αλλά πρέπει να σταθούμε κριτικά απέναντι σε αυτή για να μπορέσουμε να την ανατρέψουμε. Δεν θα αναφερθώ στο σχεδιασμό για την ανάπτυξη των κοινοτικών υπηρεσιών, οι οποίες θα αποσάθρωναν τα άσυλα και γενικά την ιδρυματική λογική που θα καταργούσε την αναγκαιότητα ύπαρξης τους, ούτε και στην τομεοποίηση που δεν έγινε και δεν γνωρίζουμε αν θα υλοποιηθεί ποτέ, γιατί την απουσία τους τη συναντάμε στην καθημερινή μας πρακτική. Προτιμήθηκε η άναρχη δημιουργία των ξενώνων, των διαμερισμάτων, αποσπασματικές δράσεις για μετεγκατάσταση ασθενών, για την αποσυμφόρηση ή το κλείσιμο των ψυ-

χιατρείων και αυτό ονομάστηκε μεταρρύθμιση, χωρίς να υπάρχει οποιαδήποτε σχέση με την κοινότητα και τις ανάγκες του πληθυσμού της. Μια βεβιασμένη προσπάθεια χωρίς περιεχόμενο και στόχο. Μια προσπάθεια για εξυπηρέτηση και ικανοποίηση δημοσιονομικών σκοπιμοτήτων και υπονόμησης της δημόσιας υγείας προς όφελος της ιδιωτικής.

Η επαναφορά του ψυχιατρείου

Γυρνάω στη Λέρο του σήμερα, όπου τα πάντα είναι σωληρά και ομαλοποιημένα. Στο νομό που δουλεύω, στα Δωδεκάνησα των 200.000 κατοίκων με όλες τις ιδιαιτερότητες της νησιωτικής περιοχής (ανύπαρκτες θαλάσσιες συγκοινωνίες κ.α.), η Λέρος ακόμη και σήμερα παραμένει η μόνη ψυχιατρική υπηρεσία και είναι η μοναδική απάντηση στην κρίση και στις ανάγκες του ατόμου, αφού προηγηθεί φυσικά μία βάρβαρη κράτησή του στα κρατητήρια της αστυνομίας για πέντε μέρες και μία βάρβαρη μεταφορά του, αλυσοδεμένου πάνω στο καράβι και εκτεθειμένου στη θέα των επιβατών. Παλιά τους μετέφεραν με τα οχηματαγωγά, ήταν πιο ξεκάθαρα τα πράγματα.

Οι προτάσεις της τομεακής επιτροπής για ένα ολοκληρωμένο δίκτυο υπηρεσιών, που θα κάλυπταν τις ανάγκες του πληθυσμού του νομού (δηλαδή Κέντρα Ψυχικής Υγείας, Κέντρα Ημέρας, Κινητές Μονάδες κ.λπ.), ποτέ δε λήφθηκαν υπόψη. Η Κινητή Μονάδα, που στήθηκε εθελοντικά από ομάδα επαγγελματιών, υπονομεύεται συστηματικά και ακυρώνεται χωρίς πια να μπορεί να επιτελεί τους στόχους για τους οποίους δημιουργήθηκε.

Σε αντίθεση με τις Κινητές μονάδες των εταιρειών που αρχικά τουλάχιστον στηρίχθηκαν, παρά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τελευταία.

Η ανυπαρξία κοινοτικών υπηρεσιών, η διακοπή της θεραπευτικής συνέχειας, έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των εισαγωγών-επανεισαγωγών στο ψυχιατρείο και την αύξηση του χρόνου παραμονής, σε αντίθεση με την περίοδο που λειτουργούσε η Κινητή Μονάδα που είχαν μειωθεί. Δεν είναι τυχαίο ότι παρά τους θανάτους των ασθενών λόγω γήρατος, ο αριθμός των νοσηλευόμενων στη Λέρο παραμένει σχεδόν ο ίδιος τα τελευταία χρόνια και με χαμηλότερο μέσο όρο ηλικίας. Η ανάγκη για χειραφέτηση και φροντίδα γίνεται ανάγκη για νοσηλεία και το ψυχιατρικό πρόβλημα μετατρέπεται σε πρόβλημα κρεβατιών και αναγκαστικών νοσηλείων. Η προσέγγιση του ψυχικά πάσχοντα δεν εστιάζει στην ιστορία και στις ανάγκες του, αλλά περισσότερο στις αντιλήψεις και ανάγκες του περιβάλλοντος, οι οποίες καθορίζονται από το κοινωνικό-οικονομικό μοντέλο. Κι εδώ παρουσιάζεται, τουλάχιστον σε έμένα, το άγχος του εξιτηρίου. Γίνεσαι συνεργός με το να βάζεις στην κοινωνία τον ψυχικά πάσχοντα μόνο του, απροστάτευτο, αστήριχτο, σε μια κοινωνία έτοιμη να τον κατασπαράξει ή τον κρατάς στο ψυχιατρείο προστατευμένο, ακυρωμένο και χωρίς προοπτική;

Στη βάση των παραπάνω στηρίζεται η προσπάθεια που καταβάλλεται για να ξαναπροταθούν για την ψυχιατρική, παραδείγματα παρέμβασης κι ερμηνείας, τα οποία προέρχονται αποκλειστικά από το ιατροκλινικό μοντέλο. Είναι η επαναφορά της πρότασης του ψυχιατρείου ως η μόνη λύση για όλα τα προβλήματα, οξέα και χρόνια. Διότι, όπως λέει και ο Saraceno, όταν δεν αναγνωρίζεται η κοινωνική διάσταση της ψυχικής ασθένειας, δε μπορεί να υπάρξει μια κοινωνική διάσταση της περίθαλψης και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τις απαράδεκτες παροχές φροντίδας, τους εγκλεισμούς, τους αποκλεισμούς κ.λπ., αντί για την αποκατάσταση, με δυνατότητα εξάσκησης όλων των δικαιωμάτων των ψυχικά πασχόντων.

Η απουσία των παραπάνω δημιουργεί μια νέα εξάρτηση του ατόμου από το ψυχιατρείο και ειδικά εκεί όπου οι στάσεις και η αντιμετώπισή τους διέπονται από τον σεβασμό της αξιοπρέπειας και της ελευθερίας τους. Έχει παρατηρηθεί, τουλάχιστον στο χώρο μας, να επιλέγουν να έρχονται στο τμήμα οξέων διότι καλύπτουν τα κενά στο επίπεδο των ανθρωπίνων σχέσεων και της κοινωνικής φροντίδας. Θέλω δε να τονίσω ότι ποτέ δεν έχει δεθεί ψυχικά ασθενής, ούτε έχει κλειδωθεί ποτέ η πόρ-

τα του τμήματος οξέων. Απόρροια των παραπάνω είναι να δημιουργείται ο νέος χρόνιος, ο νέο-ιδρυματισμός. Δεν το κρύβουμε ότι αυτές τις μέρες διαπραγματευόμαστε τη δημιουργία ενδονοσοκομειακού ξενώνα, που θα φιλοξενεί νέα άτομα που δεν είναι δυνατό να τους παραχθεί καμία ψυχιατρική κοινωνική στήριξη και φροντίδα έξω από το ψυχιατρείο.

Νέοι άνθρωποι, ξανά στο ψυχιατρείο, για μια καινούργια διαδρομή σε ένα ιδρυματικό περιβάλλον, που το τέλος της δε θα διαφέρει από τις χιλιάδες διαδρομές χρονίων ασθενών που προσπαθήσαμε να σβήσουμε σε μια σισύφεια προσπάθεια τα τελευταία χρόνια. Και δεν είναι δυνατό σήμερα, με ό,τι έχει προηγηθεί, η απάντηση να είναι η Λέρος για ένα μικρό μέρος του πληθυσμού με τη δημιουργία μιας νέας χρονιότητας.

Η αποδοχή της χρονιότητας

Η αποδοχή της χρονιότητας εκφράζει από μόνη της, την άποψη της υποτιθέμενης αδιαφοροποίητης νοσηρής κατάστασης και αρνείται την ύπαρξη αποτελεσματικής αντιμετώπισης. Αυτό, εκ των πραγμάτων, οδηγεί σε ανευθυνοποίηση των επαγγελματιών ψυχικής υγείας και την ψυχιατρική στην παραδοχή της ανικανότητάς της. Δεν είναι τυχαίο ότι συχνά ο χρόνιος ασθενής γίνεται συνώνυμο του ανίκανου και γι' αυτό η απάντηση στις ανάγκες του είναι κυρίως προνοιακού τύπου, όπου ο ρόλος του επαγγελματία ψυχικής υγείας είναι περιθωριακός και ανύπαρκτος. Χαρακτηρίζοντας χρόνο έναν ψυχικά πάσχοντα σημαίνει ότι αποδεχόμαστε το status quo της ύπαρξης, αρνούμενοι ακόμη και την αίσθηση της οποιασδήποτε δυνατότητάς του να καθορίσει το δικό του μέλλον. Η ταμπέλα της χρονιότητας δεν πρέπει να κλείνει τη συζήτηση, δεν πρέπει να αποκλείει τον θεραπευτικό πλούτο, αλλά να επενεργεί με στόχο την αλλαγή. Είναι πεποίθησή μας, που στηρίζεται στην καθημερινή πρακτική της δουλειάς μας, ότι μπροστά στη χρονιότητα -εάν δε θέλεις να αναπαραγάγεις χρονιότητα- δεν πρέπει να καταφεύγεις σε προσχεδιασμένες στρατηγικές, που συρρικνώνουν την ατομικότητα του πάσχοντος. Η ψυχιατρική πράξη, εάν θέλει να είναι θεραπευτική, πρέπει να επανακτήσει την ικανότητα της απευθείας συνάντησής της με την ανθρώπινη ύπαρξη, με τη ζωή και να μην περιοριστεί στη γνώση της ασθένειας. Δομώντας και επινοώντας την έννοια της αντιμετώπισης της χρονιότητας σημαίνει συμπράττω για να «κρατηθεί στο παιχνίδι» το πάσχον άτομο, διατηρώντας το μέσα στην κοινωνική και ιστορική ροή των πραγμά-

ΛΕΡΟΣ

ΑΠΟΓΟΗΤΕΥΤΙΚΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΝΩΝ ΤΗΣ ΕΟΚ

Πέρα από την αξιοπρέπεια

Η Λέρος δυστυχώς είναι άσυλο

«ΜΠΟΡΟΥΜΕ σήμερα, 5,5 χρόνια μετά την έναρξη του αρχικού προγράμματος και 1,5 χρόνια μετά την υποβολή του αναθεωρημένου προγράμματος, να μιλάμε για αποτυχία; η κατάσταση στη Λέρο εξακολουθεί να είναι τραγική. Η διαχείριση από πλευράς υπηρεσιών άλλων χωριόφρων. Η εκπαίδευση των προσωπικών προχωρεί πολύ αργά και εξακολουθεί να μην υπάρχει καν ειδικότητα ψυχιατρικής»

Ρεπορτάζ
ΑΡΕΤΗ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

νοσηλεύτριες στην Ελλάδα. Στον τομέα της επαγγελματικής αποκατάστασης δεν έχει γίνει ουσιαστικά τίποτα. Η στήριξη των νέων μονάδων είναι ιδιαίτερα ανεπαρκής».

Αυτό είναι ο απογοητευτικό απολογισμός ομάδας εμπειρογνομώνων της ΕΟΚ, που τελεσίτυπα σε επιτροπική έκθεση τους, με θέμα «Η σημερινή κατάσταση της Ελληνικής Ψυχιατρικής Μεταρρύθμισης στο πλαίσιο του κανονισμού 815/84 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου». Ο κανονισμός αυτός εμπνεύστηκε ουσιαστικά από τη Λέρο και είχε ως στόχο «μεταξύ άλλων» την ενίσχυση των εθνικών

ΑΠΟ τους 1.170 τροφίμους που αργοπεθαίνουν στο κολαστήριο της Λέρο μόνο οι 700 μπορούν να χαρακτηριστούν ως ψυχικά άρρωστοι. Οι υπόλοιποι 470 είναι άτομα με οργανικές και εγκεφαλικές θλάβες, που μεταφέρθηκαν στο Ψυχιατρείο της Λέρο επειδή δεν υπάρχουν ανάλογες μονάδες για την παροχή φροντίδας. Η Λέρος, δυστυχώς, δεν είναι ψυχιατρείο, αλλά άσυλο... Το παραπάνω ανέφερε, μεταξύ άλλων, χθες ο κ. Κώστας Στεφανής, καθηγητής Ψυχιατρικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και πρόεδρος της Παγκόσμιας Ψυχιατρικής Εταιρείας, στη διάρκεια συνέντευξης Τύπου για το 8ο Παγκόσμιο Ψυχιατρικό Συνέδριο, που θα γίνει στην Αθήνα, από τις 12 έως τις 19 Οκτωβρίου, στο Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας, στο Φάληρο.

«Αντιλαμβάνομαστε τα προβλήματά μας όταν κάποιος άλλοι τα... βίγουν», παραδέχτηκε με πικρία ο κ. Στεφανής. «Εγώ προσωπικά, σαν γιατρός και σαν Έλληνας, αισθάνομαι ντροπή για την κατάσταση που επικρατεί στη Λέρο. Πιστεύω όμως ότι η κοινωνία μας δεν είναι μια κοινωνία αδιαφορίας, αλλά μια κοινωνία ανισότητων: από τη μια έχουμε τη Λέρο και από την άλλη ένα πολυτελές και αξιοζήλευτο ψυχιατρικό τμήμα στον «Ευαγγελισμό». Ανα-

ντίρρητα, είμαι κατά της Λέρο και λέω ότι σταδιακά αυτό το άσυλο πρέπει να περιοριστεί σε μέγεθος με τη μεταφορά ομάδων ασθενών σε άλλα ψυχιατρεία ή μονάδες. Αν έλεγα όμως ότι η Λέρος πρέπει να κλείσει, θα ήμουν εκτός πραγματικότητας...». Στη συνέχεια, ο κ. Στεφανής επισήμανε ότι το

15% του ελληνικού πληθυσμού παρουσιάζει σγχώδης και ψυχικές διαταραχές - οι γυναίκες περισσότερο από ό,τι οι άνδρες - και ότι συνολικά στη χώρα μας νοσηλεύονται γύρω στα 12.000 άτομα με ψυχικές παθήσεις (χρόνιοι ασθενείς). Ο δείκτης νοσηλείας στα ψυχιατρεία μας είναι από τους χαμηλότερους στην Ευρώπη, αλλά παρόμοιοι δείκτες είναι «σπατηλοί», γιατί «λένε κάτι αλλά δεν λένε όλη την αλήθεια»!

«Παρότι η Ψυχιατρική είναι ο «φτωχός συγγενής» για τον κρατικό προϋπολογισμό, τα τελευταία δέκα χρόνια έχουν γίνει κάποια ουσιαστικά βήματα στον τομέα της ψυχικής υγείας», υπογράμμισε ο κ. Στεφανής, που ανέφερε παράλληλα ότι το 8ο Παγκόσμιο Ψυχιατρικό Συνέδριο επισκιάζεται δυστυχώς από την επικαιρότητα της Λέρο.

Στο συνέδριο θα πάρουν μέρος 6.500 ψυχίατροι από όλο τον κόσμο και θα γίνουν συνολικά 3.500 ανακοινώσεις, 180 συμπόσια, 45 ειδικές συνεδριάσεις για νέα ερευνητικά αποτελέσματα κ.λπ., σε 27 κατάλληλα διαμορφωμένες αίθουσες του Σταδίου Ειρήνης και Φιλίας. Το θέμα της Λέρο «θα μπει ανοιχτά και επί τάπητος» από πολλούς ψυχιάτρους.

ξιος γύρω από το αναλυτικό πρόγραμμα παρά μόνο για επί μέρους έργα!

«Οι συνέπειες αυτής της στάσης των ελληνικών αρχών δεν θα αφήσουν να γίνουν».

σοφιών επιβέβαιον για τη Λέρο ενώ οργανώθηκαν διεθνείς συναντήσεις, με αποκλειστικό θέμα το ψυχιατρείο της Λέρο, στο Τορίνο το 1988 και στο Μάαστριχτ το 1989.

Η γεωγραφική απομόνωση του νησιού αποτελεί μεγάλο εμπόδιο σε κάθε προσπάθεια δελτίωσης των ανηθικών διαδίκων και θεραπείας των εργαζομένων στο ψυχιατρείο.

πλειοψηφία από 50 έως 60 θέσεις, πράγμα που ισοδυναμεί με την κατάργησή του. Η Επιτροπή προσάθει από τις αρχές του '89 να στείλει στη Λέρο ομάδες νέων ειδικών, οι οποίοι σε συνάρτηση

παρέμβασης, ώστε να εξασφαλιστεί η συνεχής παρουσία στο ψυχιατρείο 30 νέων ειδικών από τώρα ως τα τέλη του 1991. 6) Επιδίπτευση των εργασιών για δελτίωση της πτωχικής

των, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις και τα μέσα για την παραγωγή της ψυχικής υγείας προς όφελος του.

Μέσα από αυτή την αντίληψη της σφαιρικότητας της ανθρώπινης ύπαρξης του πάσχοντος υποκειμένου με την ανεπανάληπτη πολυπλοκότητά του έχει προοπτική και είναι ιδιαίτερα μια θεραπευτική προσέγγιση, η οποία δε θα συρρικνώνεται στην κατασκευή μίας νοσολογικής οντότητας και δεν θα απαιτεί να εξαντλείται σε κώδικες και πρωτόκολλα, αλλά στις άπειρες δυνατότητες της συνάντησης μεταξύ μίας ασθενή και θεραπευτή, της συνάντησης μεταξύ δύο ιστοριών, δύο ανθρώπων. Θα ήθελα να διευκρινίσω ότι η ταμπέλα της νέας χρονιότητας, του νέο-ιδρυματισμού στην κοινότητα, δεν πρέπει να οδηγήσει στην κατασκευή μιας νέας διαγνωστικής κατηγορίας (το αγαπημένο χόμπι της ψυχιατρικής) με προκαθορισμένη πρόγνωση, που θα σημαίνει την εκμηδένιση των αναγκών του κάθε ατόμου με αποτέλεσμα να παραβλέπονται όλοι εκείνοι οι παράγοντες που δημιουργήσαν αυτή την ψυχική και κοινωνική φτώχεια του, όπως η ανυπαρξία στήριξης του ίδιου και της οικογένειας, καθώς και η απουσία κατανόησης και παρέμβασης στο κοινωνικό και εργασιακό του περιβάλλον. Διότι η μόνη απάντηση που θα έχουμε να δώσουμε ξανά είναι ο χώρος που κρύβει και ακυρώνει τις αντιφάσεις και τα προβλήματα του ατόμου, το ψυχιατρείο και τώρα φοβάμαι ότι θα είναι οι νέες δομές. Γι' αυτό η νέα χρονιότητα, ο

νέο-ιδρυματισμός πρέπει να ιδωθεί σαν μία πολιτικο-κοινωνική κατασκευή, σαν ένα πρόβλημα προς λύση, σαν ένα νέο σινιάλο εγρήγορσης-αναβρασμού όχι για τα συμπτώματα που δεν έχουν κατασταλεί αλλά για τις ανάγκες μας που δεν έχουν απαντηθεί, για τα κοινωνικοοικονομικά αλλά και ψυχολογικά προβλήματα που δεν έχουν λυθεί, για την κοινωνική μας χειραφέτηση.

«ΚΟΙΝΩΝΙΑ & ψυχική ΥΓΕΙΑ», Τριμηνιαία Επιστημονική Έκδοση για θέματα Υγείας και Κοινωνικού Αποκλεισμού. Ιδιοκτησία: Επιτροπή Ερευνών Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Εκδότης-Διευθυντής: Μπαϊρακτάρης Κώστας. Επιστημονική Επιτροπή: Δικαίου Μαρία, Ζαφειρίδης Φοίβος, Μεγαλοοικονόμου Θεόδωρος, Μιχαήλ Σάββας, Μπακιρτζής Κων/νος, Μπιτζαράκης Παντελής, Πανταζής Παύλος, Παπαϊωάννου Σκεύος, Φαφαλιού Μαρία. Συντακτική Ομάδα: Γεωργάκα Ευγενία, Λαϊνάς Σωτήρης, Σταμάτη Γιούλη, Φίγγου Λία, Φραγκιαδάκης Κων/νος. Εποπτεία Τεύχους: Μπαϊρακτάρης Κώστας. Επιμέλεια κειμένων: Σταμάτη Γιούλη. Εκτύπωση / Βιβλιοδεσία: Κανάκης Ευθύμιος, Grapholine. Οικονομική Διαχείριση: Αδάμ Σοφία. Δημιουργία σκίτσων: Ακοκαλίδης Γεώργιος.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΛΟΥΝΤΖΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΛΕΞΗ

15 Δεκέμβρηδες πέρασαν και ενώ ο χρόνος γοργά τρέχει, εμείς πικραμένοι τον παρατηρούμε και ηχεί ακόμη στα αυτιά μας η σφαίρα του δολοφόνου. Αίμα τρέχει από τις κατηφόρες και δάκρυα στάζουν από τα μπαλκόνια, μέχρι που λιμνάζουν στο κατώφλι της πόρτα μας, μέχρι που λιμνάζουν στο σώμα μας, στην συνείδηση μας. Περπατάμε με γρήγορο βήμα στους δρόμους, κοιτάμε αριστερά δεξιά, λαχανιασμένοι και ιδρωμένοι.

Ζούμε με τον φόβο μην είμαστε τα επόμενα θύματα!

180 μήνες πέρασαν και η καθημερινότητα του συστήματος συνεχίζει «υποτονική» και «σκυθρωπή» να μας πιέζει, να μας πνιγεί, να μας υποτάσσει και να μας χλευάζει την ώρα που η Άτροπος μοίρα μας κόβει σιγά σιγά το νήμα της ζωής. Μένουμε πίσω σαν απολιθωμένες φιγούρες που συμμετέχουν σε αρχαία τραγωδία, ακίνητοι και ασάλευτοι να παλεύουμε με την αγανάκτηση και την αδικία!

782 εβδομάδες πέρασαν και ο δολοφόνος είναι ελεύθερος. Ζείτε ανενόχλητος δίχως ενοχές και τύψεις. Καμία δικαιοσύνη, καμία ελπίδα, κανένας σεβασμός όταν ακόμη νιώθουμε στο σβέρκο μας την φωτιά και τις ανάσες γεμάτες θυμό. Ρήμαξε η πόλη, έγινε ασπρόμαυρη και σιωπηλή. Τα βράδια σπάει όμως την σιωπή της και μας αφηγείται την μίζερη αστική πραγματικότητα και την σκληρή βία και τον φασισμό που έχει ριζώσει μέχρι

και στην διπλανή μας πόρτα!

5.475 μέρες πέρασαν και νιώθουμε ακόμη στιγματισμένοι από εκείνη την ημέρα. Πονάει η καρδιά μας, ουρλιάζει από τις σκέψεις που κατεβαίνουν πολιορκητικά από το μυαλό και την σφάζουν. Θυμούνται εκείνη την μάνα και εκείνους τους φίλους που έχασαν τον Αλέξη. Όλοι ξέρουμε τον Αλέξη. Έγινε ο συγγενής μας, ο φίλος μας, ο αδελφός μας!

131.400 ώρες πέρασαν και η πόλη μυρίζει ακόμη οργή. Καπνοί βγαίνουν από τα φρεάτια και ένας απαλός ψίθυρος ενός παιδιού που δολοφονήθηκε. Παλεύει να ακουστεί, να συνεχίσει να υπάρχει. Είναι γαντζωμένος στα αυτιά μας και μας λέει “Μην με ξεχάσει κανείς ποτέ!”.

7884 λεπτά πέρασαν και ένα παιδί δεν μεγάλωσε ποτέ. Δεν γύρισε ποτέ σπίτι, δεν σπούδασε, δεν είδε ποτέ ξανά οικογένεια, φίλους, δεν γέλασε, δεν έκλαψε, δεν, δεν, δεν, αμέτρητα δεν!

473.040 δευτερόλεπτα πέρασαν και στα στενά τις πόλεις στέκεται με πυγμή η οργή του κόσμου για ένα παιδί που δολοφονήθηκε άδικα. Η οργή είναι παντού, πίσω από τα δέντρα, στις στοές, στα παγκάκια, ακόμη ανάμεσα στους αρμούς και στα κράσπεδα. Καραδοκεί για διεκδίκηση, για μια αιώνια μνήμη, για ένα σύμβολο!

Εκείνο το βράδυ του Δεκέμβρη, ο δωδεκάχρονος εαυτός μου δεν θα ξεχάσει ποτέ την εικόνα ενός παιδιού που έπεσε νεκρό από τα χέρια ενός τρομοκράτη δολοφόνου. Δεν θα ξεχάσει ποτέ τον φόβο και την αβεβαιότητα που ένιωσε. Την απορία για το αύριο και το ερώ-

Ένας έφηβος της διπλανής πόρτας

Ως ένα «ήσυχο παιδί» περιγράφουν τον αδικοχαμένο Αλέξη Γρηγορόπουλο οι φίλοι του και οι γείτονές του, στο Ψυχικό. Στα 15 του πυροβολήθηκε θανάσιμα από ειδικό φρουρό της ΕΛ.ΑΣ., ύστερα από ένα ασήμαντο περιστατικό στα Εξάρχεια.

Κάρολος Παπούλιας: Τραύμα στη Δημοκρατία

Εκτέλεση εν ψυχρώ

τημα «αν ήμουν εγώ ο Αλέξης;» Εάν αύριο είμαι εγώ ή κάποιος άλλος στην θέση του Αλέξη;

Εκείνο το βράδυ και κάθε βράδυ της 6ης Δεκεμβρίου ο ξάστερος ουρανός αρχίζει να κλαίει και το φεγγάρι ξεκινάει τα μοιρολόγια. Η πόλη καταρρέει, γίνεται κουβάρι και κλείνει στα σπλάχνα της μια για πάντα την ψυχή του Αλέξη, κλείνει μια για πάντα το όνειρο ενός παιδιού που είχε όνειρα, κλείνει μια για πάντα την εικόνα ενός παιδιού που μπορεί να ήταν ο συμφοιτητής μας, ο φίλος

μας, ο γνωστός μας, ο διπλάνος μας στο λεωφορείο. Γινόμαστε όλοι ένα και κρατάμε αυτό το παιδί ζωντανό!

Πριν από 15 χρόνια δεν δολοφονήθηκε μόνο ένα παιδί αλλά μια ολόκληρη κοινωνία, μια γενιά, μια πόλη, μια χώρα και κάθε σήμερα η ελπίδα ότι κάτι θα αλλάξει....

Γράφει ο Χρήστος Τσαντής

Η ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙ Ο ΠΡΙΜΟ ΛΕΒΙ

Είμαστε μπροστά σε μια πολεμική αναμέτρηση που μοιάζει με τα πρώτα στάδια, τα πρώτα βήματα ενός παγκόσμιου πολέμου, στον οποίο ανακατεύονται όλες σχεδόν οι μεγάλες δυνάμεις, είτε άμεσα είτε έμμεσα, και έρχεται ως συνέχεια της σύγκρουσης στη Ρωσία, αλλά και σε πρόσφατες άλλες συγκρούσεις στο Αζερμπαϊτζάν, στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και αλλού. Παρατηρούμε το έλλειμμα ηγεσίας που υπάρχει και εκφράζεται παγκόσμια. Από τη μία σύγκρουση στην άλλη, χωρίς σταματημό, σε ένα σπινάλιο το οποίο μπορεί να ανακατέψει πάρα πολλές χώρες. Από ανθρωποσφαγή σε ανθρωποσφαγή. Παρακολουθούμε μία γενοκτονία. Διαδικασία που ξεκίνησε εδώ και πολλά χρόνια και ξετυλίγεται με αφορμή την επίθεση της Χαμάς, σε εποίκους, σε στρατιώτες, σε αστυνομικούς αλλά και σε αμάχους στο Ισραήλ, στις 7 του Οκτώβρη 2023. Μια επίθεση που υπερπροβάλλεται βέβαια από τα μέσα ενημέρωσης, τα οποία την ίδια ώρα δεν προβάλλουν αντίστοιχα την «αντίδραση» του

Ισραήλ, που είναι το να ρίξει περισσότερες από 6.000 βόμβες μέσα σε στην πρώτη κιόλας εβδομάδα του πολέμου και μάλιστα μέσα σε μια πυκνοκατοικημένη περιοχή.

Οι ένοπλες δυνάμεις του Ισραήλ, παραβιάζοντας κάθε κανόνα του πολέμου, μετέτρεψαν σε στόχους σχολεία, νοσοκομεία και μονάδες υγείας, καταυλισμούς προσφύγων και ασθενοφόρα. Απέκλεισαν εκατομμύρια ανθρώπους από την πρόσβαση σε νερό, ηλεκτρισμό, τρόφιμα, φάρμακα, καύσιμα. Μια πολιορκία που αν ψάξουμε για το αντίστοιχό της στο παρελθόν, θα το βρούμε μόνο σε πρακτικές των ναζί στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Μια πολιορκία που οδηγεί στη «συλλογική ευθύνη» των αμάχων, στην εθνικάθαρση και στη γενοκτονία ενός ολόκληρου λαού.

Είπαμε ξεκινώντας ότι βρισκόμαστε μπροστά σε μια κατάσταση που θυμίζει προεόρτια Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Αμερικανός Πρόεδρος σε μια ερώτηση του CBS, πρόσφατα, απάντησε στην ερώτηση για το αν μπορούν οι ΗΠΑ να αντεπεξέλθουν ταυτόχρονα στα μέτωπα της Ουκρανίας και της Μέσης Ανατολής και απάντησε: «Είμαστε οι Ηνωμένες Πολιτείες, για τ' όνομα του Θεού, είμαστε η πιο ισχυρή χώρα στην ιστορία, όχι στον κόσμο, αλλά στην ιστορία του κόσμου».

Μια χαρακτηριστική απάντηση που δείχνει την αντίληψη των Ηνωμένων Πολιτειών για τον κόσμο, που δεν

κατανοεί προφανώς ότι ο μονοπολικός κόσμος που υπήρχε μετά το 1989, πλέον δεν υφίσταται καθώς έχουν αναδυθεί νέες δυνάμεις στο προσκήνιο.

Χαρακτηριστικά στοιχεία αυτού του πολέμου είναι ο ρόλος του τύπου, ο ρόλος των μέσων ενημέρωσης. Πολλά διεθνή μέσα, ανάμεσά τους το BBC, το CNN και άλλα, τα οποία δεν μπορεί λογικός άνθρωπος να τα κατηγορήσει για «αντισημιτισμό», παρουσιάζουν τις όψεις της φρικτής, δολοφονικής επέμβασης στη Γάζα, που μετατρέπει την περιοχή σε «νεκροταφείο παιδιών», όπως είπε ο Γ.Γ. του ΟΗΕ. Σε πολλά και μεγάλα ελληνικά μέσα ενημέρωσης όμως, υπερτονίζονται οι θέσεις που εκφράζονται από την κυβέρνηση Νετανιάχου, αποκρύπτοντας τις διαμαρτυρίες που υπάρχουν μέσα στο Ισραήλ, αλλά και τις διαμαρτυρίες και τις διαδηλώσεις των ισραηλινών στις Ηνωμένες Πολιτείες και σε άλλες χώρες εναντίον της του πολέμου. Όπως επίσης και τα ρεπορτάζ δημοσιογράφων, διεθνών μέσων που βρίσκονται στη Γάζα. Οι δηλώσεις γιατρών, οι δηλώσεις ανθρώπων που ανήκουν στον ΟΗΕ ή σε διεθνείς οργανισμούς. Πολλοί από αυτούς έχουν πέσει νεκροί. Συσκοτίζεται το γεγονός ότι έχουμε περισσότερους από 10.000 νεκρούς Παλαιστίνιους αυτή τη στιγμή και χιλιάδες παιδιά που έχουν χάσει τη ζωή τους. Ίσως η απόδειξη για το ότι στόχος δεν είναι σε καμία περίπτωση «το χτύπημα της τρομοκρατίας», αλλά αντίθετα να εξαναγκαστούν οι Παλαιστίνιοι να εγκαταλείψουν και τη Λωρίδα της Γάζας ή ένα μεγάλο μέρος της. Γράφτηκε στον Τύπο και δεν διαψεύστηκε,

ότι στα ελληνικά μέσα ενημέρωσης εστάλη μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου υλικό από πηγή ισραηλινή, που περιείχε βίντεο, έτοιμες αναρτήσεις, ψηφιακά μέσα και εικόνες για να προβληθούν, ανάμεσά τους και τα προπαγανδιστικά fake news, όπως αποδείχθηκε από μεγάλα μέσα ενημέρωσης των ΗΠΑ, με τα οποία προσπάθησε η κυβέρνηση Νετανιάχου να στρέψει τη διεθνή κοινή γνώμη εναντίον των Παλαιστίνιων.

Πιο επικίνδυνο ακόμα, είναι το γεγονός ότι στοχοποιείται η διαμαρτυρία απέναντι στον πόλεμο. Η καταγγελία της γενοκτονίας που διαπράττει η κυβέρνηση Νετανιάχου, βαφτίζεται «αντισημιτισμός». Πρόσφατα ομάδα φοιτητών του Χάρβαρντ καταδίκασαν με επιστολή τους το Ισραήλ για την κλιμάκωση της βίας στη Μέση Ανατολή, και υπήρξε κινητοποίηση από συμβούλους εταιρειών, οι οποίοι ζήτησαν από το πανεπιστήμιο να μάθουν τα ονόματα των φοιτητών ώστε να εξασφαλίσουν, λέει, ότι δεν θα βρουν ποτέ δουλειά στη ζωή τους. Μάλιστα, ένας καθηγητής απηύθυνε δημόσιο κάλεσμα στον επιχειρηματικό κόσμο της χώρας να μην τους προσλαμβάνει. Ενώ στο πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ κυκλοφόρησε φορτηγάκι με τα ονόματα και τις φωτογραφίες των φοιτητών, σε μια ναζιστικού τύπου δημόσια διαπόμπευση, όπως έγραψε ο Άρης Χατζηστεφάνου στην εφημερίδα «ΠΙΝ».

Εντύπωση επίσης προκάλεσε και η είδηση, όπως δημοσιεύτηκε στην «Καθημερινή» σε συνέντευξή μέλους του Παλαιστινιακού Εθνικού Συμβουλίου, ο οποίος απα-

ντώντας σε μια ερώτηση του Πέτρου Παπακωνσταντίνου, απαντάει πως «αυτό που δεν γνωρίζουν πολλοί στη Δύση είναι ότι επί χρόνια ο Νετανιάχου βοηθούσε τη Χαμάς να διατηρείται στην εξουσία. Στη Λωρίδα της Γάζας επέτρεψε στην οικονομική βοήθεια που ερχόταν από το Κατάρ να περνάει από το ισραηλινό τραπεζικό σύστημα και να πηγαίνει στη διοίκηση της Γάζας, δηλαδή στη Χαμάς. Μάλιστα, είχε πει στο υπουργικό συμβούλιο, ότι με αυτό τον τρόπο το Ισραήλ θα είναι σίγουρο ότι θα διαιωνίζεται η διάσπαση μεταξύ Δυτικής Όχθης και Γάζας και δεν θα υπάρχει φόβος για δημιουργία παλαιστινιακού κράτους».

Η δήλωση αυτή είναι έχει επιβεβαιωθεί και συνέβαινε από παλιότερα, από τη δεκαετία του '80 ακόμα όταν προσπαθώντας να υπονομεύσουν την Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης, με ηγέτη τον Γιασέρ Αραφάτ. Η ισραηλινή κυβέρνηση με τέτοιους τρόπους προσπαθούσε να στηρίξει ως αντίβαρο την ισλαμιστική εκδοχή της Χαμάς. Στην ίδια εφημερίδα, στο ίδιο φύλλο, στην «Καθημερινή της Κυριακής», υπάρχει και συνέντευξη Αμερικανού καθηγητή του πανεπιστημίου Τζον Χόπκινς, ο οποίος σε ερώτηση για τη στρατηγική του Ισραήλ στη Γάζα, απαντά ότι: «το Τελ Αβίβ μπορεί να προκαλέσει σημαντική φθορά στις στρατιωτικές δυνατότητες της Χαμάς στη Γάζα. Μπορεί να σκοτώσει ή να αιχμαλωτίσει πολλούς από τους ηγέτες της, μπορεί να προσπαθήσει και όλες οι ενδείξεις υποδεικνύουν ότι θα προσπαθήσει να την πλήξει στο βαθμό που η οργάνωση θα χάσει τον πολιτικό έλεγχο της. Αν πετύχει όμως αυτόν το στόχο, το ερώτημα είναι τι έρχεται μετά; Δεν νομίζω ότι έχει δώσει κανείς μια πειστική απάντηση. Επ' αυτού, ιδανικά θα εδραιώσει εκ νέου την παρουσία της η Παλαιστινιακή Αρχή, με τη στήριξη αραβικών κρατών που δεν στηρίζουν τη Χαμάς. Η πρόκληση είναι ότι όποιος παλαιστινιακός πολιτικός σχηματισμός αναλάβει στον απόηχο μιας συντριπτικής ισραηλινής στρατιωτικής εισβολής, θα έχει σοβαρό πρόβλημα νομιμοποίησης και όσο πιο σφοδρή και παρατεταμένη είναι αυτή η εισβολή, τόσο δυσκολότερο θα είναι για τα αραβικά κράτη να υποστηρίξουν μια λύση αυτής της μορφής».

Όπως και να έχει πάντως το μόνο σίγουρο είναι ότι η κυβέρνηση που διεξάγει τον πόλεμο, δηλαδή η κυβέρνηση Νετανιάχου στην πλευρά του Ισραήλ, είναι μια κυβέρνηση η οποία κλυδωνίζονταν το προηγούμενο διάστημα από πολλές σοβαρές αντικυβερνητικές διαδηλώσεις και διαμαρτυρίες και επίσης πολλά στελέχη της, όπως και ο πρωθυπουργός Νετανιάχου, είναι στο στόχαστρο της δικαιοσύνης για διάφορα σκάνδαλα. Ταυτό-

χρονα, μέσα στο Ισραήλ υπάρχουν σημαντικές αντιδράσεις, που επιβεβαιώνονται από το εξής απλό γεγονός: ο υπουργός Παιδείας του Ισραήλ, ενέκρινε μια οδηγία σύμφωνα με την οποία τα πανεπιστήμια θα πρέπει είτε να αποβάλουν είτε να εφαρμόσουν σκληρές πειθαρχικές ποινές εναντίον φοιτητών ή καθηγητών που εκφράζουν υποστήριξη στη Χαμάς και την Τζιχάντ εντός των ιδρυμάτων ή στα κοινωνικά δίκτυα. Τα πανεπιστήμια οφείλουν να αναφέρουν εβδομαδιαίως στην αρμόδια κρατική επιτροπή. Ως «υποστήριξη» θεωρείται ακόμα και το διάβασμα ανακοινώσεων της Χαμάς! Απόφαση που προκάλεσε αντιδράσεις από καθηγητές και τις διοικήσεις των ιδρυμάτων, οι οποίες μίλησαν για στοχοποίησή τους και για δημιουργία ατμόσφαιρας μακαρθισμού. Η δήλωση του Προέδρου Ισαάκ Χέρτζογκ, ενός κεντροαριστερού πολιτικού είναι σοκαριστική. «Δεν υπάρχουν αθώοι στη Γάζα», λέει.

Και η Ελλάδα, δυστυχώς, δεν μένει αμέτοχη σε αυτήν την κατάσταση και παρότι ως κράτος και ως λαός έχουμε παραδοσιακούς δεσμούς φιλίας με τον αραβικό κόσμο, αλλά και Έλληνες που ζουν στη Λωρίδα της Γάζας. Δυστυχώς, η ελληνική κυβέρνηση φρόντισε από την πρώτη στιγμή να υιοθετήσει την προπαγάνδα της κυβέρνησης Νετανιάχου και να αρνηθεί να ψηφίσει ακόμα και εκκλήσεις του ΟΗΕ για κατάπαυση του πυρός.

Δεν ήταν όμως πάντα έτσι, δεν ήταν πάντα η θέση των ελληνικών κυβερνήσεων τόσο φιλοπόλεμη, μια στάση η οποία επιβεβαιώθηκε και στην πρόσφατη κρίση της Ουκρανίας, στον πόλεμο Ρωσίας, ΝΑΤΟ, Ουκρανίας, σε μια περιοχή μάλιστα που κατοικούν εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες. Δεν θα ήταν φρονιμότερο να τηρήσουμε μια στάση ουδετερότητας ή τουλάχιστον να στείλουμε φάρμακα και ιατρικό εξοπλισμό;

Στη δεκαετία του '80, ο Γιάσερ Αραφάτ είχε επισκεφτεί την Ελλάδα και ο Μίκης Θεοδωράκης του έγραψε ένα «σχέδιο» για τον εθνικό ύμνο της Παλαιστίνης, στην προοπτική της απελευθέρωσής και της δημιουργίας του Παλαιστινιακού κράτους, με βάση και τα ψηφίσματα του ΟΗΕ. Την ίδια εποχή και ενώ ωρίμαζε ο ξεσηκωμός των Παλαιστινίων στα κατεχόμενα, ο Γιασέρ Αραφάτ είχε επισκεφτεί την Ελλάδα και είχε συναντηθεί με τον τότε πρωθυπουργό Ανδρέα Παπανδρέου. Ο τρόπος που η κυβέρνηση Παπανδρέου αντιμετώπισε τότε την κρίση δείχνει πως θα μπορούσε να πολιτευτεί η χώρα μας στα διεθνή δρώμενα, συντασσόμενοι με το δίκαιο και όχι με τη βαρβαρότητα.

Είχε πει τότε ο Ανδρέας Παπανδρέου: «Αλλά υπήρξε τώρα και ένα νέο σημαντικότατο γεγονός. Το Ισραήλ και

όσοι το στηρίζουν, είχαν την ελπίδα ότι ύστερα από τόσα χρόνια, από το 1967, 20 ολόκληρα χρόνια, θα είχαν τελικά αποδεχθεί οι Παλαιστίνιοι το καθεστώς κατοχής της Γάζας και της Δυτικής Όχθης. Όμως έσφαλαν. Ολόκληρος ο παλαιστινιακός λαός, στις περιοχές τις οποίες ανέφερα, έχει σήμερα ενταχθεί σε μια μάχη, σε μια αναμέτρηση για τη λευτεριά του, την αυτοδιάθεση του. Για μια πατρίδα που του ανήκει. Οι απίθανα απαράδεκτες παρεμβάσεις και επεμβάσεις των στρατιωτικών δυνάμεων του Ισραήλ στις κατεχόμενες περιοχές, έχει προκαλέσει την παγκόσμια καταδίκη. Ακόμη και οι Ηνωμένες Πολιτείες πήραν θέση στο Συμβούλιο Ασφαλείας στη βασική καταδίκη της κατοχής και των απαράδεκτων μεθόδων βασανισμού ενός ολόκληρου λαού. Και μέσα στο Ισραήλ υπάρχουν αντιδράσεις, όπως επίσης οι οργανώσεις οι εβραϊκές στο εξωτερικό, όπως αυτές στις Ηνωμένες Πολιτείες. Δεν εγκρίνεται η στάση της ισραηλινής κυβέρνησης απέναντι σε αυτές τις κατεχόμενες περιοχές. Και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι σε όλες τις σκέψεις και προτάσεις για διεθνοποίηση άμεση του μεγάλου αυτού θέματος που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα, ότι η ελληνική κυβέρνηση συμπαρίσταται στον αγώνα των Παλαιστίνιων. Και έχουμε την πρόθεση να αναλάβουμε πολλές ακόμη πρωτοβουλίες που κινούνται τόσο στο επίπεδο της ΕΟΚ όσο και στο επίπεδο των Ηνωμένων

Εθνών. Για να στηρίξουμε και να προωθήσουμε αυτή την ώρα που υπάρχει κάποια ωρίμανση την οριστική λύση που μπορεί να προέλθει μονάχα από μια διεθνή διάσκεψη, στην οποία θα συμμετέχουν ενεργά οι εκπρόσωποι του παλαιστινιακού λαού, δηλαδή το PLO και ο Γιασέρ Αραφάτ. Έχουμε επίσης προσφέρει την παροχή φαρμάκων και τροφίμων στη Λωρίδα της Γάζας, όπου το φαινόμενο της πείνας και της έλλειψης φαρμάκων ήδη γίνεται έντονο».

ΠΡΙΜΟ ΛΕΒΙ

Ο Πρίμο Λέβι, Ιταλός εβραϊκής καταγωγής, γεννήθηκε το 1919 και σπούδασε χημικός. Συνελήφθη το 1943 ως μέλος της αντιφασιστικής αντίστασης κατά τη διάρκεια του πολέμου και στάλθηκε στο Άουσβιτς. Η εμπειρία του αυτή καταγράφεται στο αυτοβιογραφικό του κείμενο «Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος», που θεωρείται παγκοσμίως ένα από τα σημαντικότερα κείμενα για το Ολοκαύτωμα, γραμμένο με την ψυχραιμία και την αναλυτικότητα ενός χημικού που παρατηρεί και καταγράφει τις συμπεριφορές των ανθρώπων σε συνθήκες απόλυτης ταπείνωσης και εκμηδένισης. Μετά τον πόλεμο και την επιστροφή του από το Άουσβιτς, εργάστηκε, μέχρι τη σύνταξή του ως χημικός, σε εργοστάσιο χρωμάτων κοντά στο Τορίνο. Έγραψε επίσης σπουδαία μυθιστορήματα και δοκίμια. Η αγωνιώδης προσπάθεια να κατανοήσει τη «λογική» πίσω από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, τερματίστηκε με τον τραγικό του θάνατο στο Τορίνο το 1987. Εκτός από το βιβλίο που προαναφέραμε, κυκλοφορεί και το «Αυτοί που βούλιαξαν και αυτοί που σώθηκαν», καθώς και «Το καθήκον της μνήμης, συζητήσεις του Πρίμο Λέβι με τους ιστορικούς».

«Η μνήμη της προσβολής»

«Η ανθρώπινη μνήμη είναι μια λειτουργία αξιοθαύμαστη μα απατηλή. Αυτή είναι μια τετριμμένη αλήθεια, γνωστή όχι μόνο στους ψυχολόγους αλλά και στον καθέναν που παρατηρεί προσεκτικά τη συμπεριφορά των γύρω του ή και τη δική του. Οι αναμνήσεις που μας κατοικούν δεν είναι χαραγμένες επί λίθου, όχι μόνο τείνουν να σβήνουν με το πέρασμα του χρόνου, αλλά συχνά παραποιούνται ή ούτε λίγο ούτε πολύ εξοντώνονται ενσωματώνοντας αλλότρια στοιχεία. Το γνωρίζουν άριστα οι δικαστές. Σπανίως δύο αυτόπτες μάρτυρες του γεγονότος το περιγράφουν με τον ίδιο τρόπο και με τις ίδιες λέξεις. Ακόμη και αν το γεγονός είναι πρόσφατο

και κανείς εκ των δύο δεν έχει προσωπικό όφελος από την παραποίηση του.

Αυτή η ελλιπής αξιολογία των αναμνήσεων θα εξηγηθεί ικανοποιητικά μόνο όταν θα γνωρίζουμε σε ποια γλώσσα, σε ποιο αλφάβητο εγγράφονται, σε ποιο υλικό, με ποια πένα. Έως και σήμερα παραμένει μακρινός στόχος. Είναι γνωστοί μερικοί μηχανισμοί οι οποίοι παραποιούν τη μνήμη σε ιδιαίτερες συνθήκες, τα τραύματα και όχι μόνο του εγκεφάλου. Η παρεμβολή άλλων αναμνήσεων ανταγωνιστικών, ανώμαλες καταστάσεις της συνείδησης, αναστολές, απώθηση. Αλλά και σε κανονικές συνθήκες, ενεργεί επίσης ένας αργός εκφυλισμός, μια θόλωση των περιγραμμάτων, μια λήθη ως την ονομάσουμε φυσιολογική, στην οποία λίγες αναμνήσεις ανθες. Είναι πιθανόν η λειτουργία αυτή να αποτελεί μια από τις μέγιστες φυσικές δυνάμεις. Αυτή η ίδια, η οποία εκφυλίζει την τάξη σε αταξία, τη νεότητα σε γήρας και σβήνει τη ζωή στο θάνατο. Βέβαια, η εξάσκηση διατηρεί την ανάμνηση νωπή και ζωηρή με τον ίδιο τρόπο που ένας μυς παραμένει δραστήριος όταν εξασκείται συχνά, αλλά είναι επίσης αλήθεια πως η συχνή ανάκληση μιας ανάμνησης και η έκφραση της υπό μορφή διήγησης, τείνει να παγιωθεί σε στερεότυπο, σε μια μορφή δοκι-

PRIMO LEVI

ΑΥΤΟΙ ΠΟΥ ΒΟΥΛΙΑΞΑΝ
ΚΑΙ
ΑΥΤΟΙ ΠΟΥ ΣΩΘΗΚΑΝ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΧΑΡΑ ΣΑΡΑΙΚΙΩΤΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

μασμένη από την εμπειρία, αποκρυσταλλωμένη, τελειοποιημένη, εξωραϊσμένη, η οποία εγκαθίσταται στη θέση της ακατέργαστης ανάμνησης και αναπτύσσεται εις βάρος της.

Προτίθεμαι να διερευνήσω εδώ τις αναμνήσεις ακραίων εμπειριών προσβολών που υποστήκαμε ή επιβάλαμε σε άλλους. Στην περίπτωση αυτή επενεργούν όλοι ή σχεδόν όλοι οι παράγοντες, οι οποίοι μπορούν να ματαιώσουν ή να παραποιήσουν την καταγραφή στη μνήμη. Η ανάμνηση ενός τραύματος που μας προκάλεσαν ή που εμείς προκαλέσαμε σε άλλους είναι η ίδια τραυματική... Ο τραυματισμένος τείνει να απωθεί την ανάμνηση για να απομακρύνει την οδύνη... Εδώ, όπως και σε άλλα φαινόμενα, βρισκόμαστε ενώπιον μιας παράδοξης αναλογίας μεταξύ καταπιεστή και θύματος... Αμφότεροι βρίσκονται στην ίδια παγίδα, αλλά είναι ο καταπιεστής αυτός και μόνον εκείνος ο οποίος την εγκατέστησε και την έθεσε σε λειτουργία και εάν υποφέρει είναι δίκαιο. Και είναι άδικο να υποφέρει το θύμα, όμως αντιθέτως υποφέρει ακόμα και μετά από δεκαετίες. Για άλλη μια φορά πρέπει να διαπιστώσουμε με θλίψη ότι η προσβολή είναι αθεράπευτη. Προεκτείνεται στο χρόνο και οι ερινύες στις οποίες πρέπει να πιστέψουμε δεν βασανίζουν μόνο τον βασανιστή. Αλλά διαιωνίζουν το έργο του, αρνούμενες τη γαλήνη του βασανιζόμενου. Διαβάζουμε, όχι χωρίς τρόμο τα λόγια που έγραψε ο Ζαν Αμερύ, ο Αυστριακός φιλόσοφος που βασανίστηκε από την Γκεστάπο για τη δράση του στη βελγική αντίσταση και στη συνέχεια εκτοπίστηκε στο Άουσβιτς ως Εβραίος. Αυτός που βασανίστηκε παραμένει βασανισμένος. Δεν θα μπορεί πλέον να προσαρμοστεί στον κόσμο. Το όνειδος της εκμηδένισης δεν σβήνει ποτέ. Η εμπιστοσύνη στην ανθρωπότητα ραγισμένη ήδη στο πρώτο ράπισμα συντετριμμένη μετά τα βασανιστήρια. Δεν επανακτάται πλέον. Τα βασανιστήρια υπήρξαν γι' αυτόν ένας ατέρμων θάνατος, ο Αμερύ, για τον οποίο θα μιλήσω ξανά, αυτοκτόνησε το 1978...

Ο καταπιεστής παραμένει καταπιεστής, το ίδιο και το θύμα. Είναι αδύνατον να αλλάξουν θέσεις. Ο πρώτος πρέπει να τιμωρηθεί και να στιγματιστεί, αλλά ει δυνατόν να τον κατανοήσουμε. Ο δεύτερος πρέπει να τύχει συμπόνιας και βοήθειας, αλλά αμφότεροι απέναντι στο ανάρμοστο της πράξης, η οποία είναι αμετάκλητη, αισθάνονται την ανάγκη της άμυνας...

Διαθέτουμε πλέον πολυάριθμες εξομολογήσεις, καταθέσεις, ομολογίες εκ μέρους των καταπιεστών. Δεν αναφέρομαι μόνο στους Γερμανούς εθνικοσοσιαλιστές, αλλά και σε όλους εκείνους οι οποίοι διαπράττουν κατά

συρροή φρικτά εγκλήματα, πειθαρχώντας σε εντολές. Μερικές εξ αυτών κατατέθηκαν στη διάρκεια δικών, άλλες στη διάρκεια συνεντεύξεων, άλλες πάλι περιέχονται σε βιβλία ή απομνημονεύματα [...]. Στην ουσία όλες μας λένε τα ίδια πράγματα. Το έκανα διότι ήταν διαταγή. Άλλοι διέπραξαν εγκλήματα χειρότερα από τα δικά μου. Με δεδομένη τη μόρφωση που έλαβα και το περιβάλλον στο οποίο έζησα, δεν θα μπορούσα να πράξω διαφορετικά. Εάν δεν το εκτελούσα, άλλος στη θέση μου θα το εκτελούσε με μεγαλύτερη σκληρότητα... [...]

Ο καλύτερος τρόπος να αμυνθείς εναντίον της εισβολής ενοχλητικών αναμνήσεων, είναι να αποτρέψεις την είσοδο τους, να απλώσεις ένα προστατευτικό κιγκλίδωμα κατά μήκος των συνόρων. Είναι πιο εύκολο να εμποδίσεις την είσοδο σε μια ανάμνηση παρά να ελευθερωθείς μετά την εγγραφή της στη μνήμη. Αυτό το σκοπό εξυπηρετούσαν στην ουσία όλα τα επινοημένα από τη ναζιστική διοίκηση τεχνάσματα, για να προστατέψουν τις συνειδήσεις των τοποθετημένων σε βρόμικες εργασίες και να εξασφαλίσουν τις υπηρεσίες τους, δυσάρεστες ακόμα και στους πλέον σκληρούς φονιάδες [...].

Εξάλλου, ολόκληρη η ιστορία του σύντομου χιλιετούς Ράιχ μπορεί να ξαναδιαβαστεί σαν πόλεμος εναντίον της μνήμης, πλαστογράφηση της πραγματικότητας. Άρνηση της πραγματικότητας έως την οριστική φυγή από την ίδια την πραγματικότητα. Όλες οι βιογραφίες του Χίτλερ, ασύμφωνες ως προς την ερμηνεία που πρέπει να δοθεί στη ζωή αυτής της δύσκολα ταξινομημένης προσωπικότητας, συμφωνούν στο ότι η φυγή από την

πραγματικότητα σημάδεψε τα τελευταία χρόνια του, κυρίως από τον πρώτο ρωσικό χειμώνα. Είχε απαγορεύσει και είχε αρνηθεί στους υπηκόους του την πρόσβαση στην αλήθεια, μολύνοντας την ηθική τους και τη μνήμη τους, αλλά σε βαθμό συνεχώς αυξανόμενο έως την παράνοιά του, είχε αποκλείσει την αλήθεια και από τον ίδιο τον εαυτό του. Όπως όλοι οι παίκτες τυχερών παιχνιδιών, είχε κατασκευάσει γύρω του ένα σκηνικό πλεγμένο με δεισιδαίμονα ψεύδη, στο οποίο κατέληξε να πιστεύει με την ίδια φανατική πίστη την οποία αξίωνε από κάθε Γερμανό. Η κατάρρευσή του δεν υπήρξε μόνο σωτήρια για την ανθρωπότητα, αλλά και μια επιβεβαίωση για το τίμημα που πληρώνεται όταν νοθεύεται η αλήθεια [...]

Συχνά μας απευθύνουν την ερώτηση, σαν το παρελθόν να μας είχε χαρίσει προφητική δύναμη, εάν το Άουσβιτς θα επιστρέψει, δηλαδή εάν θα ξανασυμβούν μαζικές εξοντώσεις, αυθαίρετες, συστηματικές, μηχανοποιημένες, κατόπιν κυβερνητικών αποφάσεων, με θύματα αθώους, ανυπεράσπιστους λαούς και νομιμοποιημένες από το δόγμα της περιφρόνησης. Προφήτες για καλή μας τύχη δεν είμαστε, αλλά μπορούμε να εκφράσουμε τη γνώμη μας...

Η εμπόλεμη κατάσταση, η γερμανική μανία για τεχνολογική και οργανωτική τελειότητα, το καταστροφικό χάρισμα τού Χίτλερ, η απουσία ισχυρής δημοκρατικής παράδοσης στη Γερμανία, παραγόντων όχι πολυάριθμων κάθε ένας από τους οποίους ήταν απαραίτητος. Αλλά να υπάρχει η πιθανότητα ενός επανασυνδυασμού

αυτών των παραγόντων στα επόμενα 10-20 χρόνια είναι μικρή, αλλά όχι ανύπαρκτη. Πιστεύω ότι οι μαζικές εξοπτώσεις είναι εξαιρετικά απίθανο να συμβούν στη Δύση, την Ιαπωνία και τη Σοβιετική Ένωση. Τα στρατόπεδα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου είναι ακόμα στη μνήμη πολλών λαού και κυβερνώντων, και ισχύει ένα είδος ανοσοποιητικής άμυνας, η οποία συμπίπτει ευρέως με την τροπή την οποία ανέφερα.

Για το θέμα του τι είναι δυνατόν να συμβεί σε άλλα μέρη της γης ή στο απώτερο μέλλον; Είναι πιο συνετό να αναβάλουμε την κρίση και η αποκάλυψη μιας πυρηνικής καταστροφής; Αμφίπλευρης σίγουρα, πιθανώς ακαριαίας και οριστικής. Είναι ένας φόβος διαφορετικός και βαθύτερος, παράξενος, καινούργιος, αλλά εκτός των ορίων του θέματος που επέλεξα. Θα πρέπει να αποφύγουμε το λάθος το οποίο συνίσταται στο να κρίνουμε ιστορικές περιόδους και τόπους μακρινούς, με το μέτρο που ισχύει εδώ και σήμερα. Λάθος το οποίο δυσκολότερα αποφεύγεται καθώς απομακρυνόμαστε χρονικά και τοπικά. Είναι αυτή η αιτία για την οποία σε εμάς τους μη ειδικούς είναι τόσο επίπονη;

[...] Σε αυτό το σημείο προβάλλει μια υποχρεωτική ερώτηση, μια αντερώτηση, πόσο ασφαλείς αισθανόμαστε εμείς οι άνθρωποι του τέλους του αιώνα και της χιλιετίας, και ιδιαίτερα εμείς οι Ευρωπαίοι; Μας πληροφόρησαν, και δεν υπάρχει λόγος να το αμφισβητούμε, ότι για κάθε άνθρωπο του πλανήτη έχει αποταμιευθεί ποσότητα πυρηνικού εκρηκτικού, όπου ακόμα και στην περίπτωση που θα χρησιμοποιούνταν το 1%, οι συνέπειες θα ήταν δεκάδες εκατομμύρια άμεσοι θάνατοι και γενετικές βλάβες. Για το ανθρώπινο είδος ή μάλλον για όλα τα έμβια όντα επί της γης, με πιθανή εξαίρεση τα

έντομα. Επιπλέον, είναι τουλάχιστον πιθανό ότι ένας τρίτος παγκόσμιος πόλεμος, ακόμη και συμβατικός ή περιορισμένος, θα διεξαγόταν επί των εδαφών μας, μεταξύ Ατλαντικού και Ουραλίων, μεταξύ Μεσογείου και Αρκτικής.

Η απειλή είναι διαφορετική, συγκρινόμενη με εκείνη της δεκαετίας του '30, περισσότερο μακρινή αλλά γενικευμένη, συνδεδεμένη... Τότε λοιπόν, οι σημερινοί φόβοι είναι περισσότερο ή λιγότερο λιγότερο βάσιμοι, συγκρινόμενοι με την εποχή εκείνη;

Όσον αφορά το μέλλον, είμαστε τυφλοί, όπως ήταν και οι πρόγονοι μας. Οι Ελβετοί και οι Σουηδοί διαθέτουν αντιπυρηνικά καταφύγια, αλλά τι θα συναντήσουν όταν θα βγουν έξω; Υπάρχει η Πολυνησία, η Νέα Ζηλανδία, η Γη του πυρός, η Ανταρκτική. Ίσως να παραμείνουν απρόσβλητες. Το να προμηθευτείς διαβατήριο και άδεια εισόδου είναι πολύ πιο εύκολο από όσο στο παρελθόν. Γιατί δεν φεύγουμε τότε, γιατί δεν εγκαταλείπουμε τη χώρα μας. Γιατί δεν φεύγουμε πριν;

Αφήνουμε στην κρίση σας τις σκέψεις και για το πόσο μακριά ή κοντά μπορεί να βρίσκεται ένας τέτοιος κόλαφος. Ο κίνδυνος ενός Τρίτου Παγκοσμίου Πολέμου».

Δεν ξέρω τι ακριβώς θα έλεγε σήμερα ο Πρίμο Λέβι. Αν και όσα έχει ήδη πει, μοιάζουν να γράφτηκαν σήμερα. Είμαι σίγουρος πάντως ότι θα ήταν εξαιρετικά ανήσυχος και θα προειδοποιούσε για όλα αυτά που συμβαίνουν, καλώντας τους ανθρώπους όχι απλά να λογιкуευτούν, αλλά και τις ηγεσίες του κόσμου να συζητήσουν και να βρουν μια λύση, έναν νέο χάρτη, μια «νέα Γιάλτα», μια συμφωνία η οποία θα κρατάει τον κόσμο σε ισορροπία.

ΜΕΜΟΣ ΜΑΚΡΗΣ: Μαουτχάουζεν (Αρχείο Γ. Ρηγάτου)

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ

Αίσθηση προκάλεσε η δήλωση του Γραμματέα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, ο οποίος σύμφωνα με το Πρακτορείο Ρόιτερς είπε, ότι: «είναι όμως σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι οι επιθέσεις της Χαμάς στο Ισραήλ εντάσσονται σε ένα πλαίσιο. Ο παλαιστινιακός λαός έχει υποφέρει 56 χρόνια από μια πνιγηρή κατοχή. Έχουν δει τη γη τους σταδιακά να καταβροχθίζεται από τους εποικισμούς και να μαστίζεται από τη βία. Την οικονομία τους να στραγγαλίζεται, τους ανθρώπους να ξεριζώνονται και τα σπίτια τους να κατεδαφίζονται. Οι ελπίδες τους για μια πολιτική λύση στον Γολγοθά τους εξανεμίζονται. Παρά ταύτα, τα δεινά του παλαιστινιακού λαού δεν μπορούν να δικαιολογήσουν τις ελεεινές επιθέσεις της Χαμάς και αυτές οι άθλιες επιθέσεις δεν μπορεί να δικαιολογούν τη συλλογική τιμωρία του παλαιστινιακού λαού».

Πήρε θέση όμως και για τον συνεχιζόμενο αποκλεισμό της Λωρίδας της Γάζας, της πυκνοκατοικημένης αυτής περιοχής. Δήλωσε ότι η κατάσταση γίνεται ολοένα και περισσότερο απελπιστική, επαναλαμβάνοντας την έκκληση για άμεση ανθρωπιστική εκχειρία, όπως ζήτησε με συντριπτική πλειοψηφία και η Γενική Συνέλευση του

Διεθνούς οργανισμού, δηλαδή τα Ηνωμένα Έθνη. Ο πρωθυπουργός του Ισραήλ, ο κύριος Νετανιάχου, απέρριψε αυτές τις εκκλήσεις, υποστηρίζοντας ότι κάτι τέτοιο θα ισοδυναμούσε με παράδοση στη Χαμάς και το Ισραήλ μάχεται, όπως είπε, «με τους εχθρούς του πολιτισμού».

Περισσότεροι από 10.000 νεκροί (8/11 γράψαμε αυτό το άρθρο), σύμφωνα με τον ΟΗΕ και τον ΠΟΥ., με ένα παιδί να πεθαίνει κάθε 10 λεπτά. Στα θύματα περιλαμβάνονται περισσότεροι από 130 γιατροί και νοσηλευτές, 60 μέλη του προσωπικού του ΟΗΕ και 30 δημοσιογράφοι. Προφανώς αυτοί είναι «οι εχθροί του πολιτισμού», με τους οποίους μάχεται ο κύριος Νετανιάχου στη Λωρίδα της Γάζας, βομβαρδίζοντας νοσοκομεία, σχολεία, ασθενοφόρα και καταυλισμούς προσφύγων.

Ο εισαγγελέας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, σύμφωνα με το Ρόιτερς, δήλωσε ότι σκοπεύει να διεξάγει έρευνα για εγκλήματα πολέμου τόσο σχετικά με τις επιθέσεις της Χαμάς στις 7 Οκτωβρίου, όσο και από την πλευρά του Ισραήλ μάλιστα, τόνισε ότι η σκόπιμη παρεμπόδιση της ανθρωπιστικής βοήθειας, «ενδεχομένως» αποτελεί έγκλημα πολέμου.

Πραγματική κόλαση, βιώνουν πραγματικά οι άνθρωποι στη Γάζα όλες αυτές τις μέρες. Ξεχωρίσαμε το σχόλιο του Παντελή Μπουκάλα στην εφημερίδα «Καθημερινή», με τίτλο «Υπάρχει όντως ανθρωπιστικό δίκαιο;» και το οποίο αναφέρει τα εξής:

«Ζοζέ Μπορέλ, Ύπατος Εκπρόσωπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης για θέματα εξωτερικής πολιτικής: Το Ισραήλ

έχει δικαίωμα να αμυνθεί, αλλά το δικαίωμα στην αυτοάμυνα έχει όρια που καθορίζονται από το διεθνές και ανθρωπιστικό δίκαιο. Ursula von der Leyen, πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: Το Ισραήλ έχει το δικαίωμα της αυτοάμυνας. Σύμφωνα όμως με το διεθνές δίκαιο.

Κυριάκος Μητσοτάκης, πρωθυπουργός της Ελλάδας: Το Ισραήλ έχει το δικαίωμα στη νόμιμη αυτοάμυνα, πάντα σύμφωνα με το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο. Ψήφισμα της Ευρωβουλής: Το Ισραήλ έχει δικαίωμα στην αυτοάμυνα, αλλά όπως κατοχυρώνεται και περιορίζεται από το διεθνές δίκαιο. Μάλιστα, αυτοάμυνα μεν υπό όρους και με όρια δε, που υποτίθεται ότι το υπαγορεύει ένα σπόνδυλο ανθρωπιστικό δίκαιο. Η πολεμική δράση του Ισραήλ όμως, αδιάφορη για τις υποκριτικές συστάσεις, πιστοποιεί ότι μια αυτοάμυνα αυτού του είδους ούτε νοητή είναι ούτε επιθυμητή όταν ο στόχος σου είναι η εξάλειψη της Χαμάς. Οι δε πρακτικές στο πεδίο επιβεβαιώνουν ότι η πίστη σου στο δόγμα της συλλογικής ευθύνης, σε οδηγεί στην ταύτιση όλων των Παλαιστίνιων με τη Χαμάς. Ο αφανισμός παύει να αφορά μόνο την οργάνωση αυτή, επεκτείνεται σε όλους όσους ασφυκτούν στη Λωρίδα της Γάζας, πεινασμένοι, διψασμένοι, άστεγοι και τραυματισμένοι, εξουθενωμένοι από την απελπισία. Με την κυνική πρόφαση ότι κάθε χώρος και ο πιο ιερός συνιστά άντρο τρομοκρατών, βομβαρδίζονται τζαμιά εκκλησίες, σχολεία, έστω και αν λειτουργούν υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, προσφυγικοί καταυλισμοί, νοσοκομεία, αγορές. Μόνο έτσι εξηγείται το γεγονός ότι το 40% των 8.000 Παλαιστίνιων που σκοτώθηκαν

σε 3 βδομάδες είναι παιδιά και πάνω από το 25% γυναίκες... Κατά τους ραγδαία επιδεινούμενους αριθμούς πεθαίνει ένα Παλαιστινιάκι κάθε 12-15 λεπτά. Απόλυτη η συμμόρφωση στο φάντασμα ανθρωπιστικό δίκαιο...».

Πριν 8 χρόνια η Έλενα Κατρίτση παρουσιάζοντας την εκπομπή «Προσωπικά», έκανε μια περιοδεία και συζήτησε με Ελληνίδες που ζουν χρόνια στην Παλαιστίνη. Η εκπομπή παρουσιάστηκε πριν από 8 χρόνια, όμως αυτά που λένε οι Ελληνίδες που ζουν στην Παλαιστίνη είναι πραγματικά ανατριχιαστικά. Έχουμε διαλέξει κάποια αποσπάσματα και μπορούμε εδώ να τα παρουσιάσουμε. Μιλάνε οι Ελληνίδες που ζουν στα κατεχόμενα:

-Το πρώτο καλοκαίρι που έζησα στον καταυλισμό, μας είχαν κόψει το νερό. Στους καταυλισμούς μπορεί και 6 μήνες να είναι χωρίς νερό, στα ψηλότερα μέρη δεν έχει καθόλου, δεν φτάνει. Το αγοράζουν οι άνθρωποι, ήταν δράμα, είχαμε μερικά τεπόζιτα και όλα ήταν με το σταγονόμετρο. Τώρα δεν μιλάμε για το πλύσιμο και τέτοια.

Το νερό είναι των Παλαιστίνιων. Το νερό, δηλαδή στη Βηθλέμ, βγαίνει στη βηθλέμ.. Έχει μια φορά τη βδομάδα νερό και το υπόλοιπο το παίρνει το Ισραήλ. Γι' αυτό και αν έχετε παρατηρήσει όλες οι πολυκατοικίες έχουν αυτά τα μαύρα κοράκια που λένε, τα τεπόζιτα τα μεγάλα. Ουσιαστικά εδώ το τοίχος δεν χτίστηκε πάνω στην πράσινη γραμμή, δεν είναι σύνορο ανάμεσα σε εμάς και στους Εβραίους και δεν το χτίσανε για την ασφάλειά τους. Το τείχος άμα δεις πως είναι χτισμένο, είναι γύρω στις πηγές νερού που ήταν στη Δυτική Όχθη, τις Παλαι-

στινιακές... και απλά μας το πουλάνε πίσω.

Είναι λίγο δύσκολο τώρα να φύγεις και να ξεσπιτωθείς, δηλαδή να κάνεις τι; Έχουμε κάνει μια περιουσία, έχουμε φτιάξει σπίτια, έχουμε την... Πώς θα πας δηλαδή; Πώς θα τα αφήσεις όλα και θα φύγεις; Αρχίζεις πάλι από το μηδέν;

Σπούδασα στο Πάντειο Πολιτικές Επιστήμες και μετά το πτυχίο είχα ήδη μπλέξει με το Παλαιστινιακό στην Ελλάδα, δούλευα με τα παιδιά και τελείωσα και τη δημοσιογραφική σχολή.

-Βοηθούσες ένα διάστημα και τους συναδέλφους στην Ελλάδα με ανταποκρίσεις. Ποια περίοδος ήταν αυτή;

-Όταν άρχισε η δεύτερη Ιντιφάντα, είχαμε κάνει πια το σύνδεσμο και ήμουν πρόεδρος. Ο Σύνδεσμος Ελληνίδων Παλαιστίνης... Παρουσιάστηκε ανάγκη και έτσι όπως πήγαιναν και τα πράγματα πολιτικά και τέτοια, παρουσιάστηκε ανάγκη να κάνουμε έναν φορέα καθαρά ελληνικό. Ε και κυρίως με ανθρώπους σαν και εμένα, δηλαδή οι Ελληνίδες πρώτης γενιάς που παντρεύτηκαν γιατί είμαστε πολλές τότε ας πούμε ήμασταν 43 άτομα.

-Πόσες είστε τώρα;

-27 φύγανε.

-Δεν άντεξαν, προφανώς δεν άντεξαν.

-Όχι, δεν ήταν μόνο απόφαση των κοριτσιών. Ήταν απόφαση και των συζύγων γιατί έμειναν εδώ χωρίς δουλειά, χωρίς τίποτα, με παιδιά. Δεν ζεις, δηλαδή δεν παλεύεται. Ίσως οι Παλαιστίνιοι μπορούν και ζούνε. Είναι πραγματικά αξιοθαύμαστο το πώς με τα έσοδα που έχουνε το πώς μπορούν και επιβιώνουν.

-Ναι, πώς είναι να είσαι αποκλεισμένοι κάποιες φορές;

-Δεν είναι αυτό μόνο το checkpoint να ξέρεις ανά πάσα στιγμή η Γάζα, αλλά ακόμα και η Ραμάλα σαν πόλη και η κάθε πόλη δεν είναι όλοι ελεύθεροι. Ελεύθερο είναι πολύ μικρό μέρος των πόλεων. Όποτε θέλουν μπαίνουν, παίρνουν όποιον θέλουν και φεύγουν... Άμα δεν δώσουν άδεια οι Εβραίοι δεν μπορεί να χτιστεί τίποτα, δεν μπορεί να γίνει δρόμος, δεν μπορεί να γίνει τίποτα. Ανά πάσα στιγμή μπορούν να μας διώξουν... Είμαστε πάλι αποκλεισμένοι, μπορεί ανά πάσα στιγμή εγώ από δω να μην μπορώ να πάω στο κέντρο.

-Έχω 4 γιους. Οι 2 γεννήθηκαν στην Ελλάδα και οι άλλοι 2 γεννήθηκαν εδώ. Ο Σύνδεσμος Ελληνίδων της Παλαιστίνης έχει στόχο να ενισχύουμε και να προωθούμε παράλληλα τη γλώσσα. Σε άτομα τα οποία δεν έχουν άμεση σχέση με τα ελληνικά.

-Πόσες φορές την εβδομάδα βρίσκεστε εδώ και κάνετε μαθήματα;

-Μόνο μια φορά την εβδομάδα, δυστυχώς λόγω του ότι τα παιδιά έχουν ήδη φορτωμένο πρόγραμμα από το σχολείο. Ήρθα στην Παλαιστίνη πριν από 5 χρόνια, από το Υπουργείο Παιδείας Κύπρου. Δουλεύω στο σχολείο του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, εδώ στη Ραμάλα, διδάσκω ελληνικά σε άνδρες.

-Πώς βρέθηκες εδώ;

-Εδώ καλέστηκα πριν 3 χρόνια περίπου να διδάξω ελληνικά σε ομογενείς. Έχουμε διάφορες ομάδες από διάφορα επίπεδα μαθητών που εξασκούνται στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας.

-Θέλω να μου πείτε την πιο άσχημη εικόνα που έχει μείνει στο μυαλό σας από όσες έχετε δει μέχρι σήμερα.

-Εγώ δεν θα ξεχάσω την ημέρα που στη Βηθλεέμ τότε ερχόταν τα ελικόπτερα κάθε βράδυ. Και ήτανε και F 16. Είχα τον Ηλία μωρό, 6 ή 7 μηνών, μόλις άκουγε αυτούς τους θορύβους το παιδί ούρλιαζε. Γιατί ήμασταν πολύ κοντά. Άφηναν τις πόρτες, τα παράθυρα και τις μπαλκονόπορτες ανοιχτές, για το ωστικό κύμα, για να μας σπάσουν τα τζάμια.

-Σε μένα είναι μια τρομακτική νύχτα. Τότε που είχαμε τα προβλήματα στην Βηθλεέμ. Τα παιδιά τα είχαμε κατεβάσει κάτω από τα κρεβάτια, δίπλα στον τοίχο, κάτω από το παράθυρο, ούτως ώστε να μην έχουμε κάποια αδέσποτη. Εκείνη τη βραδιά είχε γίνει το αλαλούμ. Περιττό να πω ότι τις περισσότερες φορές δεν μπορούσαμε μέσα στο σπίτι να κυκλοφορήσουμε. Στο τέλος διαμορφώσαμε έναν χώρο κάτω από το σπίτι. Ένα υπόγειο, το οποίο το είχαμε σαν αποθηκευτικό χώρο και κάθε μέρα ετοιμάζα σάντουιτς έπαιρνα ένα ψυγιάκι και νερό και πηγαίναμε εκεί. Μια μέρα που καθόμασταν πάλι κάτω στα ξαφνικά ακούμε τον θόρυβο του πυραύλου, ο οποίος έσκασε από πάνω μας. Το ακούσαμε, άνοιξαν πόρτες, σπάσαν τζάμια, μπήκανε χώματα μέσα.

-Τόσο πολύ ισχυροί οι λόγοι που δεν σε αφήνουν να φύγεις από εδώ;

-Δεν είναι λύση το να φύγεις. Εμείς έχουμε παιδιά που γεννήθηκαν εδώ. Δεν είμαστε μόνο Ελληνίδες, έχουμε μεγαλώσει εδώ μαζί με τους Παλαιστίνιους και εμείς οι Έλληνες έχουμε ζήσει με τους Παλαιστίνιους, έχουμε φίλους, έχουμε συγγενείς. Εγώ έχω περάσει τα περισσότερα μου χρόνια εδώ. Τι μπορείς να κάνεις;

Ο ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΕΛΑΣΤΙΚ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙ Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Ζακ Σιράκ. 1986:

«Οι ισραηλινοί αναστατώνονται όταν εκρήγνυται μια βόμβα στο τείχος των δακρύων, αλλά φαίνεται να ξεχνάνε ότι αυτό που βλέπουν οι Άραβες είναι ότι οι ισραηλινοί βομβαρδίζουν τα παλαιστινιακά στρατόπεδα τους καταυλισμούς και σκοτώνουν και σακατεύουν κάθε είδους αθώων ανθρώπων. Αυτό το λένε οι ισραηλινοί "αντίποινα" και υποθέτω ότι έτσι αισθάνονται καλύτερα. Όταν λοιπόν οι Άραβες βλέπουν τις δυτικές χώρες να προβαίνουν σε "αντίποινα" κατά της Λιβύης ή της Συρίας για τρομοκρατικές πράξεις, τότε βάζουν ζήτημα για τις δυτικές προθέσεις, γιατί έχουν ήδη πέσει οι ίδιοι θύματα εδώ και χρόνια μιας τρομοκρατίας μεγάλης κλίμακας».

**Επίλογος του Γιώργου Δελαστίκ στο βιβλίο
«Συνωμοσία στη Μεσόγειο»***

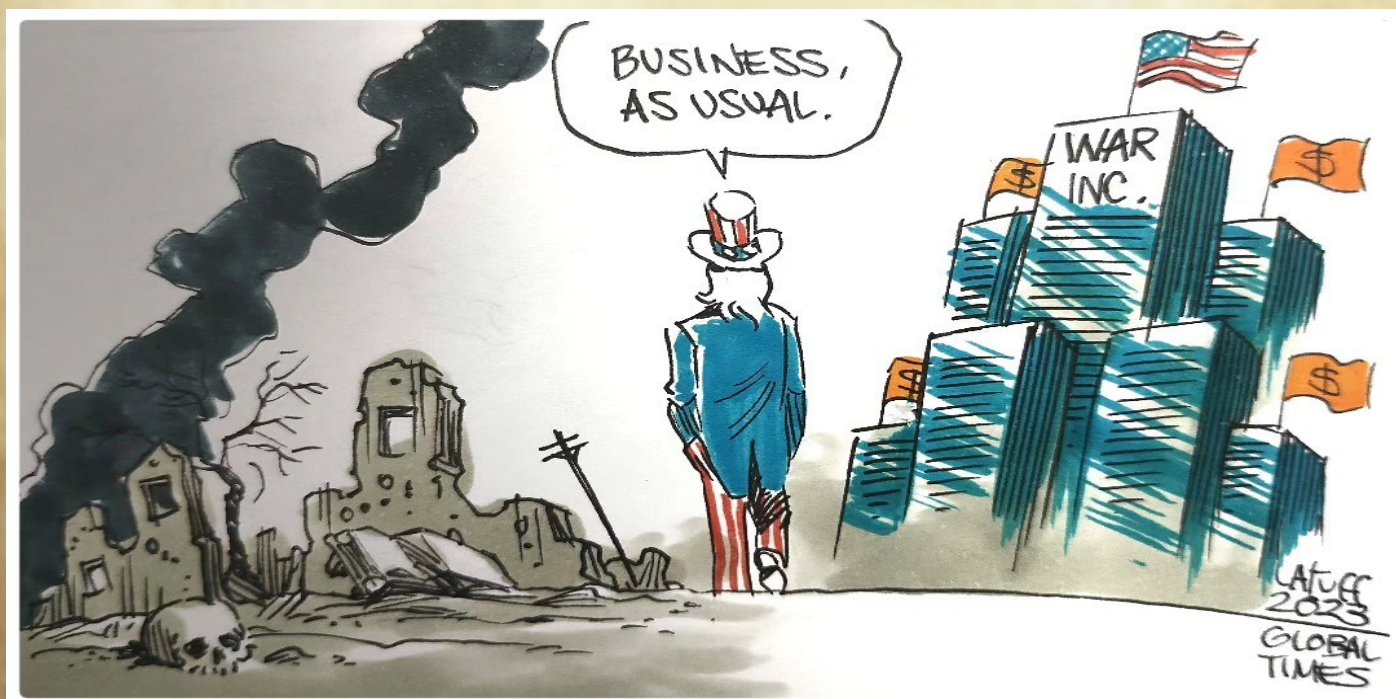
Το πρώτο και βασικό συμπέρασμα είναι ότι η γραμμή

των Αμερικανών, με πρόσχημα την «καταπολέμηση της τρομοκρατίας» να υποχρεώσουν τους δυτικοευρωπαίους συμμάχους τους να υποταχθούν στις απαιτήσεις τους, αποδίδει πραγματικά καρπούς. Σταδιακά, χώρα χώρα, όλοι στοιχίζονται πίσω από τις ΗΠΑ, συμμετέχουν όλο και πιο ενεργά στο βρώμικο αυτό παιχνίδι. Είναι πια αδύνατο να γίνει οποιαδήποτε σύγκριση ανάμεσα στην κατάσταση που επικρατούσε στη δυτική Ευρώπη ενάμιση χρόνο πριν και σήμερα.

Το πρόσχημα της «καταπολέμησης της τρομοκρατίας» χρησιμοποιείται με αποτελεσματικότητα και για την αντιδραστικοποίηση της εσωτερικής κατάστασης στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, την υιοθέτηση σωρείας αυταρχικών αστυνομικών νόμων και μέτρων, με πολύ αρνητικές συνέπειες στην ανάπτυξη της πάλης του προοδευτικού κινήματος στις χώρες αυτές.

Το δεύτερο βασικό συμπέρασμα είναι ότι όλα αυτά τα γεγονότα αποκαλύπτουν ότι στις προθέσεις των ΗΠΑ περιλαμβάνεται πια καθαρά ο προσανατολισμός και προς την εκδοχή της στρατιωτικής «λύσης» στη Μέση Ανατολή. όλα αυτά τα οργανωτικά μέτρα συσπείρωσης των συμμάχων τους χωρίς αντιρρήσεις, καθώς και η τεράστια έκταση ιδεολογική προετοιμασία των λαϊκών μαζών όλων των χωρών της Μεσογείου, ώστε να είναι ώριμες να δεχτούν μια πολεμική περιπέτεια...

Το τρίτο συμπέρασμα είναι ότι οι ΗΠΑ, ακριβώς για να μπορέσουν να έχουν τη δυνατότητα επιλογής και της πολεμικής λύσης όταν το κρίνουν σκόπιμο και πραγματοποιήσιμο, χωρίς να συναντήσουν τότε αντιδράσεις από τους συμμάχους τους, με το σύστημα των «αντι-τρομοκρατικών» κυρώσεων, προετοιμάζουν το έδαφος

και στον οικονομικό τομέα. Οι κυρώσεις δεν βλάπτουν τόσο τις χώρες εναντίον των οποίων κατευθύνονται, ούτε άλλωστε επιδιώκουν κυρίως αυτό οι Αμερικανοί. Οι Αμερικάνοι επιδιώκουν με τις κυρώσεις να κόψουν τις οικονομικές σχέσεις των κρατών της Δυτικής Ευρώπης με τα προσδευτικά αραβικά καθεστώτα, ακριβώς για να μην υπάρχουν οικονομικά συμφέροντα του δυτικοευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού στις χώρες αυτές. Και άρα, να μην υπάρχουν κύκλοι της δυτικοευρωπαϊκής ολιγαρχίας που τα συμφέροντά τους να πλήττονται από τη φιλοπόλεμη πολιτική των ΗΠΑ και επομένως να πιέζουν τις κυβερνήσεις των χωρών τους να μην ευθυγραμμίζονται με τους Αμερικάνους στα θέματα αυτά.

*Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1986

Γιώργος Δελαστίκ

Η Δύση ρίχνει στις φλόγες το Ισλάμ

Εφημερίδα «Πριν», 01/01/1995

Πριν 10-20 χρόνια ήταν το όνομα της αλ-φατάχ που προκαλούσε μίσος και δέος στους Δυτικούς, όταν αναφέρονταν στους Παλαιστίνιους. Τώρα το όραμα της Φατάχ αντικαταστάθηκε από εκείνο της Χαμάς - αρχικά των λέξεων Χαράκατ αλμουκαουάμα αλ-ισλαμίγια (Ισλαμικό Κίνημα Αντίστασης) και ταυτόχρονα «ενθουσιασμός,

έμπνευση», υπονοώντας τη θεϊκή προέλευση αυτού του ενθουσιασμού.

Πριν από 30 αλλά και πριν από 10 χρόνια, το μισητό για τους Γάλλους όνομα στην Αλγερία ήταν εκείνο του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου. Τώρα, το μισητό όνομα είναι εκείνο του Ισλαμικού Μετώπου Σωτηρίας.

Στον Λίβανο οι Χεζμπολάχ, στην Αίγυπτο οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι, στην Τουρκία το ισλαμικό Κόμμα Ευμερίας. Ολοένα και συχνότερα τα δυτικά μέσα ενημέρωσης σηκώνουν το δάχτυλο και δείχνουν το Ισλάμ ως τον ένοχο της σημερινής ταραγμένης διεθνούς πραγματικότητας.

Η Μοντ Ντιπλοματίκ τοποθετεί το θέμα εξαιρετικά εύστοχα: «Η Δύση σε αναζήτηση ολοκληρωτικού εχθρού!»! Βλέπετε, η ευφορία της νίκης από την κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού», το μεθύσι της «νέας τάξης πραγμάτων», που αποτυπώθηκαν ιδεολογικά στο «Τέλος της Ιστορίας» του Αμερικανού φιλοσόφου Φράνσις Φουκουγιάμα το 1989, ανήκουν πια στο παρελθόν.

Το καλοκαίρι του 1993 ένα βαρυσήμαντο άρθρο στο περιοδικό Φόρεϊν Αφέαρς αποτύπωσε τη νέα προσπάθεια του αμερικάνικου ιμπεριαλισμού να καλύψει ιδεολογικά το κενό που άφησε η εκκωφαντική κατάρρευση των θεωριών για το «τέλος της ιστορίας». Το άρθρο αυτό, αντίστοιχο σε σημασία με το εφεύρημα του «Ψυχρού Πολέμου», είχε τίτλο «Η σύγκρουση πολιτισμών;». Συγγραφέας του ο ακροδεξιός καθηγητής του Ίτον και του Χάρβαρντ, Σαμουέλ Χάντινγκτον.

Η ουσία, επιγραμματικά ακόμα του 30σέλιδου αυτού άρθρου: «Η Σύγκρουση των πολιτισμών θα δεσπόσει στην παγκόσμια πολιτική [...]. Το ισλαμικό τόξο, από το εξόγκωμα της Αφρικής ως την Κεντρική Ασία, έχει αιματηρά σύνορα [...]. Έχει εμφανιστεί σύνδεση κομφουκιανισμού-ισλαμισμού, η οποία αποτελεί πρόκληση για τα συμφέροντα, τις αξίες και την ισχύ της Δύσης». Με το χαρακτηριστικά αμερικανικό αυτό σχήμα, πεντακάθαρο στην απλοποίηση του, τα συμπεράσματα είναι πανεύκολα και φυσικά άκρως επικίνδυνα: «Η Δύση εναντίον των υπολοίπων [...]. Πρέπει να περιορίσει την επέκταση της στρατιωτικής ισχύος των κομφουκιανικών και ισλαμικών κρατών. Να περιορίσει τη μείωση των Δυτικών στρατιωτικών δυνατοτήτων και να διατηρήσει στρατιωτική υπεροχή στην ανατολική και τη νοτιοδυτική Ασία [...]. Όλα αυτά

απαιτούν από τη Δύση να διατηρήσει την οικονομική και τη στρατιωτική ισχύ, που είναι αναγκαίες για να προστατέψει τα συμφέροντά της απέναντι στους άλλους πολιτισμούς».

Βρέθηκε, λοιπόν, ο εχθρός καθορίστηκε και το αντίστοιχο στρατιωτικό δόγμα που συμπεριλαμβάνει τους αναγκαίους εξοπλισμούς! Και τι εχθρός, μόνιμος - αφού η θρησκεία και η πολιτιστική ταυτότητα ενός λαού αλλάζουν πολύ δυσκολότερα από τον πολιτικό προσανατολισμό του καθεστώτος του!

Μάλιστα, ο Σ. Χάντινγκτον, λίγους μήνες αργότερα και από τις στήλες του ίδιου περιοδικού, απαντώντας σε επικριτές του, οδηγεί τη θεωρία του στο επίπεδο της ιδεολογικής τρομοκρατίας για τον μέσο Αμερικανό, καθώς ισχυρίζεται ότι η σύγκρουση των πολιτισμών απειλεί με... διάλυση τις ίδιες τις ΗΠΑ! Γράφει χαρακτηριστικά:

«Το Στατιστικό Γραφείο υπολογίζει ότι το 2050 ο αμερικανικός πληθυσμός θα είναι 23% λατινοαμερικανικής προέλευσης, 16% μαύροι και 10% ασιατικής προέλευσης [...]. Θα αφομοιωθούν οι νέοι μετανάστες στη μέχρι τώρα κυρίαρχη ευρωπαϊκή κουλτούρα των ΗΠΑ; Αν όχι, αν οι ΗΠΑ γίνουν πραγματικά πολυπολιτισμική χώρα και διαπεραστούν από μια εσωτερική σύγκρουση πολιτισμών, θα επιβιώσουν ως φιλελεύθερη δημοκρατία; Οι Ηνωμένες Πολιτείες, όπως τις έχουμε γνωρίσει, θα πάψουν να υπάρχουν και θα ακολουθήσουν την άλλη, ιδεολογικά προσδιορισμένη υπερδύναμη, στον σκουπιδοτενεκέ της ιστορίας»!

Έτοιμη, λοιπόν, και η ρατσιστική βάση της θεωρίας αυτής, ικανή να κινητοποιήσει κάθε λευκό Αμερικανό πατριώτη και μάλιστα τώρα που έχει ακόμη την εξουσία

στα χέρια του, καθώς δεν τον έπνιξαν ακόμη οι μαύροι, οι Ασιάτες και οι Λατινοαμερικάνοι - εδώ πάει περίπατο η πολιτιστική αξία του «Δυτικού Χριστιανισμού»!

Το θέμα θα μας απασχολούσε ίσως στις ιδεολογικές σελίδες της εφημερίδας αν θέσεις όπως αυτές του Σ. Χάντινγκτον δεν αποτελούσαν ήδη την ιδεολογική βάση της πολιτικής πλέον δυτικών συνασπισμών και οργανισμών.

Το Ισλάμ χαρακτηρίζεται «απειλή» σε έκθεση προς την Βορειοατλαντική Συνέλευση δηλαδή στο «κοινοβούλιο» του NATO, στη συνεδρίασή της τον Μάιο του 1994, εξαιτίας «της εχθρότητας των ισλαμικών κινημάτων και ιδιαίτερα των ριζοσπαστικότερων από αυτά απέναντι στις Δυτικές αξίες», όπως υπογραμμίζει ο εισηγητής Πέδρο Μόγια.

«Η εξάπλωση του ισλαμικού εξτρεμισμού... έχει επιδεινώσει τα μέγιστα την αποσταθεροποίηση της νότιας και νοτιοανατολικής Μεσογείου», ανέφερε απόφαση του Ευρωκοινοβουλίου από το 1991. «Είναι απολύτως καθαρό ότι ο άξονας της απειλής εναντίον της Ευρώπης έχει μετατοπιστεί προς νότο», δήλωνε τον Ιούλιο ο στρατηγός Χέμουτ Βίλμαν διοικητής του «Ευρωστρατού». Η έκθεση, μάλιστα, που υπέβαλε στις 19 Μαΐου 1994 στη συνέλευση της ΔΕΕ η επιτροπή άμυνας, είναι ακόμα πιο τρομακτική στο περιεχόμενο:

«Οι νέες πυρηνικές απειλές θα μπορούσαν να προέλθουν από χώρες του Τρίτου Κόσμου, των οποίων οι ηγέτες μπορούν να χαρακτηριστούν παράφρονες(!) και επομένως μη ευαίσθητοι σε αποτρεπτική πολιτική. Θα μπορούσαν να μην ακολουθήσουν τη λογική που είχαν ακολουθήσει οι ΗΠΑ και η Σοβιετική Ένωση στις σχέσεις τους, κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου»! Δηλαδή... οι μαύροι είναι παράφρονες εγκληματίες, θανάσιμη απειλή για την ανθρωπότητα!

Είναι φανερό ότι δεν έχουμε να κάνουμε μόνο με κάποια έκρηξη ρατσιστικών θεωριών ή επιθετικής πολιτικής της Δύσης απέναντι στον Τρίτο Κόσμο. Ο φόβος της Δύσης απέναντι στο Ισλάμ είναι προφανής και πραγματικός. Γιατί άραγε;

«Η σύγκρουση πολιτισμών» αντικαθιστά το δόγμα του «Ψυχρού πολέμου»

Η πρώτη αιτία ανησυχίας της Δύσης είναι η διαπίστωση ότι ο ισλαμισμός φουντώνει πρώτα πρώτα στις πιο «εξευρωπαϊσμένες» αραβικές ή μουσουλμανικές χώρες (Αλγερία, Λίβανος, Παλαιστίνη, Αίγυπτος, Τουρκία) όπως και το Ιράν παλιότερα.

Εκεί, δηλαδή, που με τη μία ή την άλλη μορφή, ο πληθυσμός έχει γνωρίσει τα βασικά στοιχεία του καπιταλιστικού καθεστώτος και τον δυτικό τρόπο οργάνωσης της κοινωνίας ακόμα καθώς και τα δυτικά ιδεολογικοπολιτικά ρεύματα. Το γεγονός ότι «σπάνε» ακριβώς αυτές οι πρωτοπόρες χώρες είναι σημάδι πανικού για τη Δύση, γιατί σημαίνει συνολική απόρριψη του δυτικού μοντέλου.

Δεύτερο, η Δύση διαπιστώνει ότι οι βάρβαροι της Σοβιετικής Ένωσης ήταν κι αυτοί μια κάποια λύση, που λέει και ο ποιητής, γιατί βοηθούσαν να διατηρούνται στην εξουσία καθεστώτα στον Τρίτο Κόσμο, που ακολουθούσαν μια πολιτική που ναι μεν ήταν δυσφήμιση του σοσιαλισμού, περιείχε όμως μέτρα κοινωνικής προσαρμογής, που βοηθούσαν στην προσωρινή εκτόνωση των εντάσεων και

άρα στον έλεγχο της κατάστασης. Τώρα, ο αυταρχισμός των καθεστώτων αυτών, σε συνδυασμό με την εφαρμογή «οικονομίας της αγοράς», δημιουργεί μια απερίγραπτη κατάσταση πλιάτσικου και διαφθοράς, μαζί με οικονομική εξαθλίωση των μαζών.

Τρίτο, η εξαφάνιση της Σοβιετικής Ένωσης σήμανε και την εξαφάνιση προοπτικής νίκης διαφόρων κινημάτων με εθνικοανεξαρτησιακό προσανατολισμό, σαν κι αυτά που αφθονούσαν στον Τρίτο Κόσμο τις δεκαετίες του '60 και του '70. Η νίκη των κινημάτων αυτών, συχνά με στρατιωτικό εξοπλισμό από την Σοβιετική Ένωση, και στη συνέχεια η προσπάθεια κάποιας εκβιομηχάνισης των χωρών τους, πάλι με τη βοήθεια της Μόσχας στις περισσότερες περιπτώσεις, έδινε και ένα ιδεολογικό πολιτικό όραμα στις μάζες των χωρών αυτών για 10-20 χρόνια, ανεξάρτητα από τα αποτελέσματα.

Καθώς, όμως, όλες αυτές οι αυταπάτες εξαφανίστηκαν, ενώ ταυτόχρονα η Δύση αυξάνει με ιλιγγιώδεις ρυθμούς τη ληστρική εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών του Τρίτου Κόσμου, εκατοντάδες εκατομμύρια άνθρωποι απόμειναν αντιμέτωποι με μία απελπιστική πραγματικότητα, χωρίς ορατή πολιτική διέξοδο.

Έτσι, εισβάλλει η θρησκεία για να καλύψει το πολιτικό κενό. Το Ισλάμ, σε αντίθεση με τον Χριστιανισμό που σου ζητάει να υποταχθείς εδώ και θα δικαιωθείς όταν πεθάνεις, έχει εντονότερο κοινωνικό χαρακτήρα. Προ-

τείνει κανόνες οργάνωσης της ζωής, όσο είσαι ζωντανός! Όπως όλες οι θρησκείες, σε πολιτικό επίπεδο, είναι φυσικά δεξιά, συντηρητική και σε ιδεολογικό επίπεδο αντιδραστική, σκοταδιστική.

Στον κοινωνικό, όμως, τομέα έχει αρκετά αντιπλουτοκρατικά χαρακτηριστικά (απαγορεύεται να παίρνει κανείς τόκους, ενώ η ομοιομορφία στο γυναικείο ντύσιμο, οι μακρότατες νηστείες, περιορίζουν αισθητά την επίδειξη πλούτου) πράγμα που προσδίδει ελκτική δύναμη στις μάζες. Σε καμία περίπτωση δεν αντιστρατεύεται τον καπιταλισμό, αλλά σίγουρα δεν αποτελεί ιδανικό πλαίσιο λειτουργίας του και του προκαλεί πάμπολλες στρεβλώσεις και λειτουργικές δυσκολίες.

Η Δύση και οι άρχουσες τάξεις των αντιδραστικών μουσουλμανικών χωρών είχαν συνειδητά προωθήσει τον Ισλαμισμό τις δεκαετίες του '70 και του '80. Τον ήθελαν σαν ελεγχόμενο αντίβαρο στις αριστερές ιδεολογίες, που ειδικά το '70 ασκούσαν μεγάλη επιρροή και στις αραβικές μάζες, όμως, τόσο η ιρανική επανάσταση, που έφερε στην εξουσία μια πολύ ριζοσπαστική και έντονα αντιαμερικανική εκδοχή του Ισλαμισμού όσο και η σημερινή στροφή στο Ισλάμ εξαθλιωμένων, των φτωχών και απελπισμένων λαϊκών μαζών, απειλούν να μεταβάλουν σε μπούμερανγκ αυτή την επιλογή της Δύσης. Απειλείται να έρθουν σε πρώτο πλάνο τα στοιχεία του κοινωνικού και αντιδυτικού εξτρεμισμού και όχι τα στοι-

χεία της ενσωμάτωσης.

Οι τοπικές άρχουσες τάξεις προσπαθούν να μείνουν αυτές κυρίαρχες της ισλαμικής στροφής, αλλά αυτό δείχνει όλο και πιο αμφίβολο ή δύσκολο. Δεν είναι τυχαίο που εμφανίζεται απειλή από τον ισλαμισμό όχι μόνο για έντονα κοσμικά καθεστώτα, όπως αυτά της Αλγερίας, του Λιβάνου ή της Τουρκίας, αλλά ακόμα και ισλαμική απειλή εναντίον ισλαμικών θεοκρατικών καθεστώτων, όπως π.χ. αυτό της Σαουδικής Αραβίας!

Γι' αυτό, λοιπόν, και ετοιμάζεται ιδεολογικά η Δύση με τη «σύγκρουση των πολιτισμών». Αν αποτύχουν οι επιτόπιοι, ιθαγενείς υπηρέτες των συμφερόντων της, τότε θα αναλάβει να λύσει στρατιωτικά το πρόβλημα η ίδια η Δύση!

ΝΕΕΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΕΣ

ΜΗΝΑΣ ΚΩΝ. ΒΟΥΛΓΑΡΙΔΗΣ
ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΑ ΙΧΝΗ
ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΔΗ

ΡΑΔΑΜΑΝΘΥΣ

ΜΑΡΙΑ ΣΚΟΥΛΟΥ

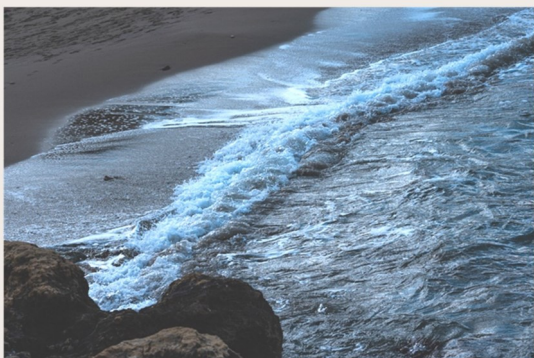
Για τον αγώνα

Ποιήματα

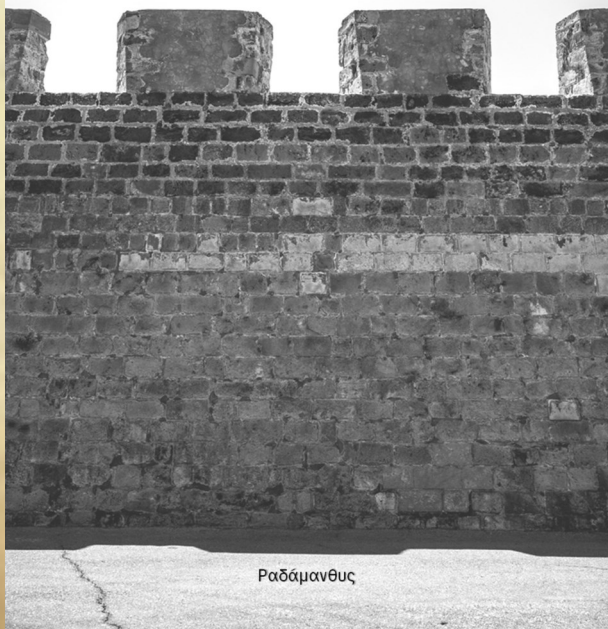
Ραδάμανθυς

ΓΙΟΥΛΗ ΑΝΤΩΝΑΤΟΥ
Μνήμη θαλασσινή

Ραδάμανθυς

ΓΙΟΥΛΗ ΑΝΤΩΝΑΤΟΥ
Πίσω από τα οχυρά

Ραδάμανθυς

ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΗΣ ΓΚΕΣΤΑΠΟ

(Λίστα καταδιωχόμενων
-στην περίοδο της κατοχής-
από τη μυστική χιτλερική Αστυνομία)

*Fahndungsheft Nr. 2 mit
u. Nachträgen verliert mit
als dieses Fahndungsheft
illegitimit und ist zu ver-*

erkungen:

Abkürzungen:

Festnahme

Beobachtung

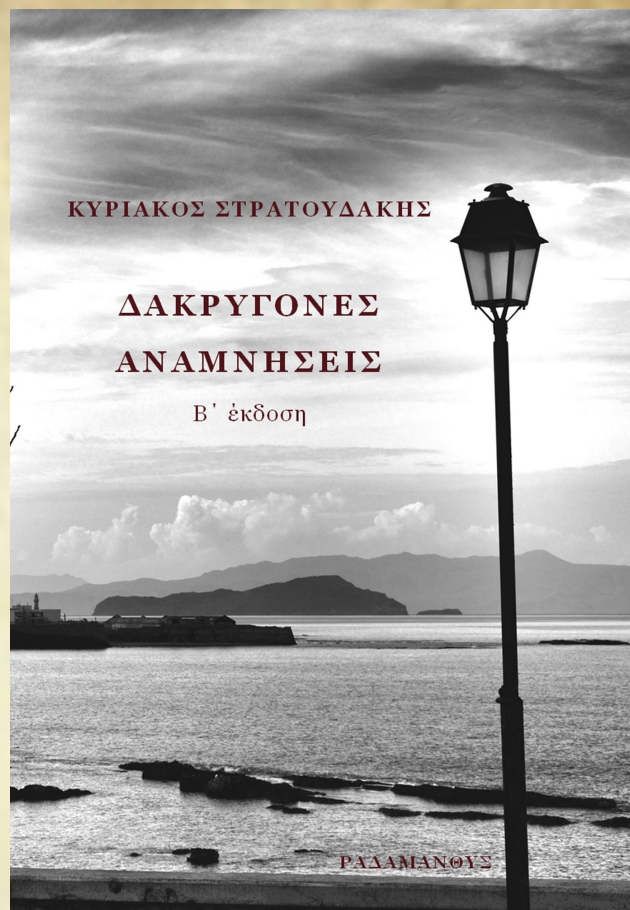
Wohnort

als Kommandant der Festung Kreta

= Geheime Feldpolizei

= Abwehrnebenstelle Kreta

*ΚΡΙΤΩΝ ΚΥΑΝΙΔΗΣ ΜΟΥ.
14070 αρχείο ΜΟΥ.
11-1-88
Αναρτηθεί Ε.Α.
ΚΡΙΤΩΝ ΚΥΑΝΙΔΗΣ*

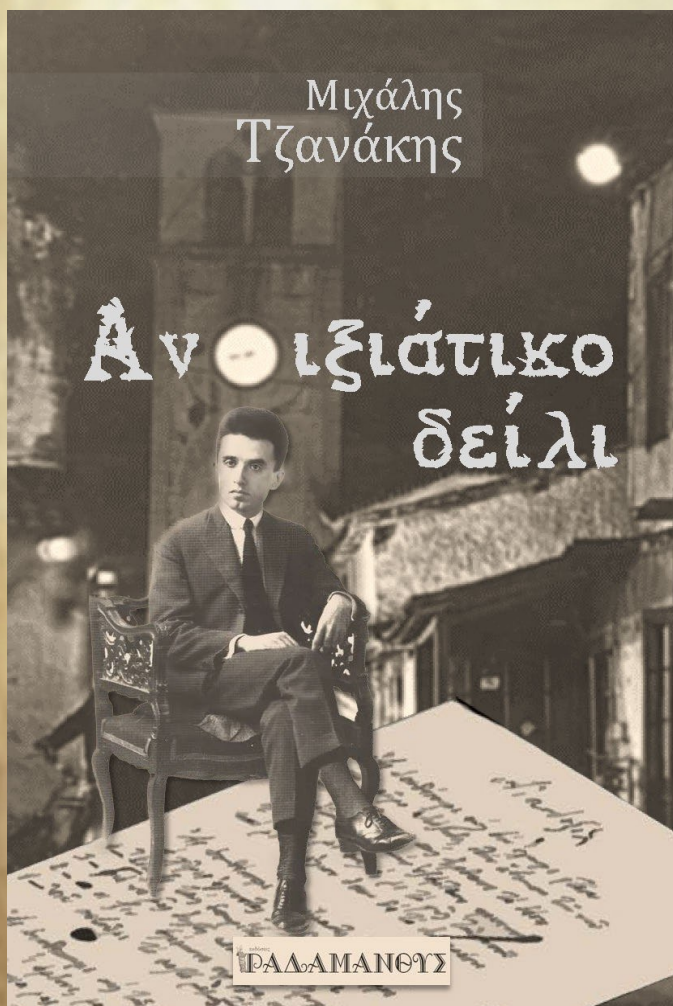

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΥΔΑΚΗΣ

ΔΑΚΡΥΤΟΝΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

Β' έκδοση

ΡΑΔΑΜΑΝΘΥΣ

Μιχάλης
Τζανάκης

Ανολιξιάτικο δείλι

ΡΑΔΑΜΑΝΘΥΣ

Μαρία Δημοτάκη

ΕΣΥ ΜΟΝΟ ΑΓΑΠΑ ΜΕ

Ποιήματα

Ραδάμανθους

Βασίλη Μπουντούρη
Ιστορίες
ΑΠΟ ΤΗ ΛΙΜΝΗ
ΤΗΣ ΦΩΤΙΑΣ

Εικονογράφηση: Νάσος

23 + 1 Ιστορίες από τη Μεσόγειο

Ραδάμανθς

Η ιστορία INCUBUS σαν σενάριο τιμήθηκε στο London Greek Film Festival με το ODYSSEOUS AWARDS - HONORABLE MENTION (2022)

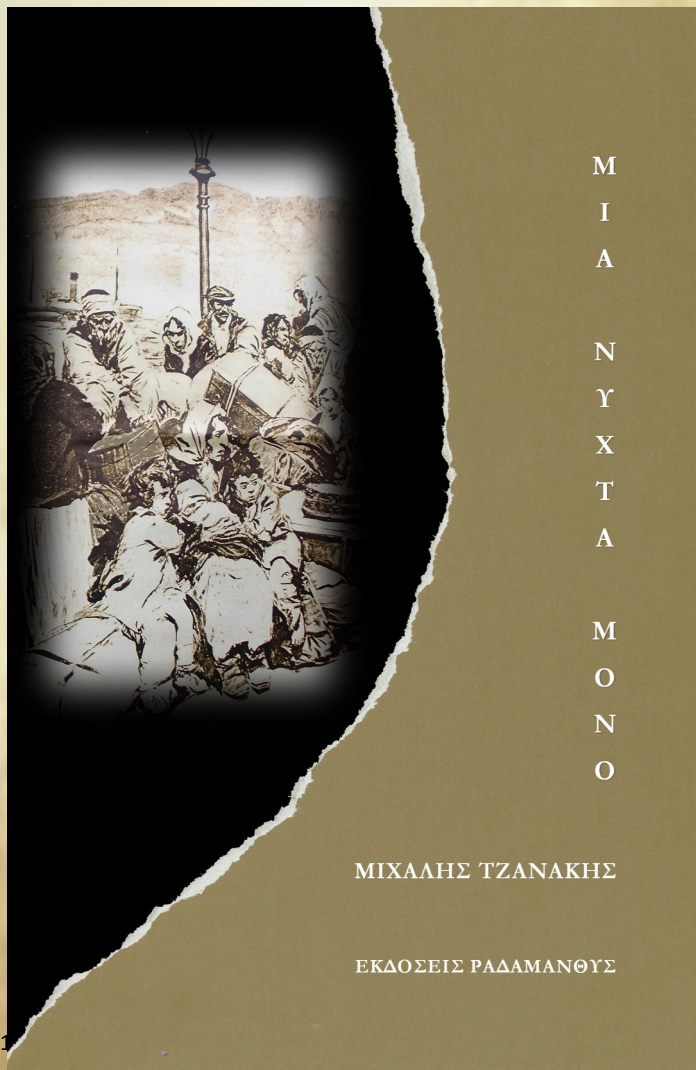
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΣΤΑΜΑΤΕΛΑΤΟΥ

Κλειστόν
λόγω πένθους

Β' έκδοση

Ραδάμανθς

ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ ΧΟΥΡΔΑΚΗ

ΤΑ ΣΚΟΥΛΑΡΙΚΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΣΕΦΟΝΗΣ

ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΡΑΔΑΜΑΝΘΟΥΣ

ΑΡΙΑ ΑΘΑΝΑΣΑΚΗ

Το ξωτικό

Ραδάμανθους

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ

Το κορίτσι της Φτελιάς

ΡΑΔΑΜΑΝΘΟΥΣ

Αντώνης Νεδελκόπουλος

Το χρονολόγιο

Ραδάμανθους

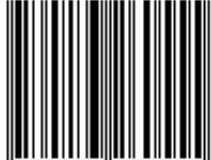

ISSN 0273-2602

9 770273 260555